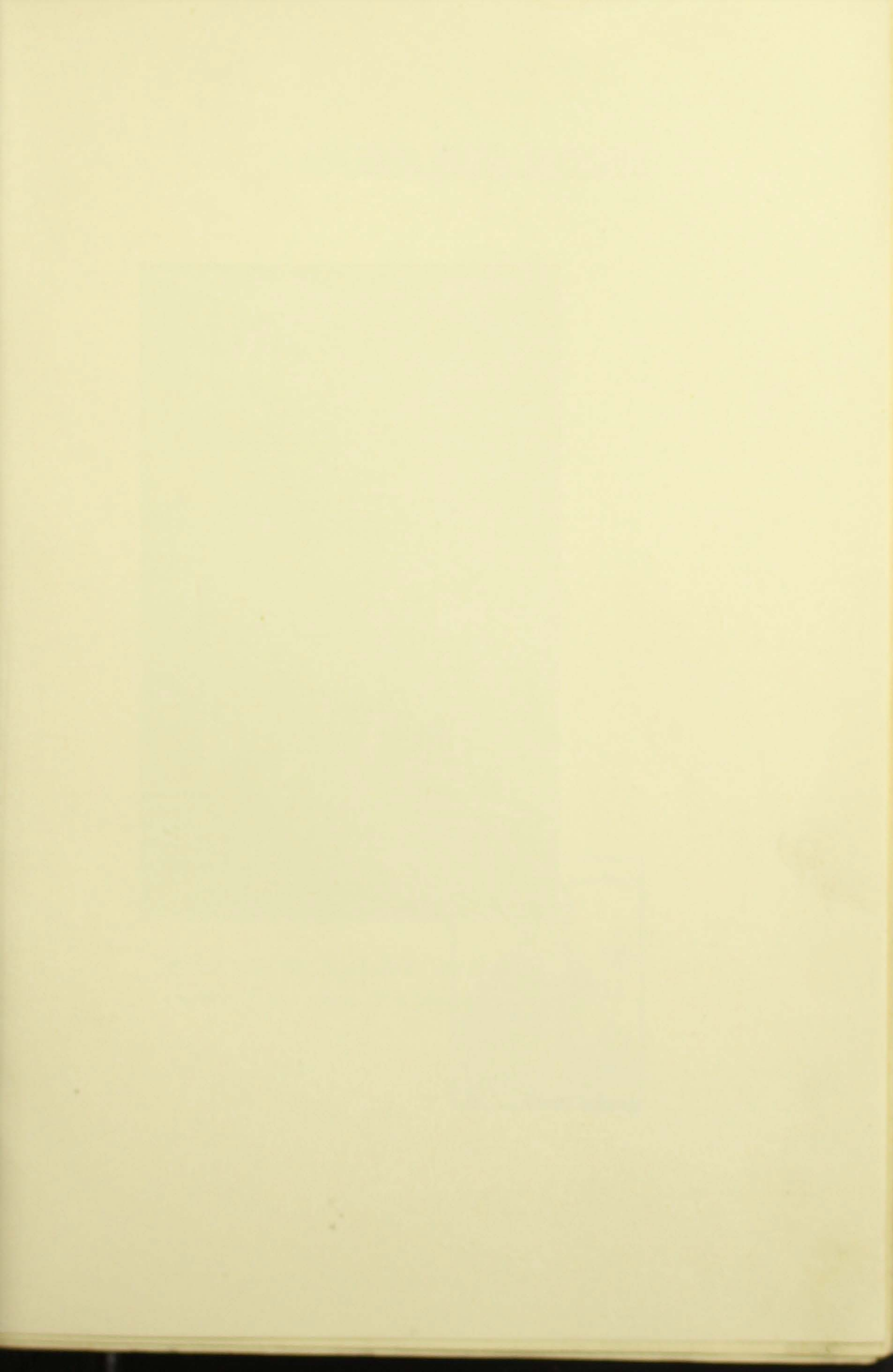

D_r JOSIP ANDRIĆ
**NAJLJEPŠI
MEĐU OTOCIMA**

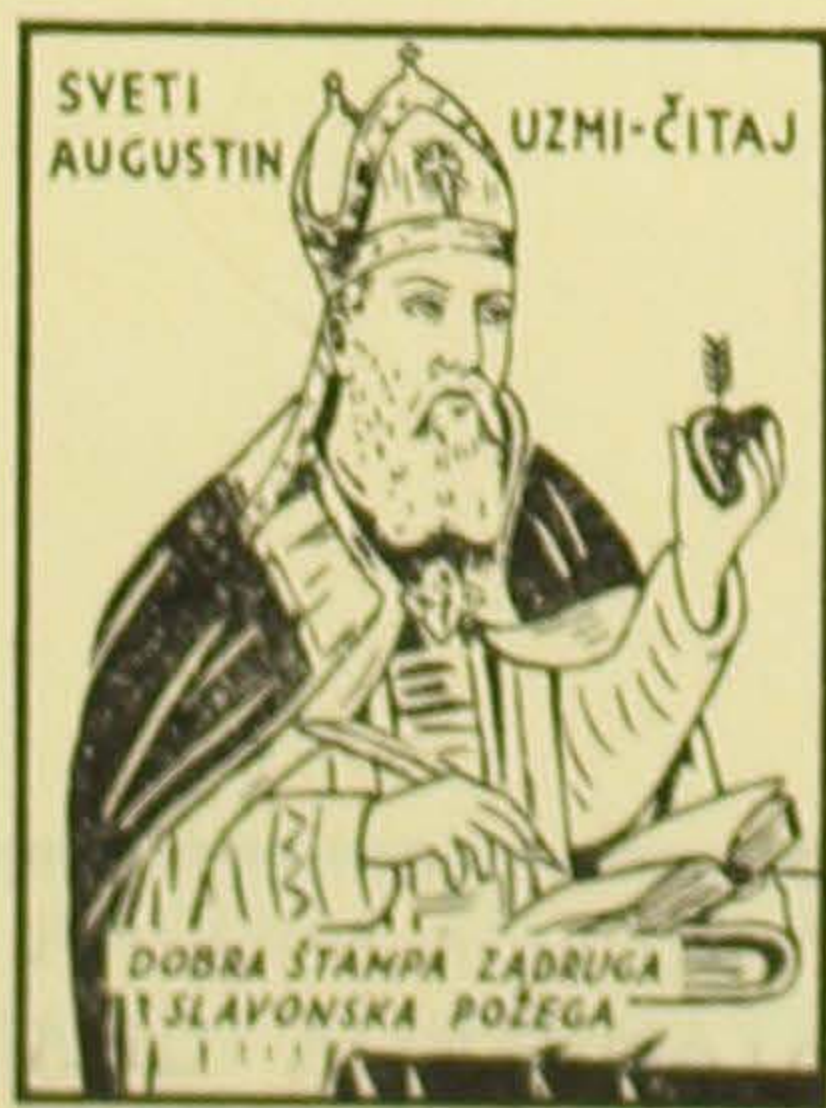

Krist kruní Vilima II., kralja Sicilije

Slika u mozaiku iz 12. stoljeća u bazilici Monreale

NAJLJEPŠI MEĐU OTOCIMA

1938

NAKLADA »DOBRA ŠTAMPA« Z. S O. J. - SLAV. POŽEGA
ŠTAMPARIJA »GRAFIKA« (A. KURTNAKER) SLAV. POŽEGA

Ovu knjigu je darovao
Institutu „Ivan Antunović“
JAKOV KOPILOVIĆ,
pjesnik i profesor

Dr Josip Andrić

NAJLJEPŠI

MEĐU

OTOČIMA

ŁUTANJA PO SICILIJI

zkh.org.rs

Raštrkana djeca majke Evrope

Na prvom svom putu u Svetu Zemlju pohađio sam usput i otok Cipar. Promatrajući tragove, što ih je na tom slavnom otoku, po veličini trećem u Sredozemnome moru, gradila i razgrađivala povijest dovodeći na nj struje najrazličitijih naroda i kultura, prvi put sam tada stao razmišljati o tom, kakvu su ulogu otoci, što se poredaše oko Evrope kao raštrkana djeca, koja se otrgnuše od očinskog doma te skrivaju u sebi nepritajenu čežnju za majčinim krilom, imali u evropskoj povijesti i kulturi. I rodila se u meni želja, da sve važnije evropske otoke obiđem i upoznam iz vlastitog opažanja. Što sam počeo baš sa Ciprom, koji geografski i nije evropski nego azijski otok, ništa ne smeta: on je od davnine kao neki most između Evrope, Azije i Afrike preko kojega su utjecaji tih triju kontinenta strujali u sva tri smjera, te je i Evropa tom otoku i kulturno i historijski dala svoje jako obilježje.

Već nakon godinu dana, što sam pohađio Cipar, odveo me je put na dva najveća evropska otoka: na engleski i irski otok, na kojima mi se pružiše novi vidici u povijesna i kulturna strujanja od najdavnijih davnina do današnjega doba. Za opreku prema Cipru, gdje vidjeh samo ruševine prošlosti, Engleska i Irska mi dadoše sliku suvremenog razvoja i sjajnog uspona na temeljima, što ih je povijest i kultura u davnini postavila.

Treći moj put, namijenjen evropskim otocima, bio je na Siciliju, najveći otok Sredozemnoga mora, koji je u prošlosti bio jedno od najvažnijih raskršća evropske povijesti, te na njem ostaviše tragove najraznovrsnije kulture, a uz to je čuven i po svem svijetu proslavljen poradi svojih prirodnih ljepota. Dvije me je godine želja vukla na taj trokutni otok, od pjesnika nazvani najljepšim među otocima svijeta, dok mi se nije ispunila. Bili su to prvi dani jednog svibnja, kad se priroda najdivnijim čarom svojim, a duša čežnjama svojim pomlađuje: projurih preko sicilijskog otoka, vidjeh mnoge njegove stare i nove znamenitosti i dadoh oduška svojem udivljenju nad njegovim davnim i današnjim ljepotama. I dok su mi dojmovi doneseni iz toga kraja, gdje limunovi i naranče cvatu, još posve svježí, sjedam, da ih povjerim peru i tako sačuvam, da mi prebrzo ne uvenu. Jer tko zna, da li ću ih ikada još moći obnoviti ondje, odakle sam ih donio. Svaka radost, za koju znaš, da ti je samo jedamput suđena i da ti se valjda nikad više ne će vratiti, postaje ti to dragocjenija i to većma želiš, da joj odraz ostane što trajniji u duši. A moj put na Siciliju bio je čista, nepatvorena, upravo djetinja radost, koja poput bisser-rose osvježuje osjećajni dio života i pročišćuje ga od natruha namrštene i nakostrušene svagdašnjice. Šteta samo, što je ta radost bila tako kratka!

Od djetinjeg plača do Messinskog tjesnaca

Krenuo sam na put ispraćen plačem svoje male trogodišnje Jasnice, koja je na kolodvoru najedamput smislila, da bi i ona htjela sa mnom — u Rim. Peron se orio od njena tužnoga glasa, kad je vidjela, da vlak kreće i u njem ja, a ona da mora ostati. Ni meni nije bilo lako nad tom nevinom djetinjom tugom, koja me ponešto i smutila i pratila sve do Vječnoga Grada, gdje mi ju je tek dojam neizrecive veličajnosti, što ga osjetih drugi dan u bazilici sv. Petra, crkvi nad svim crkvama svijeta, nedostiživom modulacijom osjećaja sveo u duševni tok, koji u zanosnom nizanju doživljaja nije više dao, da se ogłosi ikoja melankoličnija žica duše.

Nisam se stigavši u Rim u prvi čas ni sjetio, da je baš bio Zrinjsko-frankopanski dan. Ni prvoga svibnja ne zapazih u vrevi, kroz koju sam sa svojim društvom — bilo nas je svega 43 na broju — krstarilo po Vječnom Gradu, gdje ti svaki korak otkriva uvijek istu spoznaju: da veličinu tom gradu ne daje to, što je središte jedne evropske države, nego to, što nad tim gradom počiva vječni odraz Papinstva, uzvišenog kroz 19 stoljeća na najstalniji duhovni vevlasni položaj svijeta. Bio sam već i prije u Rimu, te su mi ova četiri dana, što ih sada tu provedoh, bila samo obnova starih doživljaja i

uspomena; tek tu i tamo sam ih novim dojmovima nadopunio.

Iza Rima došao je Napulj, u kojem sam se također sada po drugi put našao, ali iako sam ovaj puta više toga vidio od znamenitosti toga milijunskoga grada nego za kratkog posjeta od nekoliko sati prije više godina, nisam uspio pojačati stare dojmove, nego su mi ostali možda još i oslabljeni. I zato sam bio presretan, kad sam još iste večeri krenuo dalje na jug, da se zaustavim iznova tek na pravom cilju svoga puta — na Siciliji.

Bilo je krasno svibanjsko jutro, koje nas je pozdravljalo, kad smo se preko Mesinskoga tjesnaca po mirnome moru, koje nam nije u svijetlu Enejide prikazalo legendarnu Scilu i Haribdu, parobrodom s evropskoga kopna prevezli na Siciliju. Kako je mrk, neprijazan, hladan usred ljeta prije dvije godine bio moj dvosatni prevoz preko kanala s evropskoga kopna u Englesku, a kako je vedrim, prijaznim, toplim dojmom djelovao ovaj polsatni prevoz preko Messinskoga kanala na Siciliju! Bilo mi je, kao da se tamo sa sicilijske strane po namreškanoj pučini razliježe neka slatka pjesma poput ljubavnog dozivanja prema drugoj obali, te nas neodoljivo mamí, obavija svojim čarom i hvata pod svoju čarobnu vlast, koje se ne ćemo tako lako oteti više ni onda, kada nam odbrojeni naši sicilijski dani dođu kraju, pa nas budu htjeli iz tog začaranog područja opet baciti natrag na evropsko kopno.

Grad sicilijske Beatrice

Dvije Beatrice proslavljene su u svjetskoj književnosti: jednoj iz Firenze pronio je ime Dante u svojoj „Božanskoj komediji“, a drugu iz Messine postavio je Schiller u dramatsko kolo svoje „Messinske nevjeste“. Na ovu messinsku Beatricu mislio sam, kad sam se na parobrodu približavao gradu, u kojem se prema Schilleru odigrala tragična uloga njena života. Po njoj sam prvi put trajno zapamtio ime grada Messine. I moram priznati, da mi po toj Schillerovoj tragediji Messina baš nije ostala u ugodnom sjećanju. Prema onoj staroj prokušanoj đачkoj praksi, da đak sve drugo volí raditi samo ne ono, što se u školi od njega traži, nisam nikako imao volje da pročitam „Messinsku nevjestu“, kad nam je kao maturantima bila zadana za domaće štivo. Mnogo sam radi toga pretrpio straha, kad je profesor pod njemačkim satovima stavljao pitanja o „Messinskoj nevjesti“, ali ukoliko je mene koje zapalo, uvijek sam se tu nekako sretno provukao između Scile i Haribde. I tek godinu dana iza mature smilila mi se „Messinska nevjesta“, te sam je, da se riješim grižnje savjesti radi starog maturantskoga grijeha, kupio i — stavio nerazrezanu u svoju knjižnicu. Morale su proći još dvije godine, dok se nisam iznova vratio tome djelu: bilo je to, kad sam u Pragu otkrio, da je prema toj Schillerovoj tragediji Zdenko Fibich, uz Smetanu i Dvoržaka naj-

veći češki skladatelj, stvorio glazbenu dramu, koja u češkoj opernoj glazbi znači najbolje djelo iza Smetanine „Libuše“, a u općoj povijesti glazbe ima prvenstveno značenje po tom, što je tu Fibich prvi od sviju skladatelja uglazbio doslovni tekst drame bez ikakve bitne promjene, kako je to kasnije proveo Rikard Strauss u „Salomi“ i „Elektri“ i kako su se zatim toga prihvatili i drugi. Veoma sam želio vidjeti i čuti Fibichovu „Messinsku nevjestu“, ali mi se za to u one dvije godine, što ih proboravih u češkom glavnom gradu, nije pružila prilika. Tek g. 1929., kad sam opet na nekoliko dana pohodio divni grad na Vltavi, obradovao sam se, kad sam na programu Narodnog Kazališta našao „Messinsku nevjestu“. Sav sretan požurio sam da kupim ulaznicu. Ali na dan kazališne predstave osvanuše nove kazališne objave da se radi bolesti — ne znam koje — pjevačice mjesto „Messinske nevjeste“ izvodi opera „Šarka“ od istoga skladatelja. Tako je eto „Messinska nevjesta“ i kao drama i kao opera ostala za me isto tako nesuđena, kako je Beatrice, glavna junakinja tog djela, ostala nesuđena nevjesta obojice braće, koji ne znajući, da im je ona rođena sestra, padoše radi nje žrtvom tragične sudbine. I približavajući se sad Messini tražio sam pasući pogledom po jednoličnosti zgrada, koje čine današnji taj grad, mjesto, gdje li je nekad bila palača messinskih knezova i nesretne Beatrice, a kod toga kao da sam čuo izdaleka zvuke Fibichove pogrebne koračnice iz „Messinske nevjeste“, što sam je zapamtio sa nekoga koncerta...

„Eno tamo je messinsko sveučilište!“ prene me iz mojih misli, zabavljenih tragedijom sudbine mes-

sinske kneževske porodice, jedan moj suputnik držeći u ruci otvoreni plan Messine iz vodiča po Siciliji i pokazujući rukom lijevo od katedrale, koja se lijepo ističe svojim položajem nedaleko obale.

Pogledao sam ga, kao da ga pitam, zašto me baš na tu zgradu upozoruje u jednoličnoj masi drugih zgrada.

„Tu je prije 45 godina kao sveučilišni profesor predavao rimsko pravo Contardo Ferrini...“ nastavi moj suputnik i zagleda se u daljinu kao zanesen likom, koji je pred njegovom dušom izazvalo to ime.

I ja zaboravih na messinsku Beatricu i zaustavih se s pijetetom pred izazvanim spomenom na čovjeka, o kojem se radi, da kao uzor katoličkog laičkog inteligenta bude proglašen svecem, i koji je svojim kreposnim i pobožnim životom tri godine svijetlio i u ovom nesretnom gradu.

Zašto nesretnom? Nesamo radi Beatrice i tragedije njene braće, nego još više radi katastrofe, što mi se ucijepila u pamet iz dana, kad sam kao gimnazijalac četvrtoškolac mnogo čeznuo za tim, da kratke hlače, koje sam dotada nosio, zamijenim dugima. Nadao sam se, da će mi se ta želja ispuniti, kad se s božićnih praznika iz roditeljskog doma opet vratim pod neizbježivu trostruku kolegijску vlast, koju su nad našom đačkom pustopašnošću izvršivali lukavošću ograđeni duktori, tajanstvenošću zaogrnuti prefekti i očinskom dobrotom uzvišeni ravnatelj, čija nas je pojava u časovima slobode obasjavala mekom toplinom sunca, a u časovima discipline strogom hladnoćom mjeseca. I već sam sebi zamišljao, kako će mi ravnatelj, kad me na povratku s božićnih praznika prvi put ugleda, reći:

„Sinko, ne čine čovjeka velikim hlače, nego dobrotu srca i znanje uma.“

A ja ću se, mišljah, na te riječi zbuniti: bit će mi krivo, što su mi dugačke hlače ostale tako omalovažene, ali ipak ću se i dalje njima ponositi, kad ih god — izmjenjujući ih u obične dane sa starim kratkim hlačama — u svečanije dane budem oblačio.

No taj san četvrtoškolskih mojih božićnih dana ostao je neispunjen. Kod kuće me je dočekalo samo obećanje, da su duge hlače odgođene do ljetnih praznika, kad otresem nižoškolski prah sa svojih cipela. Dakako da sam bio puna tri dana radi toga tužan. I baš sam se četvrti dan bio malo smirio sa sudbinom nesuđenih mi hlača, kad nam otac sav uzbuđen stane iz novina čitati, kako je užasan potres razrušio cijeli grad Messinu na Siciliji.

„Messinu je stigla nesreća, koja se može mjeriti samo sa sudbinom starih rimskih gradova Pompeja i Herkulana,“ čitao nam je otac. „Grad je do temelja razoren tako, da je samo 4 posto kuća ostalo sačuvano, a sve je ostalo razrušeno. Od 120 tisuća stanovnika preko dvije trećine ih je, to jest preko 80 tisuća poginulo...“

Ta je vijest težak oblak nanijela na moju dušu. To je, koliko se sjećam, bio prvi strahoviti događaj, koji me je doista silno potresao. Duge hlače ostadoše potisnute u pozadinu, a mlado mi srce stade moriti briga, da se i nada mnom ne potrese kuća onako kao nad onih osamdeset tisuća Mesinjana, što ostadoše pod ruševinama grada, nemilosrdno srušenoga sa zemljom.

I sad sam gledajući novu Messinu, koja se iz ruševina nesretnih božićnih dana godine 1908. opet

izdigla bjelasajući se bezbrižno na južnjačkom suncu, obnavljao u duši ono četvrtoškolsko svoje sjećanje i nastojao sebi svu onu strahotu, proživljenu tada u mašti, predočiti na licu mjesta. Zazebla me pri duši i sama pomisao, da bi se onaj užas pred mojim očima ponovio...

I cijelo vrijeme, dok mi je Messina bila pred očima, nisam se mogao otresti kao neke vizije razorenoga grada, kojemu pod ruševinama stenje osamdeset tisuća živo pokopanih oceva, matera i djece.

„Bio je to prst Božji,“ reče moj suputnik, s kojim sam, nakon što smo već na tlu Sicilije željeznicom kretali iz Messine prema jugu, proveo razgovor o toj messinskoj katastrofi. „U Rimu se čuva zanimljiv jedan primjerak nekih messinskih novina, posljednji, koji je izišao uoči onog katastrofalnog potresa. U tom broju onih novina izašla je neka rugalica Kristu izazivajući Ga, neka se javi kakvim znakom, po kojem bi se doista vidjelo, da On vlada svijetom. Messinjani, od kojih su mnogi zacijelo s porugljivim smiješkom čitali tu rugalicu, osjetili su prebrzo moć Božjeg odgovora...“

U buci, s kojom je naš vlak uletio u prvi sicilijški tunel, izgubio se zvuk riječi mog suputnika, na koje me je spopadala jeza. I nisam se mogao dosta načuditi, kako je ona trećina Messinjana, koja je preživjela tu najstrahovitiju sudbinu, užasniju, nego što je u novije doba zadesila ikoji drugi grad na svijetu, smogla još toliko odvažnosti, da na istome mjestu podigne novi, sadašnji grad. Jer iako je sagrađen na način, da prema ljudskim računima može odolijevati novim potresima, ipak mislim, da mora

biti čudan osjećaj stanovati u gradu, koji je u pola minute pod svojim ruševinama zakopao preko 80 tisuća ljudskih žrtava. Sudbina je to mnogo jezovitija od sudbine, koju je Schiller ovjekovječio uz ime sicilijске Beatrice.

Taorminski intermezzo

Dvaput sam u životu bio zahvalan onom pjesniku (čijega se imena ne mogu da sjetim, a ovaj čas nije ni tako važno), koji je opjevao čar ženskih suza: jedamput je to bilo, kad sam se prije više od jednog decenija u seljačkim ličkim kolima vozio po jednoj vijugavoj cesti našega Gorskoga Kotara, a drugi put, kad me je željeznica od Messine kraj divnih nasada limunova i naranča nosila duž sicijske obale prema jugu. U oba slučaja bile su to suze mojih suputnica: prvi put djevojačke, kroz koje mlad idealist otkriva nove čarobne životne vidike, nezaboravne, sve ako nesmiljena zbilja kasnije i nastoji da im oduzme nekadanji odraz duboko proživljene životne poezije, a drugi put suze, kojih zapravo nisam ni vidio, nego sam za njih samo čuo, ali bez kojih ne bih valjda vidio Taormine, najromantičnijeg mjesta uz istočnu obalu Sicilije.

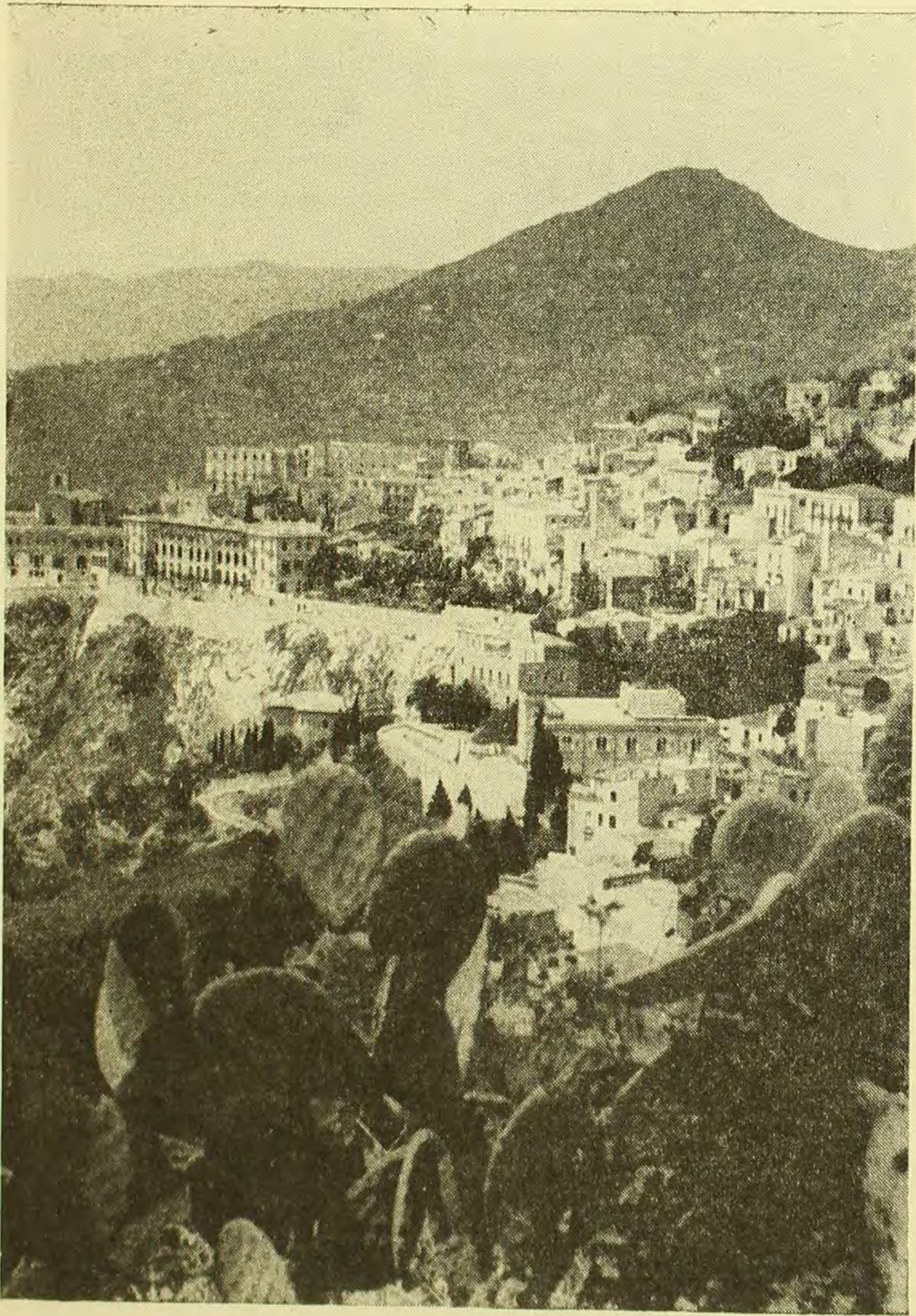
Zakašnjenje vlaka svakako je važna stvar na svakom putovanju, jer svojom nepredviđenom nesmišljenošću znade putniku pokvariti gdje koje planove i radosti. Ali kako pred ženskim suzama i nesmiljena logika takvog željezničkog zakašnjenja mora da umakne, bio sam svjedok, kad smo 14 kilometara od Messine projurili kraj Ponte Schiavo: baš kod tog mjesta, uz koje je do danas vezan spomen na one jade, što su ih 134 godine prije Krista gordi Rimljani tu doživjeli od svojih pobunjenih robova,

stupile su te suze u akciju, da se od Taormine spasi, što se za davno pripravljeni turistički užitek iz ralja željezničkog zakašnjenja još spasiti dade. Tu sam ja imao da postanem žrtva. Previše sam sebe dobro poznajem, pa mogu iskreno reći, da baš nisam od onih, koji su na sve žrtve spremni, ali kadgod se na kojem mom putovanju radi o tom, da mi koji doživljaj ne izmakne, nije mi u tu svrhu nijedna žrtva teška. Tako se ni na ovu taorminsku ne mogu potužiti, naprotiv bilježim je u svojim sicilijskim uspomnama kao jedan od najmilijih doživljaja.

Kad sam dakle na željezničkoj stanici Giardini izašao iz vlaka, nisam se ni ogledao, da ne vidim, kakvim me pogledom prate oni moji suputnici, koji će sad u društvu, umanjenu za nas šestero članova, putovati dalje i koje ćemo mi nakon kratkog taorminskog intermezza morati opet loviti, da ih dostignemo.

„Blažen među ženama!“ čuo sam samo, kako je netko viknuo za nama, a da se taj povik ticao mene, nije bilo nikakve sumnje, jer sam u našoj taorminskoj šesteroglavoj skupini ja bio jedina muška glava.

Ne će ipak bití, da me je taj povik bio toliko smeo, te sam svoje taorminske suputnice već na samom kolodvoru bio poveo protivnim smjerom, nego što je trebalo. Ali hvala Bogu, nijedna stramputica nije mogla u onim očima, iz kojih su još dvadesetak minuta prije kapale suze, pomutiti odraz zadovoljstva, što im Taormina ipak ne će umaći. I tako se ipak — prošavši netaknuti kroz počasni špalir i kroz unakrsnu reklamnu paljbu taorminskih hotelskih poslužnika poredanih na kolodvorskom iz-

Taormina

Foto dr Josip Andrić

lazu — našosmo sretno u autobusu, koji nas je za čas po divnim serpentinama stao uspinjati na nešto preko dvjesta metara visoki brežuljak, na kojem se poput orlova gnijezda smjestila Taormina.

Dojam, koji sam u ono tri četvrt sata, provedena u Taormini, uspio da smjestim u duševni arhiv svojih sicilijskih doživljaja, sličan je dojamu, što ga u duši budi lirska pjesma - ne znam kojeg - romantičkog pjesnika: čitaš je i predaješ joj se bez misli, jer ti godi, da slatkoća osjećaja katkada potisne suhoparnost misli, kojima dakako muška glava već radi svog renoméa mora dati prednost. I valjda samo zato nisam i ja stojeći na ruševinama taorminskog starog grčkoga kazališta, za koje mi je moj talijanski „Guida“ (da se ne poslužim prekonvencionalnim već nazivom Baedeker) htio utuviti u glavu, da je po starinskoj znamenitosti odmah drugi iza onog u Sirakuzi. Povjerovao sam mu nesamo zato, što ću sirakuško tek naknadno vidjeti, nego još više zato, što nisam imao previše vremena, da bilo u što sumnjam. Čak sam slijepo povjerovao i u divnu akustiku tog prastarog kazališta, za koje vrijedi ona naša: „nekoć bilo sad se spominjalo“, jer sam radije ono desetak minuta probavljenih na tim ruševinama upotrijebio za nekoliko fotografskih pokušaja umjesto akustičkih.

A moram priznati, da je sa terase, na kojoj su sicilijski Grci tri stoljeća prije Krista podigli to prilično lijepo ušćuvano kazalište, krasan pogled na sve strane: ponajprije dolje prema moru, gdje ti kao do nogu leži mali romantični Lijepi Otok (L' Isola Bella), a iza njega se razastrla modro-siva pučina; zatim prema samom gradiću, koji se — sa-

građen od grčkih bjegunaca nekako istih godina, kad je umro Sofoklo (oko godine 406. prije Krista) — sa svojim kućama, crkvicama i palačicama priljubio uz brežuljak; a napokon i prema bjeloglavu vrhuncu Etne, koji se diže tridesetak kilometara daleko i tri tisuće metara više pod oblake od Taormine i bez kojega Sicilijanci valjda uopće pravo ne bi znali, što je snijeg.

Kad je već riječ o Etni, za koju sam čuo, da se iz Taormine upravo prekrasno vidi, te je to mnogo veličanstveniji prizor, nego li što je pogled na Vezu iz Napulja, moram reći, da je ja iz Taormine zapravo jedini od moje izletničke skupine nisam vidio. Kadgod sam pogledao prema njoj, bila je zaogrnuti oblacima, premda je Taormina upravo plivala u sunčanom sjaju. Moje suputnice su bile bolje sreće, jer dok sam ja upravo nekavalirski svaki čas znao izmaknuti iz njihova društva, da zavirim čas u katedralu s lijepim portalima, jedinom svojom ljepotom, čas u koju drugu crkvicu, ne bih li kakvu zanimljivost otkrio, u čemu nisam imao spomena vrijednog uspjeha, dotle su se one punom dušom predale užitku, što ga pruža sam prirodni položaj Taormine. I tako su one uhvatile jedan čas, kad se između oblaka zacaklio snježni vrhunac Etnin. Možda je to bilo baš u onaj čas, kad sam se uzalud vrzao oko goleme jedne skupine zgrada na mjestu, gdje bi se prema planu, što sam ga držao u ruci, morala nalaziti Naumahija, to jest stara velika rimska terma zauzimajući prostor od više nego dvije tisuće četvornih metara. Nisam je našao, jer je sva opkoljena zgradama, no kao što sam u sličnom položaju prije dvije godine u Dublinu ipak otkrio put

do Dublinskoga dvora, ne sumnjam nimalo, da bih i tu bio uspio, ali odmjereno vrijeme gonilo me je dalje. Ostale rimske uređaje za opskrbu vodom, tipične uređaje iz doba najjačeg procvata rimske vlasti, nisam ni pokušao tražiti. Isto tako sam morao pregoriti i želju, da vidim čuveni Palace Hotel Sv. Dominika, koji je nekad bio dominikanski samostan i odakle, kažu, da je divan vidik na cijelu okolicu. Ni u stare palače nisam dospio zaviriti, da vidim razne spominjane sačuvane zanimljivosti iz prošlosti. A prema tvrđavi, nekadašnjoj grčkoj akropoli na brdu ponad Taormine, još jedamput toliko visokom, koliko je grad od mora, pogledao sam rezignirano samo nekoliko puta. I baš kad sam jurio, da ne zakasnim na autobus za povratak prema kolodvoru, nabasao sam na simpatičnog magarčića, koji je upregnut u tipična islikana sicilijska mala kola stajao pognute glave kraj izloga jednog dućana: stajao je sigurno ne znajući, što tu čeka, baš kao što i Taormina stoji na svojem mjestu, lijepa kao takva šarena sicilijska kola, čekajući, a da ni sama ne zna, što. Možda strance, kojih ne vidjeh baš ne znam koliko...

Sve su mi se taorminske slikovite neobičnosti i banalne običnosti smiješale u glavi u čudnu mješavinu, kad sam niz serpentine autobusom dojurio natrag do kolodvora. Bit će da se prije radi toga nego li radi moga kavalirstva desilo ovo: u kolodvorskoj je restauraciji, gdje smo se krijepili premalo zaslađenom limunadom, slučajno bilo baš toliko stolaca, koliko je u našem društvancu bilo članica, pa kad mi je ponuđeno, da i ja sjednem, izlanuh nimalo kavalirski:

„Ne, ja sam ipak najmlađi...“

U isti čas se ugrizoh za jezik, ali bilo je prekasno, jer je jedna suputnica već bila najavila svoj protest. Sreća, da je baš u taj tren vani zapljuštala kiša kao iz kabla, te me spasila iz neprilike. A ta kiša, koja je banula iza sunca, bila mi je u onom divnom nasmijanom raspoloženju, koje je Taormina ostavila u dušama mojih suputnica, samo preokrenuti simbol cijelog tog taorminskog intermezza, koji dokazuje, koliko je u ljudskom životu uopće, a kod lepšeg dijela ljudskog pokoljenja napose daleko od suzâ do smijeha...

Obalom Grka i Kiklopa

Taorminska željeznička stanica Giardini, smještena na sredini malog zaljeva, koji je u kolovozu 1860. vidio Garibaldi, kako se dovezao na dva broda sa 4200 vojnika, da se osvajajući Siciliju za ujedinjenu Italiju uhvati u koštac s osam puta jačom vojskom burbonske dinastije. Više nego taj spomen privukao je moju pažnju mali rt, Capo Schiso, kojim je lava iz jednoga kratera Etne u davno doba, kad se još nije pisala povijest, zatvorila s južne strane zaljev. Na tom rtu iskrcali su se namime 735. godine prije Krista prvi grčki doseljenici, što dođoše na Siciliju, da tu stvore novu Grčku, koja je tri stoljeća kasnije postala pravi premac stare Grčke. Tu kod tog rta stvoriše grčki došljaci prvu grčku naseobinu Naxos te odatle stadoše da se šire i na jug, gdje se već godinu dana kasnije, godine 734., smjestiše u Sirakuzi učinivši je glavnim gradom grčke Sicilije, i na sjever, gdje godine 730. udariše temelje svojoj koloniji u Messini. Tako zahvatiše Grci u nekoliko godina zapadnu obalu Sicilije od sjevera do juga, da tu na raskršću između Atene, Kartage i Rima stvore novo jedno stjecište tadanje politike i kulture. I bilo je jedno vrijeme, kada se sicilski Grci toliko razviše i osiliše, te se činilo, da će po njima Sicilija postati političko i kulturno središte tadanjega svijeta, pred kojim će biti prisiljeni na uzmak i Kartaga i Atena pa i sam Rim. No

iako je konačni pobjednik ostao Rim, sicilijски Grci su ga ipak toliko kapacitirali, da su postali jedan od najvažnijih faktora rimske države nametnuvši joj svoj jezik i svoju obrazovanost kao jezik i obrazovanost rimske elite. Na taj je način pobijedena Grčka osvojila Rim.

Zabavljen tim mislima o ekspanziji Grka na Siciliju, bez koje tko zna, da li bi se stari Grci ikada bili dovinuli do onog značenja u svjetskoj kulturi, što im ga mi i danas priznajemo, nisam bio ni opazio, da se željeznica, u kojoj sam se vozio s pet zagrebačkih taorminskih izletnica, ponešto udaljila od obale te između divnih vinograda i nasada limunova jurila neko vrijeme ravnom uvalom, po kojoj su se isticali tragovi Etnine lave. Ne znam ni sam, kako sam se tu sjetio svojih đačkih susreta s grčkom kulturom, koji mi baš ne ostadoše u najmilijoj uspomeni, jer započeh s jednom neugodnom brojkom zabilježenom u notesu profesora grčkog jezika već kod prvog mog objašnjavanja s njim o grčkom alfabetu, a da nije bilo tajnovitog puta, kojim mi je u predvečerje moje mature iz kupa istoga profesora došlo točno označeno, što ću sutradan iz Demostena morati odgovarati, tko zna, kakav bi bio i moj đački rastanak od grčke kulture, nad kojom sam proživio toliko đačkih strepnja. I kad sam sada listajući po „Guidi“ nabasao i na ime Demostena, koji je godine 413. prije Krista u ratu između Atene i Sirakuze zaglavio tu na Siciliji, po kojoj sam se eto sada ja vozio, bio sam sretan, što sam ipak ustanovio, da to nije bio onaj slavni govornik Demosten, koji me je svojom nekom filipikom onako divno prodičio na maturi, nego jedan

posve drugi, koji je ostavio u Siciliji svoju glavu tri decenija prije, nego što se moj slavne maturalne uspomene Demosten rodio.

Ta mala zbrka od dvaju Demostena bila je kriva, što sam približujući se gradu Acireale, koji podiže na jednom brežuljku bjegunci pred navalom kralja Roberta Napuljskoga, opet promašio jedan krasan vidik na Etnu. A iza toga grada bio sam opet obuzet promatranjem obale, uz koju su sve do Katanije vezane stare legende o nimfama i gigantima.

„Eno Kiklopskih pećina!“ upozori me netko na sedam bazaltnih pećina, što strše porazbacane iz mora. „Tu je i Polifemova špilja, u koju je, kako legenda veli, zalutao Odisej. Kad je Odisej vidio, da mu je ljudožder Polifem smazao šestoricu drugova, oslijepio mu je jedno oko. No Polifem ga je i onako osljepljen progonio i kako ga nije vidio, bacio je tih sedam pećina za njim, a da ga dakako nije pogodio.“

Promatrajući taj legendarni spomen na jednu gigantsku borbu nisam ni primijetio, kako smo se prošavši nekadanji Uliksov (Odisejev) zaljev, koji je u 15. stoljeću zatrpala Etnina lava, bili već posve približili Kataniji, gradu, u kojem se rodila slavna „Cavalleria rusticana“ i koji je ostao u tako sudbonosno ratnoj uspomeni mom prijatelju profesoru Petru Grgecu. Mnogo mi je o tom gradu kazivao, mnoge svoje doživljaje iz njega pričao. Ali nije sada bilo vrijeme, da se svega toga potanko sjetim, nego se trebalo pripremiti na nove dojmove, koji čekaju dušu na domaku toga grada sv. Agate. Skidoh kapu, pomolih se sv. Agati, zaštitnici Katanije, i stadoh čekati, da se vlak zaustavi na katanijskom kolodvoru.

Kroz domaju „Cavallerie rusticane“

Kad sam u Pragu prije dva i po decenija polazio fakultet trgovačkih nauka na tehničkoj visokoj školi, često sam suhoparni gospodarsko-trgovački studij začínjao maštanjima, kojima je na njihovim sanjarskim letovima kormilar bilo neukrotivo srce. Ta su me maštanja u tom najglazbenijem gradu Evrope često zanosila i u krajeve čarobnih zvukova. Među mojim profesorima bila su i dvojica, koji su po srcu bili glazbeni skladatelji, a tek po zvanju profesori ukočenih i hladnih trgovačkih nauka. Uvijek sam ih s čuđenjem promatrao, kad sam ih slušao govoriti o stvarima, koje su, znam, bile daleko od njihove duše. Nije dakle čudo, da sam i ja zanoseci se glazbom, tom kraljicom svijue umjetnosti, jednom za predavanja profesora gospodarskog zemljopisa došao na čudnu misao, da sebi stvorim i neke vrste „glazbeni“ zemljopis. I sastavljajući k tome prve bilješke zapisao sam i ovu rečenicu: „Katanija na Siciliji rođeni je grad Vincenza Bellinija, po kojem sam saznao, što je opera.“

Ta bilješka pala mi je na um, kad sam se sada našao pred Bellinijevim gradom, i uz nju sjećanje na one moje mlade dane, kad sam po glasovirskoj partituri Bellinijeve „Sonnambule“ prvi put zavirio u tajnu jedne opere. Bio sam tada dak provincijalac, komu se u srednjim razredima gimnazije najedamput stao razvijati zanos za glazbu. U gradu, u

kojem je, tek kad bi zalutala u nj kakva glumačka družina, jedva bilo prilike upoznatí i pravu dramu, nije takvom đaćetu od šesnaest godina bilo moguće dobiti pojam o operi. I tako odlučih nabaviti partituru jedne opere, da učinim toliko željeno otkriće. Uštedio sam od svog đaćkog novca dvíje i po krune i naručio glasovírsku partituru Bellinijeve „Sonnambule“. Ne bih znao reći, zašto je izbor pao baš na tu njegovu operu, niti koliko sam nad tím njegovim djelom prosjedio, samo da prodrem u tajnu, koju sam tražio, ali koja mi se i tu otkrivala više kao slutnja negoli kao pravo znanje. Nekoliko je još godina nakon toga prošlo, dosta sam još prolistao glasovírskih opernih partitura, dok nisam dospio u zagrebačku operu i dočekaó prvi put jedan potpuní operní doživljaj, ali Bellinijeva „Sonnambula“, iako je nijesam nikad vidio ni čuo na pozornici, ostala je neizbrisiva u mojim sjećanjima, jer je mladój duši značila međaš na putu, kojim je lutajućí zašla u glazbeno carstvo.

Kako bih rado bio došavši sada do Katanije pošao do nekadanjega grčkoga kazališta, uništena od Etnine lave, na kojoj se nalazi rodna kuća Bellinijeva! Kako bih veselo bio pohrlío u katanijsku stolnu crkvu, posvećenu sv. Agati, gdje se u neposrednoj blizini srebrnog kovčega, u kojem počiva tijelo te velike katanijske svetice i zaštitnice, nalazi Bellinijev grob! Kako bih se rado bio prošetao Katanijom do Bellinijeva kazališta, do Bellinijeva trga, do Bellinijeva šetališta, pa možda bi me bila spopala i želja, da se odvezem i do Bellinijeva opservatorija na uzvisinama Etne, nesamo da izvršim čin pijeteta prema tom glazbeniku, na kojega sam tako

slučajno nabasao u životu, nego i da se uvjerim, kako se taj grad još i danas diči imenom toga svoga sina, čija je glazbena slava davno ostala zasjenjena Verdijem, Puccinijem i drugim glazbenim velikanima, što se pojavije na talijanskom glazbenom obzorju iza njega! Ali nisam mogao: zadržali smo se u tom gradu samo toliko, koliko je stajao vlak.

Tako nisam uopće upoznao Katanije više, nego što sam je vidio s kolodvora iz vlaka. Nisam vidio ni katanijski Castello Ursino, o kojem mi je moj prijatelj Grgec pričao tako zanimljivih zarobljeničkih uspomena, premda sam se tri puta provezao kroz tunel ispod njega. A tek, kad je vlak pojurio od Katanije prema katanijskoj nizini, koja je svojom plodnošću izazvala Ciceronovo udivljenje i radi koje sam na savjet profesora Grgeca putovao opskrbljen kininima protiv malarije, sjetio sam se, da je Katanija dala Italiji i književnika, čije je jedno djelo po svem svijetu glazbom proslavljeno više nego sva Bellinijeva djela. To je bio Giovanni Verga, pisac mnogih romana i novela, između kojih je „Cavalleria rusticana“ dala skladatelju Pietru Mascagniju građu za operu, jednu od najpopularnijih, što su nakon Verdijevih iz Italije poplavile svijet.

Mascagnijeva „Cavalleria rusticana“ nije mi toliko ostala u uspomeni, što mi je jedan moj drug iz gimnazije, koji je imao prilike godinu dana prije mene doći u zagrebačko kazalište, kao maturantu nastojao utviti u glavu, da je to najdivnija opera na svijetu, pjevuljeći mi do dosade melodiju intermezza iz te opere, nego više zato, što sam u njoj prvi put vidio Siciliju u njenu seljačkom životu i njenoj elementarnoj strastvenosti. Seljački život iz

okolice Katanije lebdio je Vergi pred očima, kad je pisao tu svoju novelu, a Mascagni obavijajući je strastvenom svojom melodikom i pretvarajući ljudske instinkte, što su tu izneseni, u — gotovo bih rekao — prožežene zvukove možda nije ni slutio, da tim djelom daje pravi mah razdoblju verističke glazbe, koja je po uzoru „Cavallerie rusticane“ bila uvela neko vrijeme pravu modu takvih kratkih opera. I ja sam sada vozeći se kroz kraj, u kojem živu seljaci iz „Cavallerie rusticane“ po selima, što su svaki čas izranjala između plodnih limunjaka i ocvalih narančnjaka, nastojao predodžbu stvorenu po toj operi učiniti realnijom po onom, što se tu u prolazu redalo pred mojim očima. U jedan mah vidjeh iz vagona dvoje mladih seljačkih zaljubljenika, gdje stoje do živicom ograđena limunjaka držeći se za ruku i domahujući nam drugom na pozdrav: mladi seljački kavalir sa svojom draganom! Uz ritmičko udaranje vagonskih točkova bilo mi je, kao da slušam iz daljine zvukove „Cavallerie rusticane“, koji su nestajali, kao što je iščeznuo ispred mojih očiju i prizor mladog sicilijskoga para, pred kojim kao da su žuti limunovi sa stabala prosipali obilje zlata po putu njihove mlade sreće.

Sicilijanka s crnim očima

Da li je ušla u vlak u Kataniji ili još prije, ne sjećam se više. Nisam na nju svraćao posebne pažnje sve tamo negdje do Lentinijskog jezera, nad kojim je sicilijsko popodneвно sunce žarko poigravalo kao u strastvenom plesu na melodiju, što su je popijevala ptičja mnoštva polijetavajući veselo iz trskovlja oko jezera, i na ritam našega vagona, u kojem je živo tekao razgovor između jedne naše Zagrepčanke i nekog Sicilijanca. Pogledavajući prema jezeru iz vagona, pogled mi je, jer sam sjedio na protivnoj strani, prolazio ravno pored lica te Sicilijanke i zapinjao na njegovu upravo klasički pravilnom obrisu. Njene crne oči uprte u glatku pučinu jezera, koja je treperila u čarobnim odsjevima, poprimale su neki produbljeni izražaj i odbijale one odsjeve jezera, kao da se iz tame tih očiju prosipa neki tajni ostatak nekadašnjega čara i žara. To je bilo samo, dok smo jurili kraj četiri kilometra duge obale jezera. Tada se ona najedamput okrenula, viknula nešto na četirigodišnjeg dječčića, koji se verao oko nje po klupi, nemilo ga zgrabila i posadila kraj sebe. Djetetu samo navrješe kao dvije krupne bobice debele suze na oči i ispadoše iz njih, a da nisu ni skliznule niz obraze. Gospodin, koji je sjedio nasuprot crne Sicilijanke, dade djetetu nekakav slatkiš, dijete se smiri, a mlada njegova mati nastavi s tim gospodinom čavrljanje prekinuto vožnjom kraj je-

zera. Govorila je, govorila takvom brzometnošću riječi, da sam zapanjeno zurio u one crvene usne, s kojih su one padale kao pljusak. I tek sad mi je došlo u svijest, da je taj njen rječiti tok cijelim putem od Katanije odzvanjao vagonom, samo što sam se ja više bavio svojim društvom, negoli da promatram druge suputnike, te nisam njenoj glagoljivosti posvećivao pažnje. K tomu je ta sicilijanska crnka govorila sicilijanskim narječjem, koje je u njenu brzometnu govoru zvučilo, kao da nema ni sličnosti s talijanskim jezikom: nisam dakle ništa razumijevao, što govori. Sad međutim nisam mario, što ništa ne razumijem, nego sam od časa do časa svraćao pogled na tu mladu gospođu, koja je kao tipična Sicilijanka bila prva, što sam je eto na Siciliji imao prilike promatrati.

Najčudnije i najzagonetnije razdoblje života proživljava žensko stvorenje, kad od djevojke postane žena. Redovita je pojava, da se svi njeni djevojački čari pretvaraju u nešto, čega nitko prije, pa ni ona sama nije mogla slutiti. Cijela se njena duševnost katkad upravo s temelja izmijeniti. Ostaje možda samo njena vanjska ljepota, koja neko vrijeme zadržava još predašnje značajke, ali i ta poprima nekako tvrđi izražaj. Mislím dakle, da su i kod te naše suputnice Sicilijanke njena bezgranična glagoljivost i ona oporost, koju je pokazala u postupku prema djetetu, bile značajke, koje je trebalo odbiti, ako sam htio sebi predočiti njen nekadanji tip kao djevojke. Isto tako je i njenim tamnim očima, koje su onako zablještale u odsjevu jezera, ostala samo vanjska ljepota, iz koje je sigurno nekad elementarno žario stidljiv i upitljiv djevojački pogled.

Sad je taj pogled znalački i nesusprežljivo kružio naokolo, te u njem nije bilo one žarke svježine, koja neodoljivo privlači.

Možda je bila opazila, da je to neki stranac kritički promatra, jer je najedamput bila prilično utihnula. Svratila je pažnju na sve življi i bučniji razgovor između moje susjede Zagrepčanke i Sicilijanca, koji je meni nasuprot sjedio. Taj je razgovor i svojim oblikom i sadržajem pomalo privukao pažnju velikog dijela putnika u vagonu. Nekoliko njih se približilo, da ga može pozornije pratiti. Naša Zagrepčanka stavljala je najrazličitija pitanja na Sicilijanca, da je jedva smagao odgovore, dok nije u jedan mah uskliknuo:

„Stavljate, gospodo, na me zaista pitanja, kao da sam iznova dospio na maturu!“

Opći smijeh dao je i onoj sicilijanskoj crnki prigode, da se zainteresira, o čemu sve teče razgovor između naše Zagrepčanke, koja je dobro govorila talijanski, i tog Sicilijanca. I od tog se časa Sicilijanac nakon svakog odlomka razgovora sa Zagrepčankom okretao prema mladoj Sicilijanki tumačeći joj u sicilijanskom nariječju razgovor. Sad sam tek imao prave prilike vidjeti, koliko se razlikuje to nariječje od književne talijanštine: tako daleko nije nijedno naše nariječje od hrvatskoga književnog jezika, jer je nemoguće zamisliti, da bi se kod nas dogodilo, da netko iz kojega mu drago našega kraja ne bi razumio ono, što se u književnom jeziku govori. A eto ona Sicilijanka, čini se, nije pravo razumijevala, što se u oficijelnom talijanskom jeziku govorilo. Istom sada sam shvatio tvrdnju, koju sam već prije bio čuo, da je Sicilija posve odijeljen svi-

jet od ostale Italije, i to nesamo po svojoj prošlosti i tradiciji, po karakteru i jeziku, nego i po cijelom mentalitetu.

Dok smo se vozili krajinom od Lentinija do Auguste, u kojoj pretežu narančnjaci nad nasadama limunova, onaj se Sicilijanac nasuprot meni nije dosta mogao načuditi, da želimo Siciliju upoznati u puka četiri dana. I četrnaest bi dana, reče, bilo premalo. Ali ako već ne možemo toliko žrtvovati, a želimo upoznati najglavnije spomenike stare grčke kulture na Siciliji, potrebno bi, reče, bilo, da osim Taormine i Sirakuze pohodimo, kad budemo u Palermu, još i Segestu i Selinunte.

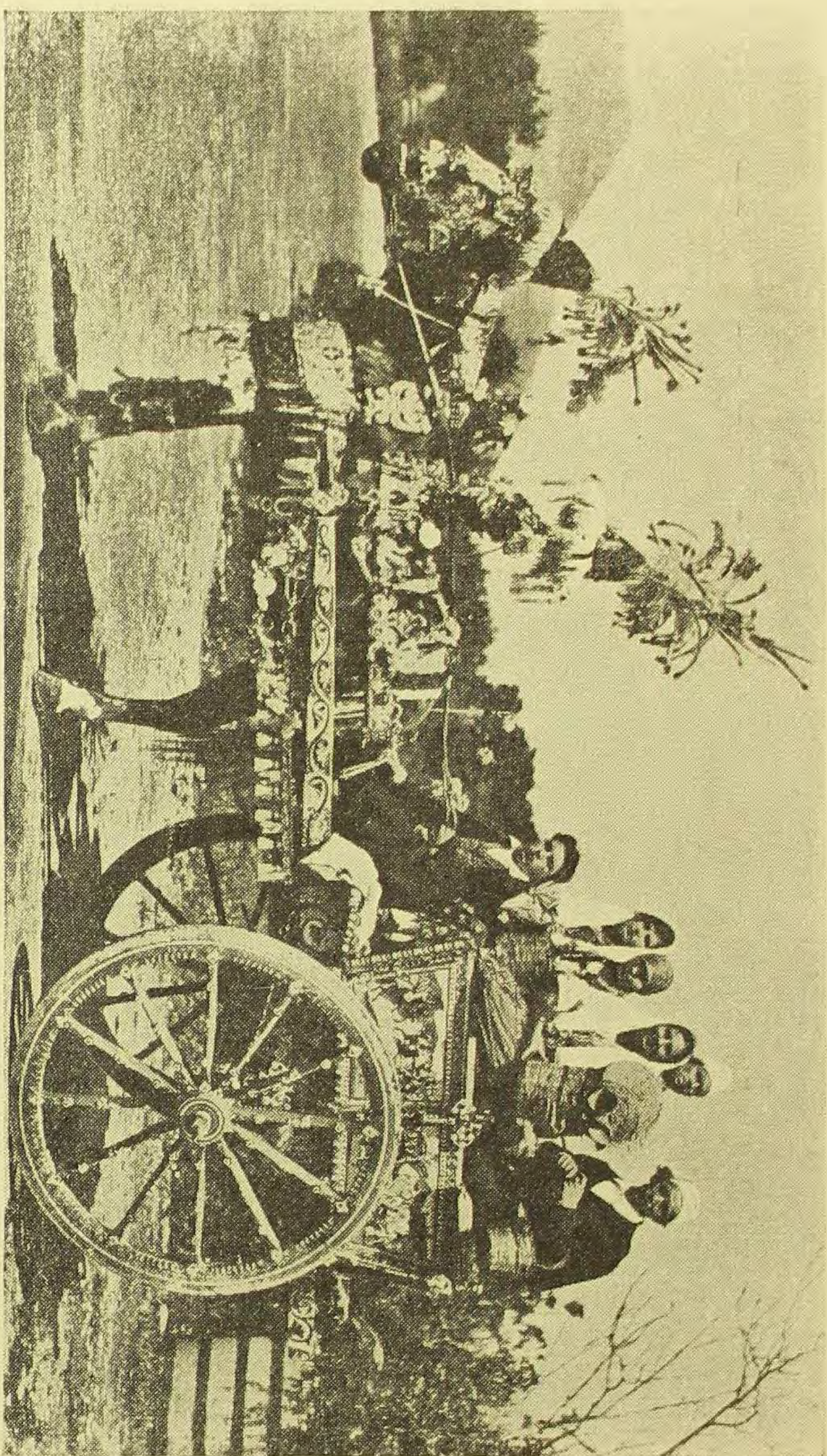
„To su bila dva glavna grčka grada u zapadnoj Siciliji. Za razumijevanje tadanjih prilika je zanimljivo, da je grad Selinunte, veći s monumentalnijim građevinama od Segeste, bio saveznik Sirakuze, a Segesta saveznica Atene u borbama između Grčke i Sirakuze. Ostaci starih grčkih hramova i kazališta sačuvaniji su do danas i u Segesti i u Selinunte-u nego u Sirakuzi“.

I dok sam potaknut tim njegovim riječima pri-tajenu svoju želju, da za boravka na Siciliji pohodim i Marsalu (kojoj sam zahvalan, što me je jedam-put divnom svojom kapljicom izliječila od gripe), stao slagati u neostvariv plan, koji bi zahvatio i Segestu i Selinunte, bili smo već prošli kraj golemih solanâ oko grada Auguste, koji se svojom starom gradinom zasjekao u zaljev, što nas je jedini još dijelio od Sirakuse. Duskora ugledasmo i dva kilometra dugi poluotočić Magnisi, koji zaljev između Auguste i Sirakuze dijeli u dva dijela i koji je Atenjanima služio kao uporište, kad su u svom brato-

ubilačkom ratu opsjedali Sirakuzu. I dok sam promatrajući tu nasade južnog voća, ograđene visokim čempresima, bio posve zaboravio na siciijansku crnku, za koju ne bih znao više reći, da li je izašla u Augusti ili se s nama vozila do Sirakuze, brzo banusmo do ispupčenog poluotoka, na kom se nekad, kako to još i sad ostaci bedema, što nas pozdraviše, svjedoče, veličanstveno kočio grad velikoga grčkog učenjaka Arhimeda i slavne svetice Lucije, o kojoj pjeva sav jug Italije.

Sicilijanka u narodnoj nošnji

Tipična sicilijska kola — Carretto siciliano

Arhimedov šaraf

„Halo! Jesi li ti to, družo?“ zvaao sam na telefon.

„Jesam,“ čuo sam poznati krupni glas svog prijatelja inženjera.

„Slušaj, možeš li mi reći, što je to: Arhimedov šaraf?“

Časak šutnje. Kao da je telefon na tren postao aparat za televiziju, zamišljam sebi svog prijatelja, kako je izbijelio oči na to moje neobično pitanje. Tamo prije dvadeset i pet godina bili smo kao gimnazijalci nerazdruživi, ali kao što on nije u onim beskonačnim našim razgovorima prelazio granice moga svijeta glazbe, tako ja nisam osjećao želje doticati se granica njegova svijeta fizike: ta dva naša svijeta sačuvala su najstrožu međusobnu neutralnost, a što nas je spajalo, bila je poezija srca i pera. A sad evo nakon više od dva decenija dolazim s telefonskim interviewom o Arhimedu!

„Arhimedov šaraf?... Veliš šaraf?... Čekaj, da pogledam...“

Šutim i čekam. Dotle sebi nastojim dozvati u pamet definiciju Arhimedova poučka, uz koju mi se javlja u pameti lik hladnog i neumoljivog profesora fizike s nekakvom kuglom, koju zaranja u vodu...

„Halo!“ prekine mi tu sliku moga sjećanja iz gimnazijskih dana prijateljev glas. „Nema Arhimedova šarafa. Ima samo Arhimedova spirala, Arhimedovo koloturje..., ali šarafa nema.“

„Zar zbilja nema?“

„Ne mogu ništa da nađem. A i ne sjećam se ničega takvog...“

„Šteta!“ uzdahnem.

Mora da je moj prijatelj čuo taj moj razočarani uzdah, jer me je odmah zapitao:

„A šta će ti to o Arhimedovu šarafu?“

„Ta znaš, vratio sam se eto sa Sicilije, bio sam i u Sirakuzi, pa premda si mi ti jedini prijatelj između sviju ljudi, koji se zanose čarima fizike, a ni prema samom sirakuškom zanešenjaku Arhimedu nisam osjećao nikad ni truna sklonosti, ipak se nekako ćutim obvezanim, da čitaocima svoga putopisa sa Sicilije nešto kažem i o najvećem sinu Sirakuze, kad sam već u njegovu rodnom gradu eto bio...“

„Pa imaš toliko drugih Arhimedovih pronalazaka, ne mora to baš biti njegov šaraf. Uostalom ako šta saznam o tom šarafu, javit ću ti.“

„Pa dobro. A šta da dotle čitaocima svoga putopisa napišem o Arhimedu?“ upitam očajno.

„Napiši, da si se obilazeći po Sirakuzi divio Arhimedu, koji je pune dvije godine raznim svojim novim izumima uspješno branio svoj rodni grad od navala Rimljana, i da si bio na onome mjestu, na kojem je jedan rimski vojnik, nakon što su Rimljani godine 212. osvojili Sirakuzu, našao Arhimeda, kako je na pijesku nacrtao neke geometrijske likove i tako se nad njima bio zadubao, da se nije dao smestiti od dolaska vojnika, koji mu ne mogavši dočekati, da se Arhimed prene iz svoje učenjačke zadubenosti, odrubi glavu...“

„Vidiš, to će biti dobro,“ rekoh zadovoljno. „Ti se izvrsno sjećaš te zgode, koju sam ja bio već za-

boravio. Baš ti hvala! Da si mi pozdravljen! Do viđenja!“

I zatvorim telefon.

Prošla su iza toga nekako dva tjedna, kad mi se iznenada telefonom javi moj prijatelj inženjer.

„Halo! Otkrio sam ipak Arhimedov šaraf,“ javi mi slavodobitno. I prije nego što se mogao snaći, stade mi govoriti definiciju: „To ti je stroj za dizanje tereta, sastavljen od šarafa, kojemu zupci zapadaju u zube kotača...“

„Stani molim te!“ prekinem ga. „Ne razumijem ja od svega toga ništa, a i ne treba mi, kad ne mogu napisati, da sam takav šaraf vidio u Arhimedovu gradu... Hvala ti na trudu!“

Sad ne znam, da li sam dobro uradio, što sam prijatelja, koji se toliko negdje namučio, dok nije otkrio tajnu Arhimedova šarafa, tako odsječno odbio ni ne saslušavši ga do kraja. Ako mi se još kada desi prilika, da me put nanese opet u koji grad, kojemu je slava u bilo kojoj vezi sa slavom fizike, mehanike ili elektrotehnike, ne ću se više usuditi zanovijetati kakvim pitanjem svog prijatelja, kojega sam s Arhimedovim šarafom ovako ostavio na cjedilu...

Dionizijevo uho

U Rimu nas zanose osobito tri veličanstvene umjetnine, koje znače kulminaciju renesanse: to je kupola sv. Petra, slika Posljednjeg suda u vatikanskoj Sikstinskoj kapeli i kip Mojsija u crkvi sv. Petra u okovima. To su najgenijalnija djela Michelangellova. Kolikogod puta staneš pred njima i zagledaš se u njih, ne možeš dosta da im se nadiviš i do volje da ih se naužiješ. Ljepotu Michelangellove kupole pokušao je dostići slavni engleski graditelj Wren gradeći sličnu na londonskoj katedrali sv. Pavla, pred Michelangellovim Mojsijem tražio je umjetničko nadahnuće među tolikim kiparima s cijeloga svijeta i slavni naš Meštrović, a koliki su slikari u Michelangellovu Posljednjem sudu dobivali u tri posljednja stoljeća stvaralački poticaj, teško bi bilo i nabrojiti.

Začudio sam se, kad sam Michelangellovo ime čuo i u vezi s jednom od najkurioznijih zanimljivosti, što te zadržavaju u Sirakuzi.

„Upozorujem vas na Dionizijevo uho, kad budete razgledali onaj dio stare Sirakuze, u kojem se nalazi grčko kazalište i rimski amfiteatar,“ rekao je onaj Sicilijanac, s kojim smo se vozili od Katanije, kad je vlak već prolazio kraj sirakuških bedema slavnog tiranina Dionizija.

„Uho?“ pogledam ga u čudu.

„Nije to nikakvo pravo uho. To je golema špilja široka, čini mi se, do 10 metara, visoka preko

20 metara, a dugačka preko 60 metara. Nalazi se u blizini grčkoga kazališta u tzv. Rajskom kamenolomu (Latomia del Paradiso). Ta je špilja postala slavna po svojoj neobičnoj akustici: kad u njoj razdereš komad papira, to odjekuje, da ostaješ upravo zapanjen. Veli se, da je u tu špilju sirakuški tiranin Dionizije zatvarao svoje političke protivnike, te je njena akustika odavala i svaki njihov tajni šapat, koji su jasno mogli čuti vani postavljeni stražari. Kad je dakle slikar Michelangelo g. 1586. došao u Sirakuzu i vidio tu špilju, kojoj ulaz ima donekle oblik čovječjeg uha, nazvao ju je duhovito Dionizijevim uhom, pa je tim nazivom karakterizirana i uloga te špilje, koju je, kako se veli, imala u doba najslavnijeg sirakuškog vladara.“ Tako je govorio onaj naš suputnik Sicilijanac, kad smo se već bili približili sirakuškoj stanici.

Bio sam veoma radoznao na to „Dionizijevo uho“ i vrlo mi je drago bilo, što me, čim sam u Sirakuzi stresao putnički prah sa cipela, strpaše u auto i odvezoše do nekadanjega grčkog kazališta. Dok sam se tu verao po nekima od onih 46 polukružnih stepenica, što se sačuvaše od nekadanjih 61 i na kojima je moglo za vrijeme prikazivanja grčkih gluma sjedjeti do 20 tisuća gledalaca, na najgornjem polukrugu kazališta stajali su naši putnici, a dvije-tri stepenice niže naš sirakuški vodič, postariji čovjek bez brkova, koji se mučio, kako da što biranijom nijemštinom pred nama uzveliča staru slavu Sirakuze. Kako se velik dio naših suputnika nad čudnim njemačkim govorom tog našeg tumača nije mogao suzdržati od smijeha (koji je dosegao vrhunac, kad je ispoređujući grčko kazalište s ne-

dalekim rimskim amfiteatrom mislio, da riječ amfiteater mora izgovoriti što njemačkije, te mu ispade kao „Affentheater“), bivalo je oko njega sve manje publike. Da zaustavim bar donekle to rasulo njegovih slušatelja, stupio sam mu ja bliže i vjerno ga iz blizine pratio i slušao. Tada se uspesmo do onog prirodnog zida iznad kazališta, u kojem se nalazi cijeli niz špilja, a srednja je od tih nazvana špiljom nimfâ.

Tu se okrenuh licem prema kazalištu. Pogled mi skliznu niz one skladno u stepenicama poredane polukruge kamenih sjedala prema glumištu i ne zadržavajući se dugo na neporecivu čaru, što ga taj od zuba vremena nepoštedeni, a ipak tako lijepo sačuvani hram klasične grčke kazališne umjetnosti — jedan od najvećih, što su ga stari Grci uopće izgradili — više nesvjesno nego svjesno izaziva u duši, spustio se s uzvisine brežuljka, na kojem se to kazalište nalazi, po ravnoj krajini, koja se podno brežuljka prostrla u daljinu prema jugu. Sunce se sklanjalo prema zapadu i obasjavalo intenzivnim blještavim sjajem i ovu staru Sirakuzu, kojoj nad najslavnijim ostacima ja sad stojim i sanjarim o danima, što tu vidješe Eshila, Pindara, Epiharma, Sofrona, Tukidita, Platona i tolike druge velikane grčke kulture, i onu novu Sirakuzu, koja ostade do danas kao njen ostatak ostataka stisnuta na mali poluotočić Ortigiju. I u tom sunčevu sjaju, koji nam je nakon današnje kiše imao da potvrdi onu Ciceronovu u zanosu izrečenu riječ, da sirakuško nebo ne pozna dana bez sunca, ukazao mi se taj grad, što se tamo na jugoistoku sa svojim modernim zgradama poput klina zabio u more, tako neznatan, tako

jadan prema onoj Sirakuzi prije dvadeset i nekoliko stoljeća, koja je nekad zauzimala cijelu visoravan od grčkoga kazališta prema sjeveru tri i po kilometra u širinu i preko šest kilometara u dužinu, te su njeni bedemi obuhvatali područje od petnaestak četvornih kilometara. Prostor sadašnjega grada, površinom jedva petnaestina prema cijeloj staroj Sirakuzi, učinio mi se kao kakva ruka, koju je grad pružio u more prijeteći se ispruženim prstom svakom, tko bi u nj dirnuo.

„Tu, gdje stojimo, bio je dio grada, koji se zvao Neapolis,“ tumačio je vodič, „sjeveroistočno se uz more protezala Ahradina, od nje prema zapadu i od Neapolisa na sjeveru bila je Tihe, a najzapadnija je i najviša bila Epipolis, koja je i bila prava sirakuška akropola.“

I upustio se, da nam priča povijest Sirakuze, kojoj ime dadoše Feničani po nekoj močvari Siraki iz okolice. Kad su Korinćani iz Grčke došli g. 734. prije Krista i osnovali tu svoju naseobinu, bio je grad kao i danas samo na otočiću (zapravo poluotočiću, jer je mostom spojen kopnom) Ortigiji. Prvi veliki procvat doživjela je Sirakuza pod svojim vladarom Gelonom (485. do 478. pr. Kr.), koji je grad proširio na novi dio, Ahradinu. Njegov nasljednik i brat Jeron (478. do 467.) počeo je izgrađivati Neapolis. I tako se grad širio, dok najslavniji sirakuški vladar Dionizije stariji (405. do 367.), iza perzijskoga kralja najsilniji vladar svoga doba, nije izgradio Epipolis i opasao cijelo golemo područje grada 27 kilometara dugim bedemima.

„A gdje je Dionizijevo uho?“ upitam našeg tumača prekinuvši ga u historijskom razlaganju.

„Vidjet ćemo ga, kad pođemo prema amfiteatru,“ odvrati on nehajno i nastavi, gdje sam ga bio prekinuo.

U znak prosvjeda udaljio sam se, ali sam ipak čuo, što je sve rekao o slavnom Korinćaninu Timoleonu, koji je g. 343. došao sa tisuću vojnika, obranio Sirakuzu od Kartažana, uveo demokratsku vladavinu te umro tu čašćen i slavljen g. 336. U nedalekom Timoleonteionu kraj amfiteatra mu je grob. Njegovu demokraciju srušio je opet tiranin Agatokle (317. do 289. pr. Kr.), pod kojim je — i još više pod Jeronom II. (276. do 222.) veličina i snaga Sirakuze iznova procvala, da već deset godina kasnije (g. 212.) nakon trogodišnjeg rimskog opsjedanja padne u ruke Rimljanima i završi slavu svoju smrću Arhimedovom.

Kad je vodič spomenuo, da se odavle nekoliko stotina metara udaljen nalazi i grob slavnog matematičara i fizičara Arhimeda s lijepim dorskim pročeljem, nadao sam se, da će nas povesti i onamo kao i k Dionizijevu uhu. Prevario sam se. Idući malo iza toga od grčkog kazališta prema rimskom amfiteatru, koji je grandioznošću imao da nadvisi sjaj grčke kulture reprezentirane kazalištem, nagnuo se on kod Rajskoga kamenoloma preko jednog zida i pokazao nam u najzapadnijem kutu kamenoloma:

„Eno tamo je ulaz u Dionizijevo uho...“

Popeo sam se na taj zid i vidio pod sobom u dubini od tridesetak metara bujnu vegetaciju, drveće i grmlje, a unaokolo svega strme stijene, ali kakvom uhu ništa slično ne vidjeh. Sav razočaran skočio sam sa zida i požurio za cijelim društvom, iza kojega ostadoh posljednji. Zaobidismo južnu

stranu kamenoloma, zagledah se i odanle preko cijele njegove dužine i širine od kojih dvjesta metara, ali Dionizijeva uha ne vidjeh.

„Zar ne ćemo do Dionizijeva uha?“ upitam buntovno, kad se zaustavimo kod amfiteatra.

„Gdje smo već od njega!“ glasio je odgovor.

„A do Arhimedova groba?“

„Nema vremena!“ odreže tumač, stane na rub amfiteatra i počne šaljivom nijemštinom glagoljati onoj nekolicini, koja ga je još htjela slušati.

A ja sam zurio u tu eliptičku amfiteatarsku grdosiju, koja je veća od amfiteatra u Pompejima, a samo nešto manja od onog u Veroni. Svi su se tumači smijali, samo on i ja bili smo ozbiljni: on zaljubljen u ono, na čem je tumačeći lomio nemoguće njemačke izraze, a ja zaokupljen mišlju na Dionizijevo uho i Arhimedov grob, koje mi nije bilo suđeno vidjeti.

Samo da ne moram slušati, što on kazuje, stanem listati po svom „Guidi“, na kojem su, kad ga rastvorih, sunčane zrake sa zapada tako veselo zatreperile. I pade mi pogled na ono mjesto, koje opisuje Dionizijevo uho. Gle, i tu piše, da je toj špilji to kuriozno ime dao Michelangelo. Pogledam bolje: jest, Michelangelo, ali ne Buonarotti, nego da Caravaggio. I u svom nestručnjačkom poznavanju povijesti umjetnosti sjetih se, da su to dva posve različna Michelangella: Michelangelo Buonarotti t. j. onaj, čiju slavu kazuje cijelom svijetu rimska kupola sv. Petra, za cijelo je stoljeće stariji od Michelangella da Caravaggio, koji svojim slikarstvom nije umio ni približno da se dovine umjetničke visine svog starijeg imenjaka. I eto taj Michelangelo da

Caravaggio bio je onaj, čija se duhovitost ovjekovječila u Sirakuzi „Dionizijevim uhom“.

Zatvorim knjigu zadovoljan tim otkrićem. I u tom zadovoljstvu vozio sam se u kočiji od amfiteatra prema predgrađu sv. Lucije ni ne misleći više na razočaranje s Dionizijevim uhom i pripravlajući se na nove dojmove.

Oči svete Lucije

Među rijetkim prvim sjećanjima, koja su mi ostala iz najranijeg doba djetinjstva, ima i jedna o svetoj Luciji. Bilo mi je tek pet godina. Koncem studenoga one godine izgubio sam majku. Da bar mi djeca budemo malo istrgnuti iz one tužne pustoši, koja je nastala u roditeljskoj kući smrću majčinom, odvezoše nas djed i baka k sebi u svoje selo. Ne znam, dokle smo ostali, samo mi je ostalo u pameti, kako smo ondje proveli predvečerje uoči dana sv. Lucije. Odrasliji su nas plašili tom Sveticom, jer da ona to veče obilazi selom i kupi zlu djecu.

„Odnijet će te Lucija!“ svaki čas se čula prijetnja, čim bi se koje od nas djece (a bilo nas je šestero u kući) malo življe oglasilo. A mi smo šćurivši se, gdje je koje znalo, samo zurili u vrata očekujući, ne će li se, kad se otvore, pojaviti ona, kojom su nam natjerali toliko straha u djetinje duše. I kad sam već ležao u djedovoj sobici, prestrašen mi se pogled krao k nezastrtom prozorčiću, kroz koji je mrka zimska tama gledala tako sablasnim očima te izazivala u uznemirenoj djetinjoj mašti najfantastičnije prikaze.

Nije dakle čudo, da je otada ime sv. Lucije, kadgod bih ga čuo, izazivalo u mojoj duši neko nevoljko raspoloženje, koje mi nije posve nestalo iz duše ni onda, kad sam u gimnazijskim godinama tu sirakušku Sveticu upoznao po njenu životopisu.

Neki nesimpatični prizvuk ostao mi je u njenu imenu, te sam i na svim osobama, koje sam bilo ikada u životu sretao s tim imenom, otkrivao tu predrasudnu nesimpatičnost.

Nisam zato pravo mogao pojmiti, kako to, da je u našem Primorju i Dalmaciji to ime tako popularno i rašireno. Tek kad mi je jedan prijatelj Dalmatinac pripovijedao, kako je u nekim krajevima Dalmacije dan sv. Lucije neke vrsti dječji blagdan kao kod nas dan sv. Nikole, stadoh shvaćati: sve zavisi o tom, kako se što ucijepi u djetinju dušu, pa mnoga stvar prati čovjeka kroz čitav život onako, kakav je tko kao dijete o njoj primio prvi dojam.

U Skandinaviji, koja svojim štovanjem sv. Lucije dostiže i samu Italiju — počevši od Svetičina rodnoga grada Sirakuze na Siciliji pa sve do Venecije, gdje počiva njeno tijelo — svaki od najmlađih svojih dana čuva svijetlu uspomenu na tu Sveticu iz prvog doba kršćanstva. U Švedskoj mlade djevojke obučene u bijelu odjeću s vijencem na glavi obilaze 13. prosinca u rano jutro od kuće do kuće, bude uspavane ukućane i daju im piti svježeg napitka iz vrča od mjedi. Slavna švedska spisateljica Selma Lagerlöfova veli, da iz svoga djetinjstva nije sačuvala spomen na ljepši lik, nego kad bi se toga dana otvorila vrata, na koja bi ušla takva „sveta Lucija“ ... U Stockholmu biraju k tome danu najljepšu djevojku za „svetu Luciju“ te godine, pa ona onda u rano jutro u sjajnoj nošnji iz bijele svile i sa zlatnom krunom, u kojoj gori sedam svjetala, polazi među ostalim i k onima, koji su dan prije nagrađeni Nobelovom nagradom (Nobelova se nagrada dijeli svečanim načinom svake godine uoči

blagdana sv. Lucije), te im ponudi kave s „Lucijinim“ kolačem najavljujući im pobjedu svijetla nad tamom i želeći im mnogo uspjeha u daljnjem njihovu radu.

Sigurno je ta tolika skandinavska popularnost sv. Lucije bila jedan od poticaja, koji su domamili i Selmu Lagerlöfovnu na Siciliju u rodni grad te Svetice. Njoj u čast napisala je zatim jednu od najljepših svojih legenda, koja me se, kad sam je prvi put čitao, tako dojmila, te sam je i za svog boravka u Sirakuzi, kad sam se od grčkog teatra i rimskog amfiteatra vozio na jednoprežnoj kočiji prema predgrađu sv. Lucije, sebi živo dozivao u pamet. Živi odraz te Svetice pretvorila je švedska pjesnikinja u utjelovljenu dobrotu nježne mlade maćuhe, koju Svetica, njena zaštitnica, baš na svoj blagdan spasava od smrti noseći njenu grubom i od drugih klevetama podjarenome mužu sama napitak uobičajen u švedskim kućama na taj Svetičin dan...

To moje sirakuško sjećanje na Lagerlöfičinu priču o sv. Luciji prekide naš dolazak do Kapucinskog Kamenoloma (Latomia dei Cappuccini), gdje smo se zaustavili, da razgledamo jedno od najčudesnijih znamenitosti stare Sirakuze. Uđosmo u neki podzemni vrt, a da se još uvijek pravo nismo snalazili, kuda smo to došli. Samo je naš vodič opominjao, da se ne udaljujemo od njega, jer bismo se u onom labirintu tunelskih prolaza i puteva lako mogli izgubiti, a da ne znamo, kako natrag. Zaista kao da smo bili dospjeli u neke katakombe, samo što se nad nama ipak plavilo predvečernje nebo, a oko nas se nije širila smrt, nego život u najbujnijem šarenilu vegetacije. Pravi mali raj zemaljski. Do 30

metara visoke stijene i čudni oblici kamenih gomada, kroz koje su vodili mali tunelski prokopi, govorili su nam, da se nalazimo u golemoj udubini, iskopanoj tamo prije dvije i po tisuće godina, kad su Grci kamenjem iz toga kamenoloma gradili Sirakuzu, njene hramove, zgrade i utvrde.

„Uz taj kamenolom vezan je spomen na jedan od najvećih događaja u povijesti Sirakuze“, stao je među nas naš korpulentni vodič popevši se na neki kamen. „Tu se odigrao epilog tragičnoga rata između Atene i Sirakuze g. 413. prije Krista. Sirakuza je svojim sjajnim razvojem i svojom snagom, jer je bila već zavládala cijelom Sicilijom, pobudila zavist u Atene, koja nije mogla trpjeti, da se mimo nje diže u sicilijskoj Grčkoj novo snažno političko i kulturno središte. I nagovoreni mladim vojskovođom Alkibijadom uputiše se Atenjani sa svojom mornaricom protiv Sirakuze. Nadoše saveznike u nekim manjim gradovima Sicilije, koji su samo iz zavisti bili protivnici Sirakuze, kojoj su se morali pokoravati. Tako Atenjani predobiše i Kataniju za se te udariše ondje bazu za borbu protiv Sirakuze. Uto dobi Alkibijad poziv iz Atene, da se vrati, a nad mornaricom preuze zapovjedništvo neodlučni Nikija. I započe rat između Atene i Sirakuze. Isprva je bojna sreća služila Atenjanima, ali kad je Sirakuzi poslala pomoć Sparta, nije atenskoj vojsci pomoglo više ni to, što je dobila novo pojačanje pod vojskovođom Demostenom. Zametnula se kod Sirakuze bitka, jedna od najvećih u staro doba, koju je sjajno opisao grčki povjesničar Tukidid. Atenska vojska brojeći 40.000 vojnika i više od 200 brodova bila je do nogu potučena. Smrti je izbjeglo samo

7000 atenskih vojnika, koje zarobljene baciše Sirakužani evo u ovaj kamenolom, gdje su čamili osam mjeseci. Tu su imali prilike iskusiti, što znači, kada koga stigne bijes brata, koji mu je postao neprijatelj. Velik je dio tih zarobljenih Atenjana tu poginuo, drugi dio je prodan u roblje, a samo neki su se dokopali opet slobode tim, što su znali deklamirati Euripidove stihove, koje su Sirakužani veoma voljeli...”

Iz onih mrkih pukotina i udubina, koje su zijale oko nas poprimajućí u prvom večernjem sumraku neke sablasne oblike, kao da su se i sad nad ono zelenilo stabalja i šarenilo cvijeća, što je tu tako divno bujalo, dizali uzdasí onih davnih davnina, koje u tom kamenolomu ostaviše sramotan spomen na grčku prošlost.

„Gotovo dvije tisuće godina íza one atenske pogibije“, nastavi vodič, „sagradiše sebi kapucini uz ovaj kamenolom samostan i crkvu, a u kamenolomu zasadiše ovaj krasni perivoj. U tu čarobnu tišinu povlačili su se na svoje pobožno razmatranje o vječnosti. Iako su samostan već davno napustili, perivoj evo još postoji i nosi njihovo ime do danas.“

Podosmo za vodičem, da obiđemo sve one kamene prolome, vijugave puteve među raskidanim hridinama i prolaze kroz šupljine najčudnovatijih oblika.

„Evo ova udubina ima oblik posve sličan Dionizijevu uhu, samo što u njoj nema one čudne rezonancije,“ zaustavi se vodič pred jednom visokom, prema vrhu u šilj svedenom pećinastom pukotinom u jednoj od golemih stijena, što okružuju kamenolom.

Ponovo me obuze srdžba, što ne vidjeh Dionizijeva uha, koje mi ova njegova imitacija nije mogla nadomjestiti.

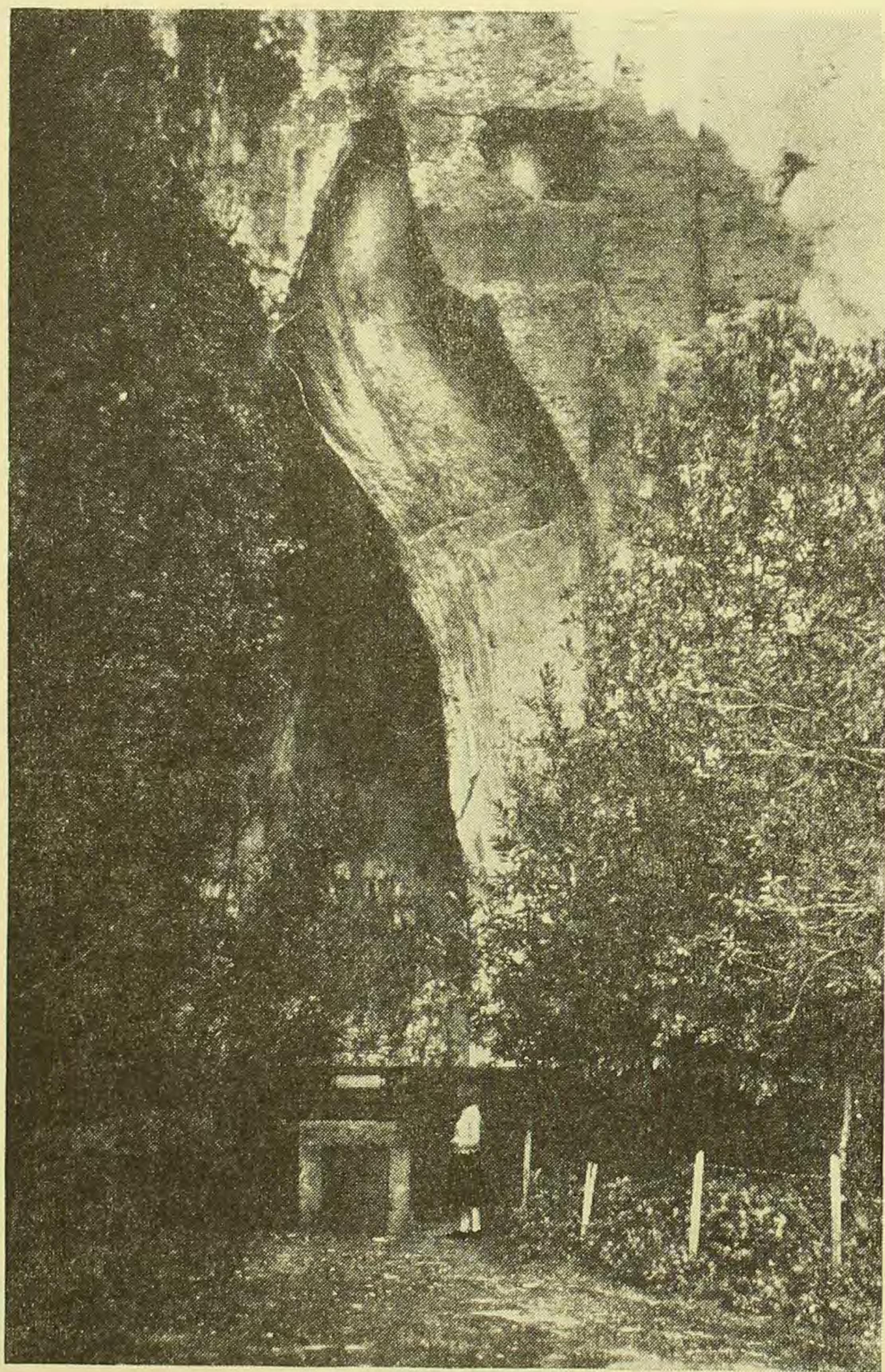
Ali vodič je već bio skrenuo govor na drugo. „U tom perivoju“, reče stupajući pred nama kroz ono bujno rašće i drvlje, „održavaju se sada ljetne zabave, na kojima su osobito lijepi plesovi u sicilijskim narodnim nošnjama. A kako vidite, ima tu i dovoljan broj prijatnih zakutaka za zaljubljenike...“

Popraćujući tu posljednju rečenicu blaziranim smiješkom još je nešto promumljao o imitaciji zemaljskog raja, ali videći, da za te vrste tumačenja u taj čas baš nema zahvalnog slušateljstva oko sebe, zašuti i povede nas prema izlazu.

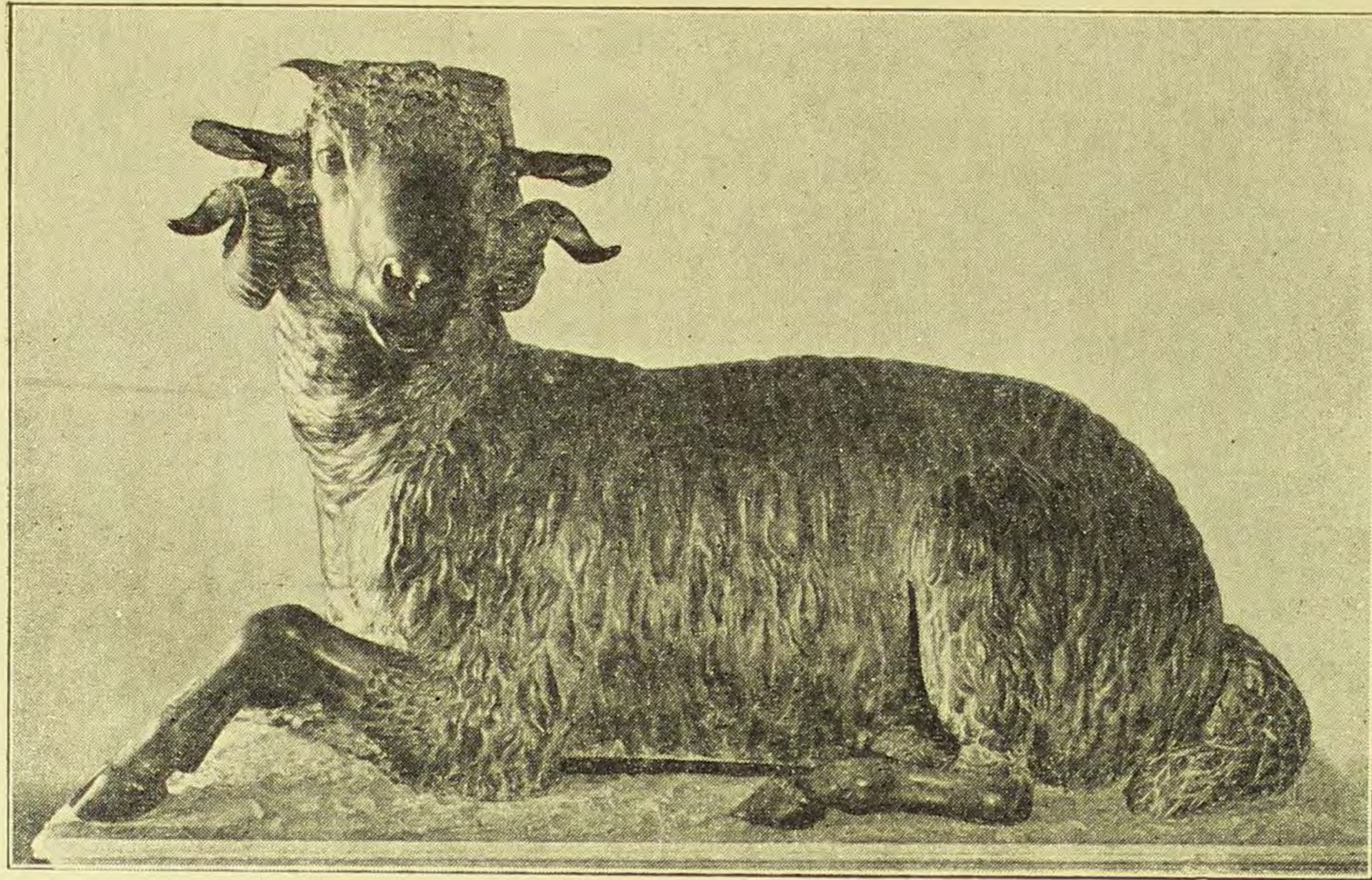
Nasuprot izlazu stoji stara kapucinska crkva iz 16. stoljeća posvećena Gospí od Milosrđa. Na glavnom oltaru je slika Madonne sa sv. Lucijom Sirakužankom i sv. Agatom Katanijskom, naslikana od Matije Pretija. Ima nešto posebno tajanstveno na toj crkvi, koja napuštena šutljivo stoji, kao da sanjari o vremenima, što prodoše tuda davno prije nje i pored nje pa ostaviše za sobom pustoš maskiranu cvatom prolaznih čara.

„Želite li, da pođemo i u sirakuške katakombe kod Sv. Ivana, ili da pođemo do katedrale?“ upita vodič.

Kad mnogo njih ima da odgovori na bilo koje pitanje, bit će uvijek razmimoilaženja u mišljenju. Tako je bilo i tu, te ne vidjesmo sirakuških katakomba, koje su po svojoj znamenitosti prve iza rimskih. Katakombe sv. Ivana nalaze se zapadno nedaleko Kapucinskoga Kamenoloma, a potječu iz 4.

Dionizijevo uho u Sirakuzi

Ovan iz bronce

Djelo stare grčke umjetnosti u Sirakuzi

(Museo Nazionale, Palermo)

stoljeća. U crkvi sv. Ivana, staroj bazilici, koja je nekad bila i sirakuška katedrala, nalazi se kripta, u kojoj je prema predaji prvim sirakuškim kršćanima propovijedao sv. Pavao apostol, kad se na putu u Rim tri dana zadržao u Sirakuzi. Tu je i biskupski stolac prvog sirakuškog biskupa sv. Marcijana, učenika sv. Pavla, tu je i stup, uz koji je bio vezan i mučen, tu je i njegov grob.

Kočijama odvezli smo se od Kapucinskog Kamenoloma južno prema gradu. Provezli smo se kroz predgrađe sv. Lucije. Tu je crkva sv. Lucije, normanska građevina, sada obnovljena, podignuta na mjestu, za koje predaja drži, da je tu mučeničkom smrću poginula sirakuška Svetica. U apsidi crkve je uljena slika „Pogreb svete Lucije“ od Caravaggia iz god. 1586. Tu je tradicionalni stup mučenja Svetičina, a postrance i kapelica groba Svetičina, samo što je grob prazan, jer je za vrijeme bizantijske vladavine na Siciliji (od g. 535. do 878.), za koje je Sirakuza šest godina (od 663. do 668.) bila i prijestolnica bizantijskog carstva dočekavši tako bar za kratko vrijeme obnovu svojega sjaja, Svetičino tijelo bilo predano Mlečanima, koji ga odvezoše u Veneciju i sahraniše u crkvi, podignutoj u čast sv. Lucije. Tek neke relikvije čuvaju se u sadašnjoj sirakuškoj katedrali. Za vrijeme svjetskoga rata otkrivene su god. 1916. pod crkvom sv. Lucije katakombe iz drugog stoljeća.

Iz predgrađa sv. Lucije dovezli smo se polagano u današnju Sirakuzu, koja na nekadanju Ortigiju podsjeća ruševinama hrama boga Apolona, zaštitnika ljepote, koja je u Sirakuzi uvijek imala obožavatelja, (te su ruševine otkrivene godine 1862.), za-

tim izvorom Aretuze koja je mitskim bijegom spojila staru Grčku sa sicilijskom Grčkom, i napokon nekadanjim hramom božice Minerve (Atene), koja — premda je bila božica mudrosti — nikad nije slutila, da će ovaj njen hram postati kršćanska katedrala.

Stadosmo pred katedralom, masivnom zgradom u dorskom slogu iz petoga stoljeća prije Krista. Cicero se zanosio ljepotom tog nekadanjeg Minervina hrama, koji je u 7. stoljeću poslije Krista pretvoren u kršćansku crkvu. Prije dvjesta godina prigrađena je toj klasičnoj građevini barokna fasada od Sirakužanina Pompeja Picheralija (1668.-1746.). Pred hramom i u njem ima 36 golemih klasičnih stupova, koji mu daju obilježje grandioznosti u skladu s veličanstvenom jednostavnošću nutrine.

Čim smo ušli u katedralu, naša se pažnja brzo zaustavila na jednoj kapelici u desnoj lađi, gdje je baš u taj čas bilo zabavljeno nekoliko crkvenih osoba. Rastvoriše pozlaćena vrata na oltaru i pred nama se ukaza krasan srebrni kip na povišenom podnožju s basreliefima. Dok su oni crkvenjari bili zabavljeni oko toga kipa, zavirio sam u „Guidu“ („Vodič“) i ustanovio, da se nalazimo pred kapelicom sv. Lucije i da je to kip te sirakuške velike Svetice, koji se pet puta u godini izlaže na opće štovanje, a kako je sutrašnja nedjelja, prvi dan mjeseca svibnja, također jedan između tih dana, eto i mi nabasamo baš u takvo vrijeme pred taj Svetičin kip.

Stojeći tu sav očaran ljepotom toga kipa obuze me posebno neko pobožno čuvstvo. Prvi put zasje pred mojom dušom lik sv. Lucije u sjaju njena pravog svetačko-djevičanskog značenja. I ne mareći

više ni za što oko sebe predao sam se sav tom pobožnom raspoloženju, koje kao da je bilo posvećenje mog boravka u gradu, gdje se zbilo divno čudo mučeništva sirakuške djevice. I zanesoh se dušom u doba Dioklecijanovih protukršćanskih progona, kada je bogati poganin Rimljanin svom silom htio da osvoji srce krasne Sirakužanke Lucije, koja je kao kršćanka bila djevičanstvo svoje zavjetovala Kristu. Ni najveće muke ne otrgnuše srce junačke djevice od nebeskog joj Zaručnika, za kojega je krv i život dala, da bude proslavljena nebeskom slavom.

Legenda iz Svetičina života spominje, da je ona žrtvovala vid svoj, samo da omrzne nasrtljivu poganinu, koji je pošto poto htio da je se domogne. U Skandinaviji je ta legenda ponešto promijenjena. Ondje u narodu kola priča, da je sv. Lucija svoje oči žrtvovala za spas neke grešne duše. Ali Bog joj je vratio vid u noći između 12. i 13. prosinca, u kojoj đavli imaju najveću vlast i svuda progone kršćanske duše, pa sv. Lucija ide za njima i mrsi im paklene račune spasavajući duše iz vražjih zamkâ...

I dok sam stajao pred kapelicom sv. Lucije u sirakuškoj katedrali i cijelo ono veče, koje sam proveo šećući se uz morsku obalu kroz divni Aretuzin poput tunela natkrovljeni drvored, neprestano mi se misao vraćala k objema legendama o očima sv. Lucije, zaštitnice očinjega vida. Oči, ogledalo duše, tek okrenute prema vječnosti dobivaju neprolaznu ljepotu. Oči, ogledalo ljubavi, gube na svojoj ljepoti to više, što se više vežu uza zemaljske stvari. Oči, najdragocjeniji Božji dar u ljudskom životu,

dobivaju pravu svoju cijenu tek po poniznosti, skromnosti i pobožnosti duše...

Imam i ja jedno maljušno djevojče s dragim očicama, kojemu na krstu posve slučajno postade zaštitnica sirakuška Svetica. Misleći u Svetičinu gradu na legende o očima sv. Lucije mislio sam i na one drage očice, koje me sa suzicama ispratiše na ovaj moj put i koje neka mi zaštitnica djevojačkih očiju čuva na putu kroz život, da im se ne umanjí prava ljepota...

Alfej i Aretuza

Još dok sam pred srebrnim kipom sv. Lucije u sirakuškoj katedrali stajao pobožno zanesen kao pred nekim nadzemaljskim ukazanjem, pomela mi je onu duhovnu sabranost zraka profanog čara, koja mi je tu zahvatila pogled.

Uz jedan od onih stupova, koji dijele desnu lađu od srednje, stajala je jedna mlada naša suputnica. I ona je promatrala čarobno otkriće srebrenolike sirakuške Svetice. I ona kao da kod toga nije ni na što drugo svraćala pažnju. I njoj kao da je dušu osvojio nenadani prizor, koji možda nije pravo ni razumjela, ali koji je i nesvjesnoga gledaoca neodoljivo očaravao. Tad joj najednom oko skrenu na drugu stranu. Tamo pored suprotnog stupa stajao je crnooki mladić. Pogled mu je bio nepomično uprt u lijepu mladu neznanku. U tom je pogledu tako čudno treperio odsjaj svjetla iz kapelice sv. Lucije, te kao da su iz tog odsjeva vrcale neke tajne iskre, koje su uznemirile djevojačko srce. Učinilo mi se, da sam nehotice postao svjedok tajnog dvoboja mladih srdaca, koja se poput kometa, što lutaju svemirskim daljinama, nenadano susretoše.

„Kao kometi će i proletjeti jedno pored drugog,“ pomislim i uprem opet pogled u kip sv. Lucije. Ovajputa sam se predao više umjetničkoj ljepoti toga baroknoga kipa. S krunom na glavi stoji Svetica iznad škrinje, relikvijara, okružena svim ukra-

sním čarom, što ga je barokna napirlitanost bila kadra smjestiti u njen lik, u njene ruke, u njene haljine i postaviti do njenih nogu. Kako se čudno odražuje ta blještava ljepota sred klasične monumentalnosti nekadanjega hrama grčke božice mudrosti i umjetnosti. Dvije tisuće godina postavile su se između te građevine i toga kipa, pa traže, da gledačeva duša bude most, koja će ih preko tog vremenskog jaza spojiti u jedinstven umjetnički doživljaj.

Tu mi pade na pamet, da svoga „Guidu“ konzultiram o autoru toga kipa. Pogledam: Pietro Rizzo godine 1620.

Rizzo? Gdje sam to umjetničko ime već čuo? Učinih se u taj čas sam sebi sličan Parsifalu, koji je čuvši prvi put od Kundre svoje ime stao da sebi sjećanjem dozove u pamet, što li je u njegovoj duši bilo zastrto maglom zaboravi. I kao što Parsifalu najednom izroni iz sjećanja prizor s Gralburga, tako se meni pred dušom pojavila u taj čas duždova palača u Mlecima, a na njoj kipovi Adama i Eve. Jest, i ti kipovi su od Rizza. Ali ono nije barok, već renesansa! Novo mi se pitanje iz povijesti umjetnosti nametnulo. I prije nego sam bio ustanovio, da je one mletačke kipove praroditelja čovječanstva stvorio Antonio Rizzo preko jednog stoljeća prije, nego što je ovaj srebrni kip svete Sirakužanke izradio Pietro Rizzo, da su to dakle bila dva različita kipara, različita i po vremenskom i stilskom razmaku, prekide tu nit mojih misli opet pogled, koji mi se iznova zaustavio na mladoj suputnici kraj nedalekog stupa srednje lađe.

Nije više stajala sama: do nje je bio onaj crnooki mladi Sirakužanin. Njoj je rumenilo ružinih

pupoljaka naglo procvvalo na oba obraza, dok joj je on pasući blještavim očima po tom djevojačkom rumenilu i nastojeći žarom svojih očiju podići njene duge trepavice, koje se stidljivo spustiše prema velikim pločama kamenog poda, nešto šaptom govorio. Nagli zaljubljenički dah okružio je njeno biće. Srce joj je drhtalo od čarobne egzotičnosti ovog susreta u dalekom gradu davnih velikih ljubavi.

„Aretuza!“ sine mi glavom ime jedne mitske sirakuške ljubavi.

U isti čas kao da se mlada naša suputnica nakon kratke opojne neodlučnosti prenula i stala trgati niti zamamljivog čara, što su se oko nje oplele. Na zaprepaštenje sirakuškog zaljubljenika mahne ona niječno glavom, okrene se i pođe desnom lađom crkve naprijed prema kapelici raspetoga Krista, kamo smo i svi ostali upravili korake, da vidimo slike slavnog messinskog slikara Antonella (1444.—1493.). Pred ulazom se u kapelicu okrenem: mladi Sirakužanin razjašnjavao je sav zajapuren nešto dvjema drugim našim mladim suputnicama, te mi se učinilo, da traži njihovo posredovanje u svom zaljubljeničkom neuspjehu. Ali i one ga ostaviše i požuriše se za nama.

U svetištu katedrale dugo sam promatrao dvije veličanstvene uljene slike, od kojih jedna prikazuje, kako sv. Petar šalje sv. Marcijana iz Antiohije u Sirakuzu za prvog biskupa ovoga grada, a na drugoj, kako sv. Pavao propovijeda u sirakuškim katakombama. Te prizore iz najstarije povijesti kršćanske Sirakuze živim je izražajem i efektnim koloritom godine 1873. naslikao rimski slikar Silvio Galimberti, koji mi je dosad bio nepoznat. Isto tako

nisam dosad ništa znao za kipara Antonella Gaginija (1478.—1536.), čije smo kípove Madone, sv. Katarine i sv. Lucije vidjeli u lijevoj lađi katedrale. Na podnožju kipa sv. Lucije prikazana su tri prizora iz života sirakuške Svetice, koje sam podulje promatrao, tako da sam bio posljednji, koji sam za svojim društvom napustio katedralu.

Kad sam na lijeva vrata glavne fasade izašao, moji su suputnici već odmicali u skupinama od katedrale pored nadbiskupskog dvora i arheološkog muzeja. Ja sam prešao preko trga pred katedralom, da iz daljega bacim još jedan pogled na njegovu baroknu fasadu, koja mi se sada, kad sam obuhvatio cjelinu tog hrama i upoznao njegove pojedinosti, učinila još zagonetnijom prikrpinom iz doba, kad je gramženje za vanjskim blještavilom potiskivalo u pozadinu smisao za stare jednostavne stilске ljepote.

Uznemiren u umjetničkom osjećanju, koje mi se smirilo samo tim, što vidjeh oko cijelog trga dosta baroka u drugim zgradama, stanem se ogledavati kolebajući, da li da i ja pođem za ostalim svojim suputnicima ili da se sam dadem na vlastito traganje nepoznatih sirakuških kuteva, kako to činim na svim svojim putovanjima. Uto opazim, kako se iza petog između šest gigantskih stupova, što su ustobočeno podupirali Picheralijevu fasadu, izvukao onaj isti mladi Sirakužanin, koji je svojim žarkim crnim očima pred kapelicom sv. Lucije pokušao zaljubljenički uznemiriti nepoznatu lijepu tuđinku. Pogledao je prema meni, ali držeći, da nisam od one skupine, kojoj je pripadala njegova časovita simpatija, kad eto ne idem za ostalima, krene za

mojim društvom. Njegovi sadašnji bojažljivi koraci bili su u neshvatljivoj opreci prema njegovu prvom naglom zaljubljeničkom jurišu, kojim je — ne žacajući se ni svetoga mjesta — pokušao osvojiti jedno nježno, nepoznato, izdaleka amo zalutalo djevojačko srce.

Ulica je odmicala pod njegovim nogama noseći ga prema izvoru Aretuzi, mitskom stjecištu sirakuških zaljubljenika.

„Alfej i Aretuza!“ gotovo sam poluglasno uskliknuo.

U mom se sjećanju nato javi stara grčka mitološka priča, kojoj sam sad evo i nehotice našao živu poredbu u zaljubljeničkom doživljaju iz sirakuške katedrale. Aretuzu, nimfu grčke božice Diane, salijetao je svojom zaljubljenošću riječni bog Alfej. Ona se otimala strastvenom napasniku, pa kad u očaju više nije znala, kako da mu izbjegne, bacila se u more s peloponeške obale Elide. Videći to božica Diana pretvorila ju je u izvor, pa je Aretuza kao vrelo izronila na drugoj strani Jonskog mora na sirakuškom otočiću Ortigiji. Ali i Alfej je u ljubavničkom očaju skočio u more za Aretuzom i dostigao je, pa kako je Aretuza bila izvor a Alfej rijeka, pomiješale se njihove vode. Zaljubljeni napasnik združio se sa svojom izabranicom.

I danas je sirakuški izvor Aretuza, u kojem neposredno uz slano more izvire slatka voda, simbol djevojačke ljubavi, koja i najopasnijim putevima nastoji izbjeći zaljubljeničkoj muškarčevoj nasrtljivosti, ali joj na kraju obično ipak podleigne. Osobito na žarkom jugu, gdje se ljubav romantičnije osvaja nego u našim sjevernim stranama. A ta juž-

njačka ljubavna romantika tako je privlačiva i za mlade duše, koje iz sjevernih krajeva dolaze amo.

Gledao sam za crnookim sicilskim Alfejem i ne vjerujući, da će naći puta do srca lijepe hrvatske Aretuze, okrenuo sam se, da potražim tragove druge jedne davne sirakuške ljubavi.

Susret s Voltaireom

Ne podnosim cinike. Kadgod me život nanese na kojega, sjetim se Voltairea, kojega sam od najranije mladosti uvijek zamišljao najvećim cinikom, što ga je ikada sunce grijalo. Ta mi se predodžba o njem razvila u mladoj duši po svem onom, što sam ikad o njem čuo ili čitao. Njegova cinička mržnja proti katoličkoj Crkvi, koju je nazivao „bestidnicom“ (svoje mane svatko rado pripisuje drugima), bila je luciferski neobuzdana. Kad je u mojim mladim danima netko bio prozvan volterijancem, to mi se činilo gore, nego da je bio proglašen gubavcem. Takvog bih izdaleka zaobilazio. Na njegovu bih licu otkrio ciničku deformiranost, od koje me je hvatala prava jeza.

Ipak sam imao dobrog prijatelja, koji nije mislio o Voltaireu kao ja. Znao ga je preda mnom i braniti, premda sam jasno odavao, da se nad tim zgražam.

„Šta, da nisi i ti volterijanac?“ pogledao sam ga, kad mi je prvi put tako govorio.

„Nisam, nego tražim, nema li i kod onih, koji su zli, nešto dobra, pa to onda kušam odijeliti od onog zla...“

„Pa jesi li možda što takvo našao kod Voltairea?“

„Jesam. Donijet ću ti jednu njegovu knjigu, da se i sam uvjeriš.“

Sutradan mi je donio Voltaireovu dramu „Tankred“, koju je na njemački preveo Goethe. Da mi nije prijatelj, u kojega sam imao potpuno pouzdanje, dao tu knjigu, nikad je ne bih bio uzeo u ruke. A i ovako sam donekle oklijevao, prije nego sam je počeo čitati. No kako sam se iznenadio, kad u njoj ne nađoh ništa, što bi odavalo, da joj je pisac cinik. A pogotovu ni traga kakvoj volterovskoj buni proti Bogu. Naprotiv — s kolikim se pouzdanjem osobe u toj dramí često obraćaju Bogu.

Ne mogu zatajiti, da mi je Voltaire otada postao ponešto manjim strašilom. Tko zna, što li se sve ne krije u duši onih ljudi, koje neka zla kob goni u cinike i bezbožnike!

I sad se u Sirakuzi spomenuh Voltairea. Pred mojom se dušom pojavíše likovi Tankreda i Amenaide iz njegove drame, koja mi je ostala nezaboravna. Tu u Sirakuzu smjestio je Voltaire romantičnu zgodu o njihovoj tragičnoj ljubavi, u kojoj je kao u zrcalu pokazao ono razdoblje iz prošlosti Sicílije, kad je pred novom zorom, što je svítala ovoj zemlji, stao da tamni lik polumjeseca, koji joj kroz puna dva stoljeća nametnuše podjarmljivački Saraceni.

Obuzet željom, da otkrijem nešto više o tim Voltaireovim sirakuškim zaljubljenicima, nego što sam o njima saznao iz njegove drame, pošao sam u potragu za njihovim spomenom.

Idući od trga pred katedralom prema sjeveru k središtu Sirakuze nisam se mnogo obazirao ni na zgrade, koje su sneno zurile u nasmijano predvečerje, ni na prolaznike, kojima su riječi i pogledi lastavičjom brzinom proljetali pored mene. Mislio

sam na Tankreda i Amenaïdu. Čar njihove mladenačke ljubavi, jače od smrti, mamio me, a da nisam znao kamo. Ljubav je slijepa, pa nije čudo, ako i tražanje za njom nije uvijek obasjano jasnoćom svijesti. Nju najlakše otkriva instinkt. Kao da sam mu se i ja bio sav predao u potrazi za tom sirakuškom ljubavlju.

Zaustavio sam se na trgu, koji nosi Arhimedovo ime. Na njem evo opet fontane, koju dovode u vezu s mitom o Aretuzinu bijegu pred ljubavlju. Gotovo sam se naljutio. Što će mi sad i Arhimed i Aretuza? S njima sam već svršio. Tankreda i Amenaïdu sada tražim. Ako im ne nađem spomena tu u središtu grada, gdje ću ga naći? Zar nije tu negdje bila palača one kratkotrajne sirakuške slobodne republike, u kojoj je Amenaïda isprošena od neljubljenog Orbasana te još istog dana osuđena na smrt okrivljena radi tobožnjih ljubavnih veza sa Solamirom, vođom saracenske vojske, koja je zavojevala protiv Sirakuze?

Na tri sam zgrade tu na trgu slavnog sirakuškog matematičara i izumitelja bacio oko, ne bih li na kojoj od njih otkrio, da je bila palača nekadanje sirakuške republike iz početka 11. stoljeća. Ali moj mi „Guida“ za najstariju između njih — Palazzo Montalto — odade, da potječe tek iz godine 1397.

„Šest godina iza smrti bl. Nikole Tavelića, našeg jerusalemskog mučenika!“ obradovao sam se u sebi na spomen tih godina promatrajući lijepu staru fasadu zgrade s ona dva veličanstvena prozora, koji su se posebno isticalí.

Ta dva prozora vratíše moju misao opet na zaljubljenike, kojima sam tražio spomen. I gledajući

u njih učini mi se najedamput, kao da se u njima pojavio dva mlada lika. Nisu li se eno nasmijali radoznavalom strancu, koji ni ljubavi od prije devet stoljeća ne da mira, već indiskretno za njom zaviruje u sve kuteve, da je pronade te da je neopažen promatra?

Okrenuo sam pogled k drugoj zgradi, koja je bezizražajno buljila u sve prolaznike. Tu ugledam čovjeka, koji je isto tako zurio u ona dva prozora palače Montalto kao i ja. On će mi, pomislim, zacijelo znati reći, što želim saznati.

Na moje se pitanje neznanac prene, pogleda me nekako bunovno kao iza sna i odgovori:

„Ich bin ein Deutscher...“

Dakle stranac kao i ja. No to me nije smelo. Stadoh mu pričati, da tražim tragove Voltaireove drame, koju je Goethe učinio i klasičnim djelom za Nijemce. On međutim nije ništa znao, pa me stane ispitivati:

„Što zapravo ta drama prikazuje?“

„Borbu za slobodu. S jedne strane je Sirakuzi u ono doba - oko godine 1005. - prijetila opasnost od Bizanta, koji je bio zaposjeo Messinu, a s druge strane od Saracena, koji su vladali cijelom Sicilijom zapadno od Sirakuze. A u isto su vrijeme tu u gradu postojale tri stranke: Asirova, Orbasanova i Tankredova. Za Tankreda je bilo najveće raspoloženje u puku, ali on je kao potomak nekadanjih franačkih gospodara Sirakuze bio prisiljen živjeti u progonstvu u Bizantu, kamo se morao skloniti u Asir, kad je treća stranka, koja je sebi umišljala, da je jedina spasonosna za sirakušku državicu, došla na vlast...“

„Dakle je i u ono doba bilo kao i danas?“ prekinu me znanac.

Iz zvuka sam njegovih riječi razabrao, da misli na svoju domovinu. Pričinio sam se, da ne razumijem, kud je nišanio, pa nastavim:

„Pred opasnošću od neprijatelja izmirila se Orbasanova stranka s Asírom, te se Asir sa svojom kćerkom Amenaídom povratio iz progonstva. Da se učvrsti savez obiju tih stranaka, isprosio je Orbasan Amenaídu...“

„Pa to je divno!“ usklikne moj njemački slušatelj. „I naš Hitler je neženja...“

No ja nastavih, kao da sam njegove riječi prečuo:

„Amenaída je međutim srce svoje već bila poklonila drugom...“

„Šteta...“ izlance Nijemac pokunjeno.

„Dok je bila u Carigradu s ocem, otimali su se za njenom sklonošću Tankred i Solamir, koji je također neko vrijeme boravio u središtu bizantske države, da nauči, što će mu kao kasnijem vladaru dobro doći. A kad je Amenaída privoljela Tankredu, Solamir je sav razjaren pojurio na Siciliju i s vojskom pošao na rodni grad svoje nesuđene ljubavi...“

„Dakle neka narod plati, što ga djevojka ne će!“ ogorčeno će prostodušni Nijemac.

„Htio ju je silom osvojiti, kad nije uspio milom. Kao uvjet mira postavio je Sirakuzi: da mu preda Amenaídu...“

„Prokleti Saracen!“ nije se Nijemac mogao suzdržati, da ne izlance.

„No za odgovor nakanio se Orbasan, zapovjednik sirakuške vojske, oženiti Amenaídom, a za-

tim se i na bojnopolju ogledati sa Saraceni-
nom, koji će svim tim biti do ludila razjaren...

„Pa zar je Amenaída ostavila Tankreda?“ gotovo zabrinuto će moj slušatelj.

„Nije. Čim ju je otac bio obećao Orbasanu, poslala je potajno pismo Tankredu, koji je bio u Messini. Ali glasnika s tim pismom uhvatili su Orbasanovi ljudi, pa kako na pismu iz opreza nije bilo naznačeno, komu je upravljeno, svi su mislili, da to Amenaída šuruje sa Solamirom, neprijateljem države, pa je kao izdajicu osudiše na smrt...”

„Da, da, političari su uvijek bezdušni...” uzdahne Nijemac. „Svakog će na laku ruku proglašiti izdajicom!”

„No sve je to preokrenuo Tankred...”

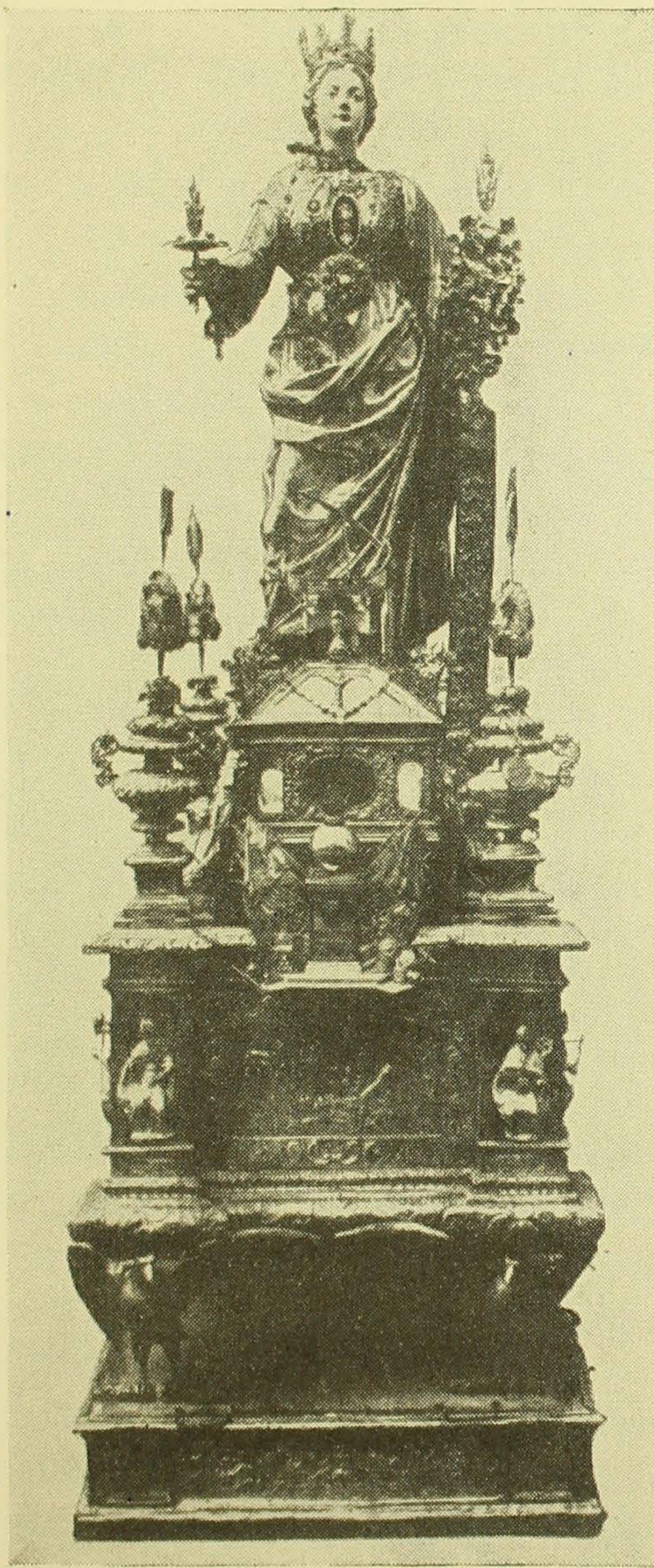
„Hvala Bogu!” zadovoljno će moj slučajni znamac iz Trećega Carstva i napne uši.

„Pojavio se iznenada neprepoznat u Sirakuzi. Zaprepastio se čuvši, zbog čega je Amenaída okrivljena i osuđena. Razočaran u ljubavi izazvao je na dvoboju najprije Orbasana, pa svladavši njega nametnuo se za vođu vojsci, s kojom je udario na Solamira. Pobijedio ga je, ali je sam u boju pao...”

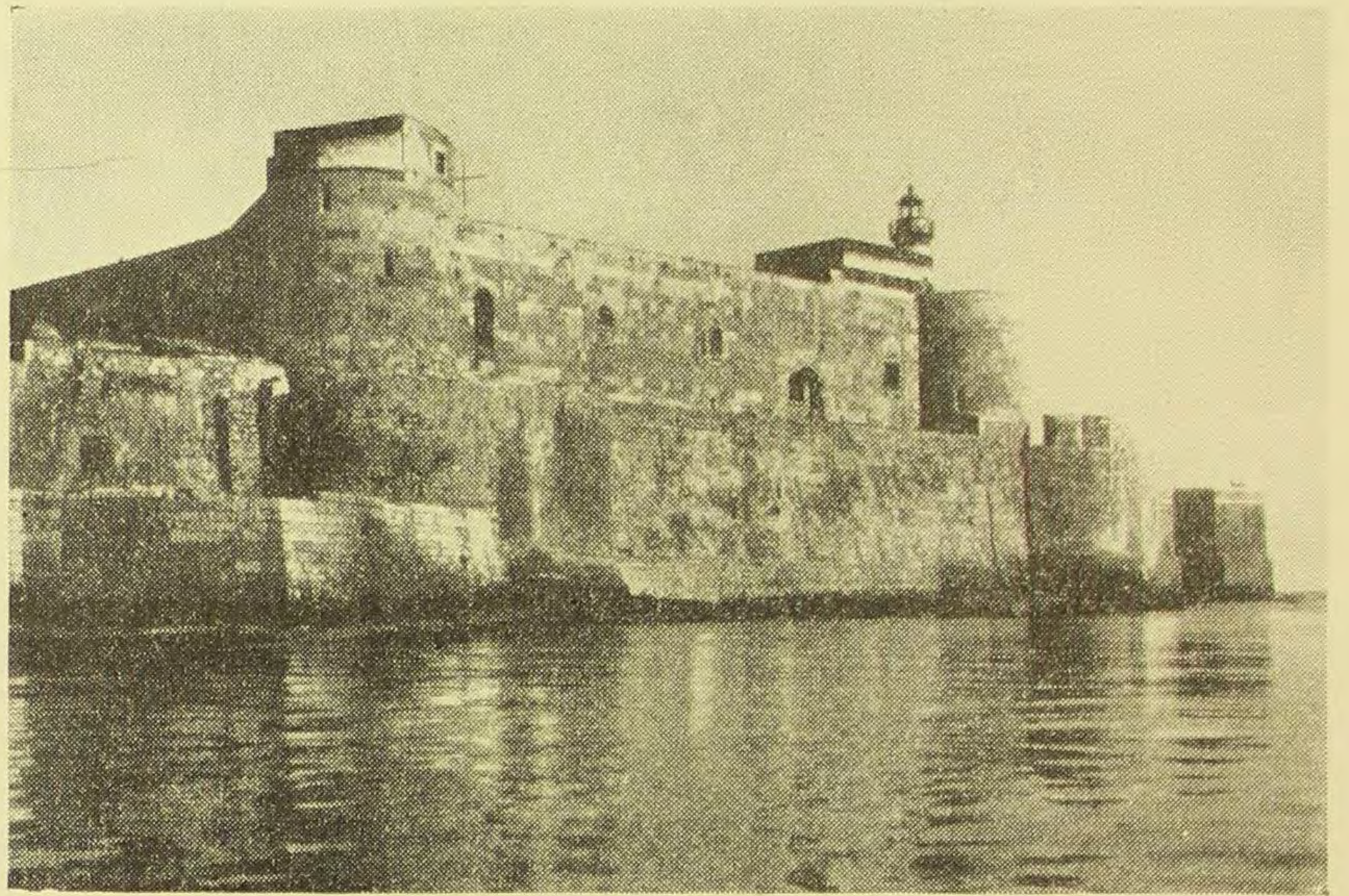
„A Amenaída?”

„Njena nevinost je izašla na javu, pa je i Tankred još na umoru saznao, da mu je ona uvijek ostala vjerna. A kako ga je silno ljubila, puklo joj je nad mrtvim nesuđenim vojnom srce baš onako kao i Hasanaginici, junakinji iz hrvatske narodne pjesme, koju je vaš veliki Goethe preveo na njemački isto tako kao i ovu Voltaireovu dramu“, završim i zašutim.

I Nijemac je šutio te me samo zabezeknuto gledao. U njegovoj se glavi zacijelo ispremiješale

Srebreni kip sv. Lucije
Izradio Pietro Rizzo
(U katedrali u Sirakuzi)

Castelo Maniace
na Ortigiji u Sirakuzi

imena Goethe i Voltaire te Amenaída i Hasanagi-
nica, pa nije znao, kamo koje da stavi, pogotovu
kad je najedamput čuo, da su pukla dva ženska
srca.

Dok je on tako zurio u mene pod dojmom
tragičnog svršetka onog, što je od mene čuo, ne
snalazeći se u mješavini imena i srdaca, ja okrenem
opet pogled prema ona dva velika prozora na pa-
lači Montalto: sad ona dva mlada lika više ne vi-
djem na njima. Mjesto toga mi se s jednog od tih
prozora cinički cerio neki dugi lik, koji mi se uči-
ni, kao da je Voltaireov, kako sam ga upamtio ne
znam s koje slike, i koji kao da mi je dovikivao:

„Tankreda tražiš, ljudi idealisto? Tankreda, koji
je — zar se ne sjećaš iz moje drame — Iliriju, pod
kojom sam mislio tvoju domovinu, podjarmio Bi-
zantu? Pa iako je to samo izmišljotina moje mašte,
zar ti može biti simpatičan i izmišljeni lik junaka,
kojemu sam za najslavnije djelo proglasio podjar-
mljenje tvoje domovine? A ako tražiš njegovu Ame-
naídu i njenu ljubav, zar ne, kako je luda bila njena
smrt, kad ju je čekala tako divna sreća u Solami-
rovu haremu, sreća, kakvu sam u svojim pripovi-
jestima s pravom nasladom priušćivao tolikim ka-
urskim robinjicama, otetima od saracenskih gusara,
kao što se to u davnim danima i na obalama tvoje
domovine događalo?...”

Okrenuo sam se i pobjegao, da ne vidim i ne
čujem ono ciničko cerenje, što mi se eto tu ukazalo,
da mi presiječe traganje i maštanje o ljubavi, koju
je pokopao ideal sirakuške slobode. U tom sam
trenu bio posve zaboravio na putnika iz zemlje
smeđih košulja, koji je zastalno zaprepašteno gle-

dao za mnom kao za kakvim ludakom, a onda se valjda brzo nekamo izgubio, da se ne bih vratio...

Susret s pretečom francuskih revolucionaraca na stazama mašte, dok sam tragao za njegovim sírakuškim zaljubljenicima, otkrio mi je njegov cinizam i ondje, gdje ga prije nisam našao. Cinik se nikada ne može trajno sakriti i prítajiti. U času će te najidealnijeg raspoloženja zaskočiti i izvrći ruglu, da onda nad tvojom duševnom ojađenošću triumfira...

Jerusalemski kralj na Siciliji

Bježeći od sjene buntovnika Voltairea, koji mi se — u mojoj mašti razigranoj od čarobne igre sirakuškog predvečernjeg svijetla — cinički narugao, što sam se bio oduševio njegovom izmišljenom Ame-
naidom, ne znam ni sam, kako sam se najedamput našao na trgu, koji nosi ime Jeronima Savonarole. Tko je ime i spomen tog buntovnog dominikanca, suvremenika Leonarda da Vincia, Krištofa Kolumba i našeg Marka Marulića, zanio iz divne Firence čak amo u ovo sirakuško zatišje, koje se dojíma kao groblje davne grčke veličine? Zar je možda i Sirakuza uzveličavši Savonarolu, bjesomučnog rušitelja papinskog autoriteta, tim, što mu je posvetila jedan od svojih trgova, htjela manifestirati i svoje vlastito protupapinsko raspoloženje? Ili da mi se to i sjena na lomači spaljenog najbezobzirnijeg propovjednika Srednjeg Vijeka ne ruga isto tako kao i sjena cinika Voltairea, od koje pobjegoh amo? Ne ću na to ni da mislim, već brzam prema jugu, da nađem izlaz iz tog pletiva sirakuških ulica, kroz koje me sjene, što ih oko mene spušta večernji suton, tako sablasno susreću, cere se na me i progone me. Kad se u prvoj ulici, u koju sam opet zabasao, okrenuh i spazih, da nosi ime Trsta, grada biskupa Dobrile, čiji duh još i danas živi u Istri i čuva onaj neugasivi plamečak hrvatske svijesti, što na tom tlu tinja, zakrenuh prema zapadu, odakle mi se kroz daljinu duge

ravne ulice nasmiješilo more Velike Luke (Porto Grande).

Kamo sam to tu na obali dospio? Zavirih u „Guidu“.

„Ta to je Aretuzin izvor!“ gotovo sam uskliknuo.

U taj mi čas zape oko na dvije sjene, koje su se tu odražavale na večernjoj pozadini ljeskave morske površine. Nije li to moja lijepa suputnica s onim mladim crnookim Sirakužaninom, koji se pred njom pojavio u katedrali? Zar hrvatska Aretuza ipak nije umakla sicilijskom Alfeju?

Nisam mogao vidjeti njihovih lica. Nisam se ni trsio, da iz njihove povjerljive osamljenosti, u kojoj ih tu zatekoh, razaberem, nije li mlado djevojačko srce tu kraj Aretuzina izvora stalo drukčije da reagira nego sat prije pred srebrnim kipom sv. Lucije. Ili nisam li se uopće prevario, da je to ono dvoje? Ne sastaju li se kraj tog izvora, koji simbolizira uzaludni djevojački bijeg pred ljubavlju, mnogi sirakuški zaljubljenici?

Okrenuo sam se, da ne budem previše indiskretan. Moji se koraci uputiše prema jugu ulicom, koja nosi ime Maniaka, bizantskog vojskovođe, koji je oko godine 1140. uz pomoć normanskih četa prvi put potukao Saracene na Siciliji i dao im prvi smrtni udarac. Tu je bitku u svojoj blizini vidjela snjegoglava Etna, a Sirakuza je po svoj prilici prva oćutjela blagodat njenih posljedica. Podno Etne je na spomen tog za Siciliju epohalnog događaja podigla samostan Maniace (prema imenu bizantskog pobjednika nad Saracenima) sicilijska kraljica Margareta, kći navarskoga kralja, koja se udala za sicilijskoga kralja Vilima I. te je bila jedna od najromantičnijih

žena, što ih je vidjela Sicilija među životnim družicama svojih vladara.

Dok sam sad stupao kroz ulicu onog Maniaka, kojemu je kraljica Margareta sto trideset godina iza one pobjede nad Saracenicima ovjekovječila spomen gradnjom benediktinskog samostana na mjestu te njegove pobjede, zabavila mi se misao pojavom te zagonetne kraljice. Da li je ona ljubila kralja Vilima, kad se za nj udala, nije mi poznato, premda rado zavirujem u takve — i davne i današnje — tajne mladih srdaca. Ali kad je kralj oduševljavajući se za mnoge arapske običaje uredio i harem od saracenskih ljepotica, da sebi u njihovom društvu kratki vrijeme, nije teško zamisliti, što se dešavalo sa srcem kraljice Margarete. Potražila je utjehe u kraljeva admiralu Maja, koji se kao sin jednostavnog trgovca uljem iz Barija svojom sposobnošću digao do najodlučnijeg mjesta u državi te postigao najveći utjecaj na kralja. Kralj je u nj imao toliko pouzdanje, da nije povjerovao ni u glasine, koje su admiralu optuživale, da ljubaka s kraljicom te da zajedno s njom radi njemu o glavi, kako bi se sam domogao prijestolja. Ali kad je plemić Bonello u sporazumu s ostalim plemstvom, koje je admiral Majo zapostavljao muhamedancima u državi, admiralu bodežem maknuo s ovoga svijeta, ciknula je kraljica kao ljuta zmija. Možda je ono njena osveta bila, da su ubojici Bonellu bile iskopane oči, prije nego što je strpan u tamnicu, iz koje nikad više nije izašao. Kad je kralj Vilim pet godina iza admiralu Maja umro, kraljica je preuzela regentsku vlast mjesto svog malodobnog sina Vilima II. Šest godina vladala je Sicilijom, a glavni su joj savjetnici bili Matej

Ajello, koji je pratio admirala Maja, kad ga je stigao udarac Bonellova bodeža, pa je i sam bio kod toga ranjen, zatim pokršteni Saracen eunuh Petar i sirakuški biskup Rikard Palmer, rodом Englez.

Nije li taj sirakuški biskup utjecao na kraljicu Margaretu, da se iskreno pokaje za svoje i svoga muža grijehе, na kojima je muhamedanstvo, tek nedavno svrgnuto s vlasti nad Sicilijom, opet stalo da diže glavu? Nije li se pod tim utjecajem kraljica dala na to, da podigne opatiju Maniace na spomen onom vojskovođi, koji je muhamedanstvu na Siciliji zadao smrtni udarac? A nije li biskup Palmer nastojao, da osim na mjestu Maniakove pobjede pod Etnom bude tom rušitelju polumjeseca na Siciliji postavljen neki spomen i u sjedištu njegove biskupije, prvom gradu, odakle je Siciliji još po sv. Pavlu apostolu zasjalo svijetlo kršćanstva?

S tim sam mislima prolazio kroz Maniakovu ulicu (Via Maniace), koja je u to predvečernje doba bila gotovo pusta. Crna se mačka vukla uza zid, pa kad me je spazila, zaprepašteno je stala, uprla svoje bojažljivo-neprijateljske oči u mene, te bjež glavom bez obzira, dok nije šmugnula u neku luknju. Sumrak je sjedao na krovove, zidove i prozore, kao da se ruga osamljenu prolazniku, kojemu će zastrti put na povratku.

Iza ugla se pojavi svećenik sa širokim šeširom. Ide mirno, dostojanstveno. Pogled mu se znalački zaustavi na meni. I ja sam se zagledao u nj. Približavamo se jedan drugome. Skoro se mimođosmo. Tad najedamput stanem i okrenem se prema njemu, prije nego što je prošao.

„Zašto se, vele časni, ova ulica zove Maniace?“ upitam.

„Po Giorgiu Maniace-u, bizantskom vojskovođi, koji je g. 1038. osvojio Sirakuzu od Saracena te odatle stao da ruši njihovu vlast na Siciliji,“ odgovori svećenik zaustavivši se. „On je bio posljednji slavni Grk, kojemu ovaj nekada najveći grčki, a sada tako sporedni talijanski grad čuva zahvalan spomen. Taj spomen nije sačuvan samo u imenu ove ulice, nego još više u tvrđi, kojoj ćete doći, ako tako ravno pođete.“

„A tko je tu tvrđu podigao?“ upitam.

„Tko drugi nego sam taj Bizantinac!“ odgovori svećenik. „To je i sasvim naravno. Trebalo mu je utvrđeno uporište, da učvrsti svoj osvojeni posjed u Sirakuzi i odakle će razviti daljnje navale na Saracene. Ali nije se ipak trajno tu održao. A dva stoljeća poslije njega došao je Fridrik II., sicilijski i jerusalemski kralj, u Sirakuzu i načinio iz te bizantske tvrđe onu veličanstvenu građevinu, koja stoji i danas. Uostalom dođite, da je vidite!“

Bio sam iznenađen glagoljivošću i uslužnošću tog sirakuškog svećenika. Pošao sam, kud me je poveo.

„Kako ono rekoste, vele časni, da je tu tvrđavu ovakvu, kakva je danas, sagradio neki jerusalemski kralj?“ upitam, kad smo već stajali pred golemim zidinama stare utvrde, koja nosi ime Castello Maniace.

„Pa dakako,“ glasio je odgovor. „Sicilijski kralj Fridrik II. bio je i posljednji faktički jerusalemski kralj.“

„To me, vele časni, vrlo zanima,“ uprem u nj radoznalo oči. „Bio sam u Svetoj Zemlji, napisao

sam o njoj i knjigu, ali eto nisam ni slutio, da ću u Sirakuzi naići na trag jednom jerusalemskom kralju.“

„Dakle i vi ste bili u Svetoj Zemlji?“ raširi se svećeniku lice od neke dragosti. „Da li je i vama tako kao meni: otkad sam bio u onim svetim krajevima, nikad više ne mogu svoga spominjanja i svojih misli otrgnuti od njih, a da i ne govorim o želji, koja me neprestano onamo vuče...“

„Pa ja mislim, da je svakom tako, tko je Svetu Zemlju intenzivno proživio...“

„Jest. A ja je dan na dan evo ovdje proživljujem,“ sve su zanosnije tekle svećenikove riječi. „Pred veče se došećem amo, gledam u ovu grdosiju od prastarih zidina, u taj sedamstogodišnji romantički spomenik posljednjeg jerusalemskoga kralja, a onda svrnem okom na morsku pučinu, koja se pružila nepregledna prema istoku od ove obale Sicilije pa sve do obale Palestine...“

Časak stane, a onda me uhvati za rukav i povuče sa sobom prema obali.

„Dodite! Da se naužijete neviđenog čara!“

Doveo me je do istočne obale Ortigije. Ondje je neki momak baš vezao barku, kojom se valjda čas prije bio dovezao. Svećenik ga zovne, da nas poveze. Mladić spremno ponudi, da uđemo. Zna: dobit će nagradu. Osobito je upirao pogled u mene videći, da sam stranac. I smješкао mi se tako ljubazno, tako uslužno.

„Gledajte! Zar nije ovaj Castello Maniace divan? Te grandiozne zidine, pa te okrugle kule, koje se ispupčije na sve četiri ugla! Zar to nije pravi zidani ep, što bez riječi govori o davnoj divnoj

sredovječnoj romantici, od koje svijet još ništa veličanstvenije nije dočekao?"

Čudnim me je dojmom prožimao taj zanos sirakuškog svećenika. Samo sam ga gledao i bez riječi slušao. I činilo mi se, da to slušam zakašnjelog jednog pjesnika iz doba, kad je pod sicilijskim kraljem Fridrikom II., koji je i sam bio pjesnik, stalo baš tu na Siciliji da se budi pjesništvo, kojim je ubrzo planula sva Italija.

Uto smo bili zaobišli najjužniji rt Ortigije. Svjetionik s Castella Maniace žmirkao je u neizmjernu morsku daljinu. Da je bilo moguće pregledati tu morsku pučinu čak do njena najistočnijega kraja, vidjeli bismo ondje na palestinskom brdu Karmelu još divniji svjetionik Zvijezde Mora, kako s ovim sirakuškim izmjenjuje svoje čarobno svjetlonosno dozivanje.

„Stani!“ zapovjedi svećenik veslaču.

Barka se zaustavila na mirnoj pučini, koja je drhtala u večernjem treperenju. Sunce je već bilo zašlo za sicilijske brežuljke grleći posljednjim svojim zlatnim zagrljajem samo još one sitne nježne oblaciće, koji se smješkuju ispod nebeskog svoda.

„Vidite li, što je stvorio kralj pjesnik, suvremenik sv. Franje Asiškoga?“ stane svećenik govoriti, a riječi su zvučale kao pjesma praćena tajanstvenim zvucima s harfe morskih dubina. „Možete li sebi zamisliti tog čudnoga kralja, koji je potekavši od oca Nijemca i majke Španjolke postao nesamo najveći vladar Sicilije i jedan od najvećih, što ih je Italija uopće imala, nego i najtipičniji vladar cijelog Srednjeg Vijeka? Već u petnaestoj je godini počeo Fridrik II. kraljevati na Siciliji, u osamnaestoj ga je

godini kao Hohenstaufovca zapala njemačka kruna, u dvadeset sedmoj godini mu je Papa stavio u Rimu na glavu carsku krunu svetog rimskog carstva, a u trideset prvoj godini baštinió je i jerusalemsku kraljevsku krunu...

„Kako: baštinió?“ prekinem ga.

„Po ženidbi,“ odgovori svećenik. „Prvi put se oženio udovicom jednog ugarsko-hrvatskoga kralja...”

„Kojega?“

„Emerika, brata onog Andrije II., koji je poveo petu križarsku vojnu u Svetu Zemlju. Kralj Emerik bio je oženjen Konstancom, kćerkom aragonskog kralju Alfonsa II. Bila joj je 21 godina, kad je godine 1204. ostala udovica. Nju su pet godina kasnije nametnuli za ženu šesnaestgodišnjem Fridriku II., koji je bio za deset godina mlađi od nje. Kažu, da ju je uza sve to vrlo cijenio. Ali dakako prave ljubavi nije među njima bilo. Što više, kralj je bio i te kakav ženskar, pa je uz dva zakonita sina imao i dva nezakonita...”

Svećenik časkom zašuti, a onda nastavi:

„Čudan je bio taj Srednji Vijek. Tko bi se danas mogao uživjeti u duševnost tadanjih ljudi, nama tako malo shvatljivu? Tako je čudna bila i duševnost Fridrika II. Bio je po svom životu napola kršćanin, napola muhamedanac. Zvali su ga krštenim sultanom. Oružjem se borio protiv 3 pape, a u isto je vrijeme na lomači palio heretike. Istrijebio je muslimanske Saracene sa Sicilije i njihove ostatke preselio na talijansko kopno u Luceru, a onda je u toj istoj Luceri, koja je bila u blizini Foggie, njegove tadanje prijestolnice, sebi uredio harem...”

„U Luceri? Kad je to bilo?“ upitam domišljajući se nečemu, što mi je u taj čas palo na pamet.

„Godine 1222.“

„Pa to je ravno sto godina prije, nego što je u tom gradu postao biskupom jedan Hrvat sa zadaćom, da suzbija zablude i pokvarenost tamošnjih Saracena!“ gotovo sam uskliknuo.

„Koji je to bio?“ pogleda me on u čudu.

„Augustin Kažotić, koji je prije toga bio zagrebački biskup i kojega je papa Klement XI. u osamnaestom stoljeću proglasio blaženim.“

„Gle, pa to je i jedan sveti sin vašeg naroda morao da čupa trn, što ga je taj najslavniji kralj Sicilije zabo u oko Crkve, kako je lucerske Saracene nazvao papa Inocent IV. Sad mi je, kada to znam, posebno drago, što me je današnje veče namjerilo na vas,“ iskrenim će glasom svećenik. „No pitali ste me, kako je došlo do toga, da je Fridrik II. baštinió i jerusalemsku kraljevsku krunu. Evo kako! Baš dok je vodío posljednje borbe sa Saracenima na tlu Sicilije, umrla mu je žena Konstanca u lipnju 1222. u Kataniji, gdje je on dao sagraditi slavni Castello Ursino od arhitekta Lentinija. Iza toga se on ponovno oženio krasnom Jolantom, kćerkom Ivana Brienskoga, koji je bio po naslovu trinaesti jerusalemski kralj, iako nije ni došao u priliku, da tu svoju kraljevsku vlast u Jerusalemu izvršuje. Poslije njegove smrti godine 1225. postao je Fridrik II. kao njegov zet četrnaesti jerusalemski kralj, dakako samo naslovni. No Fridrik je imao bolju sreću od svoga tasta, jer nije ostao samo kod naslova jerusalemskoga kralja. Godine 1228. proveo je po papinoj želji križarsku vojnu u Svetu Zemlju i ondje se sa-

stao s egipatskim sultanom Melek el Kamilom. Kako je Fridrik bio sklon muhamedancima, a uz to vješt diplomat, uspjelo mu je sa sultanom sklopiti ugovor, po kojem je bez boja i krvi dobio Jerusalem i dio Svete Zemlje u svoju vlast. Tako je godine 1229. u hramu Božjega groba sam sebi stavio jerusalemsku krunu na glavu te se kao okrunjeni jerusalemski kralj vratio na Siciliju. No ta je njegova faktična vlast u Svetoj Zemlji trajala samo petnaest godina. Arapi su naime godine 1244. opet zauzeli Jerusalem, i u njemu otada nikada više nije kraljevao nijedan kršćanski kralj. Ali titul jerusalemskoga kralja ostao je Hohenstaufovcima i njihovim baštinicima, pa je tako prešao i na austrijske i na španjolske vladare. Posljednji, koji su nosili naslov jerusalemskoga kralja, bili su zadnji austrijski car Karlo i zadnji španjolski kralj Alfonzo XIII.“

„Ali Sicilija je ipak imala posljednjeg faktičnog jerusalemskoga kralja,“ primijetim.

„Jest. A ovaj Castello Maniace njegov je spomenik u Sirakuzi. Iako je Fridrik po grešnom životu svom i po oholosti svojoj, s kojom je nastupao protiv rimskih papa, bio nedostojan one časti, kojoj je bio nosilac, ipak me obuzima posebno čuvstvo, kad god se sjetim, da je on noseći sicilijsku i jerusalemsku kraljevsku krunu na glavi tako neobično simbolički povezao moju domovinu Siciliju s domovinom Kristovom...“

Te me riječi podsjetiše, kako moju domovinu Hrvatsku jedna druga jerusalemska kruna veže s domovinom Kristovom: jerusalemska mučenička kruna Hrvata bl. Nikole Tavelića, stečena stazom sv. Franje Asiškoga, s kojim se i Fridrik II. jedamput u svom

životu sastao u Bariju, ali kojega nije shvatio. Bilo mi je već na jeziku, da tu misao, dok smo se vraćali s te naše večernje vožnje oko sirakuške utvrde sicilijskog jerusalemskoga kralja, izreknem, ali moj je svećenički sirakuški ciceron već bio okrenuo govor drugamo.

„Možete li zamisliti,“ reče, „da je Sirakuza, koja se danas tako mala rasprostrla po poluotočju Ortigiju, nekada bila golem milijunski grad, tada najveći u Evropi? Rimsko carstvo je tu veličinu uništilo. No to je carstvo i sebe uništilo. Nema više govora o tom, da bi mogla biti obnovljena stara veličina i slava ovoga grada. O tom ni mi Sirakužani ne sanjamo. Ali Sirakuza je sa svojom sudbinom ipak povijesna opomena, na koju i današnji državnici treba da misle, ako ne će da prođu kao rimski: tko naime svoju veličinu hoće da izgradi rušeći tuđu, taj i sam sebi kopa grob...“

Dok je naša barka plovila po Velikoj Luci, Sirakuza je planula u tisućama svjetala, što se poput vijenca oviše oko njena čela. Očaran zurio sam u tu večernju ljepotu, kojom bi se i Cicerone, da mu je bilo vidjeti ovakvu Sirakuzu, još više bio zanosio, nego što to čitamo u njegovim spisima.

„I Fridrik II. je svoju veličinu i moć izdizao nastojeći rušiti veličinu papinstva,“ nastavljao je sirakuški svećenik svoju misao, „pa je sa zavišću govorio o sultanima: Ah, kako su sretni, što nemaju posla s nikakvim papom! No već pri kraju života osjetio je taj cinički kralj i car, kako mu svemoć, za kojom je toliko težio, pada, a poslije njegove se smrti sve, kuda je sezala njegova vlast, rasulo. Griješni njegovi osvetili su se i na potomstvu njegovu.“

Zakonita mu dva sina umriješe mladi. Nezakoniti mu sin Manfred, potomak lijepe Pijemontežanke Blanke, koju je Fridrik odavši se istočnjačkoj poligamiji najviše ljubio, pogibe u boju, kojim je sicilijsko kraljevstvo pripalo Francuzima. Drugi njegov nezakoniti sin Enzo umro je u tamnici, u koju ga strpaše protivnici Fridrikove politike i u kojoj je odsjedio 23 godine. A posljednjem Hohenstaufovcu Konradinu, unuku Fridrika II., odrubili su Francuzi glavu, pa je to bio okrutni čin, za koji je njemački pjesnik Heine rekao, da ga Njemačka nikad ne će oprostiti Francuskoj. Nisu li vječne svade između Francuske i Njemačke prokletstvo, koje potječe još od puste krvi posljednjeg jerusalemskoga kralja?"

Po Velikoj Luci — u kojoj je našlo grob 33 tisuće Atenjana za one najveće bitke Staroga Vijeka, što se tu prije 2350 godina odigrala između Atene i Sirakuze, i što joj je spomen do danas u sjajnom opisu sačuvao najveći grčki povjesničar Tukidid — približavala se naša barka k pristaništu. Tu je nekoliko brodova pospano počivalo, kao da prisluškuje, što more večernjim šaptom priča o tajnama svojih dubina, koje za one bratoubilačke bitke progutaše dvjesta atenskih brodova, najveću mornaricu onoga doba. Kad je naša barka pristala uz obalu, večernje je Gospino zvono s nedaleke crkve Čudesâ (Chiesa dei Miracoli), koju je pred nama zastrla zgrada carinarnice, rasulo svoje pobožne zvukove po ovom gradu, koji je ostao u ostacima ostataka velike svoje prošlosti. I učinilo mi se, da se u tim zvukovima večernje zvonjave javlja turobna nostalgija za onim, što je preko ovog nekada slavnoga grada prošlo i što se više ne vraća. A kad

sam još svrnuo pogled k svećeniku, koji je sa mnom nakon više nego polsatne vožnje izašao iz barke te moleći tiho Gospinu molitvu upro pogled prema zvjezdanom nebu, bilo mi je kao da sam, izakako mi se Sirakuza večeras ukazala pod sjenama trojice historijskih cinika — Voltairea, Savonarole i Fridrika II., — otkrio opet ono sveto njeno lice, koje je svijetu ukazala po svetoj Luciji.

I posljednji jerusalemski kralj Fridrik II., kako god je tamna sjena njegova vladanja padala prema Rimu, zacijelo nije prolazio ovim gradom, koji se znao i buntovno vladati prema njemu, a da nije osjećao, da je kršćanska era po sv. Pavlu preko ovoga grada našla vezu između ishodišta i kasnijega središta kršćanstva, između Jerusalema i Rima. Pa iako je djevičanski uzor, što ga je Sirakuza dala svijetu u svojoj velikoj Svetici, bio tuđ njegovoj duši i životu, jer je u užicima ovoga svijeta podlijegao životnoj filozofiji Muhamedovih sljedbenika, on je izgradivši Maniakovu utvrdu baš njome tu postavio trajan spomenik prvom velikom zatiraču Muhamedovih poklonika na Siciliji. I baš iz okolice Sirakuze i Katanije, između kojih je sagradio svoj vlastiti grad Augustu, vodio je zatornu vojnu protiv ostataka Muhamedovih Saracena, kad je od njih nastojao očistiti Siciliju. Ali tko zna, nije li u isto vrijeme, dok mu je prva žena za te protusaracenske vojne umirala u Kataniji, tražio utjehu i u zagrljaju kakve lijepe Sirakužanke. Jer teško da je Sirakuza, grad slavnog izvora djevojačke ljubavi, ostao po strani od ljubavnih pustolovina, kojima je bio ispunjen život ovoga kršćansko-muslimanskog polutana s četiri najkršćanskije krune na glavi.

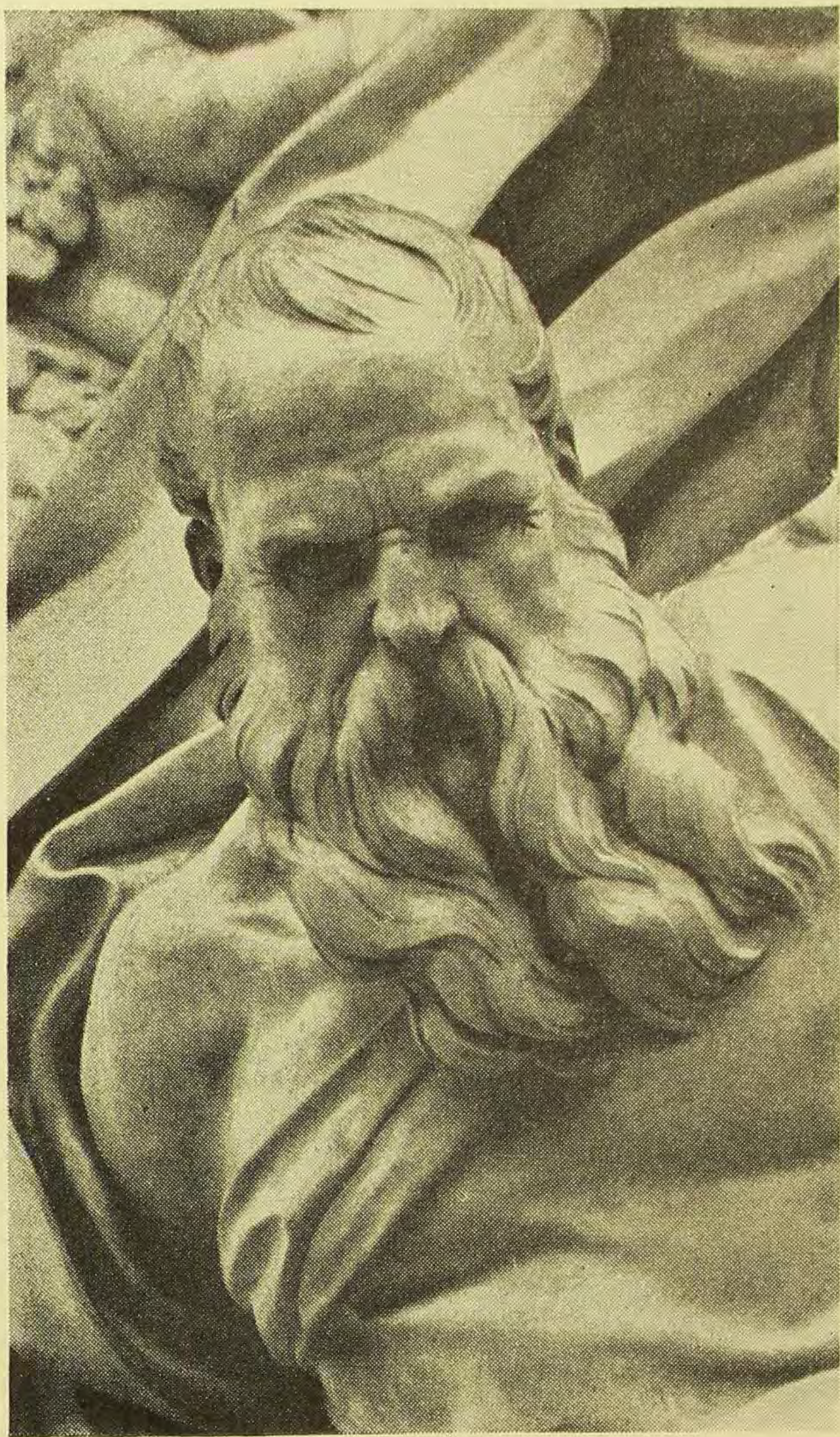
Takve i slične misli salijetale su me cijelo to veče, dok sam dugo još u noć šetnjom kroz Aretuzin drvored nastojao produžiti doživljaje, koji me obasuše u ovo nekoliko sati, što sam ih proveo u ovom gradu. I sve mi se činilo, da oko mene prolijeću neke tajanstvene sjene, koje bi htjele, da me podsjete još na mnogo toga, što još nisam iz skrovišta sirakuške prošlosti otkrio. Ali ćutio sam se već izmoren. Sjeo sam na jednu klupu i predao se slatkim mirovanju misli i osjećaja...

Uto najednom kao da oćutjeh neki topli dah kraj svog lica i nešto kao žarki cjelov na svome čelu. Trgnem se i ogledam. Ništa. Bio sam od umora zadrijemao i u tom sam drijemežu valjda usnio, da neka Aretuza u obratnoj ulozi lovi svog Alfeja pa se u mraku zabunila...

San, taj stari laža, izvrnuo je u mojoj mašti i Sirakuzu sa svim njenim izumrlim i živim čarima naglavce te me spleo s njima i kroz cijeli ostali dio noći u takvo fantastičko klupko, da sam bio sav sretan, kad me je jutro oslobodilo te more i odvelo u crkvu, s koje mi se sinoć zvuk večernjih zvona tako usjekao u dušu. Tu je kod glavnog oltara baš misio onaj svećenik, koji me je upoznao s posljednjim jerusalemskim kraljem. Ta misa i skrušena molitva, koja me je u sjećanju na Jerusalem svega obuzela, bile su moj oproštaj od grada svete Lucije...

Navještenje Marijino
Naslikao Antonello da Messina
(Museo Nazionale, Palermo)

Glava

Izradio Giacomo Serpotta
1656—1732

(Museo Nazionale, Palermo)

Antikrist na Siciliji

Kad sam se na povratku iz Sirakuze opet našao u Kataniji, koja kao da je sva izrasla iz Etnine lave, — tako se tlo crni svud oko toga grada, — bilo mi je žao, što se ne zadržasmo tu, da se uspnem i na taj vulkan, kao što sam prije nekoliko godina bio na Vezuvu. Ili da barem načinim kružni put željeznicom, koja već četrdeset godina obilazi dan na dan unaokolo Etne uspinjući se kod Katanije malo uzbrdo, zaokružujući kao sa strahopoćitanjem oko vulkanove gorske skupine i vraćajući se u krugu opet amo do mora. A u tom krugu kao začarani kralj ponosno stoji tajanstveni vulkan, koji diže 3274 m visoko pod oblake svoju snježnu bijelu glavu i snuje ognjena iznenađenja, od kojih, kada provale, strepi cijeli ovaj vedri i nasmijani kraj.

Samo izdaleka bilo nam je moguće promatrati to ognjeno brdo Sicilije, kada smo se od Katanije zaputili kroz sredinu otoka prema Palermu. Zaogrnuti oblacima krila se Etna našem pogledu, kao da joj nije drago, da je svojom radoznalošću bunimo u njenoj divljoj tromosti i samosvijesnoj namrgođenosti, kojom smućuje bezbrižno vedri dojam cijele okolice. Ili možda baš ta Etnina mrka sjena, koju baca na zapadni dio Sicilije, samo još pojačava svijetle dojmove, kojima ti se duša puni, kad prolaziš kroz te sunčane sicilijske krajeve.

Dok nam je vlak za toplog svibanjskog dopodneva jurio kroz Katanijsku ravnicu prema dolini Dittaino, i dok sam upirao pogled prema Etni, sjetih se, kako se ovim Etninim krajem zanosila Selma Lagerlöfova, te je u nj stavila događaje jednog od najljepših svojih djela: amo je dovela svog Antikrista, da oko njega zaplete jedan od najsnažnijih romana, što sam ih uopće u svomu životu upoznao. Tu na južnoj strani Etne u blizini Katanijske ravnice mora negdje biti ona poluokrugla, od lave pocrnjela dolina, u kojoj je kamenita pustoš okružila mjestance Diamante, nekadanje sjedište sicilijskog Antikrista, koji je odatle pokušao stvoriti svoje kraljevstvo od ovoga svijeta u bezazlenim dušama, što se nađoše oko njega. I jedno je od njegovih čudesa prema Lagerlöfičinu romanu i željeznica oko Etne...

Sav sam se bio zanio u ono, što sam nekada čitao u „Čudesima Antikristovim“, romanu velike švedske spisateljice, te mi se činilo, da cijeli taj Etnin kraj, pored kojeg sad evo prolazim, oživljuje predamnom u onim osobama i događajima, što mi potom djelu ostadoše tako nezaboravno u pameti. I sad mi je bilo, kao da u Etni gledam, baš kao ono u tom romanu, kralja sviju brda sa snježnom krunom na glavi, sa hrastovom šumom u bradi, s vinovom lozom oko bokova i s narančinim gajevima do nogu, kralja, oko kojega kleče sva brda unokolo i ne usuđuju se dići pogleda k njegovu licu. I legenda o kralju Artusu, koji sjedi u Etninoj šupljini, i priča o tri magarca katanijskog biskupa, koji pobjegoše tom ukletom kralju, i priča o jedno-okom divu-kovaču u crnom gradu, koji čuva pas

sa mnogo glava, i priča o vulkanovu strahu pred katanijskom sveticom Agatom — sve je to sad nagnulo tu pred moju dušu, kao da provališe vulkanske erupcije davno proživjelih vizija, koje se sakriše i pritajiše negdje u tajnim zakucima moje nutrine, da evo sada najedamput navale na me svojom zamamnom čarobnošću i da me povuku u svoje začarano carstvo...

„Mongibello!“ mora da sam glasno kliknuo u tom svom sanjarskom zanosu, jer me je suputnica, koja je nedaleko od mene isto tako gledala kroz prozor vagona prema Etni, prenela nenadanim pitanjem:

„Što je to Mongibello? Grad?“

Najprije sam se morao sabrati, pa tek onda odgovorih:

„Zar ne znate, da je to domaći naziv za vulkan Etnu?“

„Nisam to nikada čula. A šta ta riječ znači?“

„Ako se još dobro sjećam, Selma Lagerlöf je u svojem romanu napisala, da Mongibello — u sicilijском narječju ovoga kraja zapravo vele Muncibeddu — znači brijeg nad bregovima.“

„U romanu?“ začudi se simpatična suputnica, koja je isto tako kao i ja željno hvatala svaki novi dojam i svaku stvar, što bi nam se putem pružila, samo da joj ni najmanja sitnica ovog našeg putovanja ne izmakne.

„Zar vi, gospodice, ne poznajete roman „Čudesna Antikristova“ od Selme Lagerlöfove?“

„Ne poznam.“

„Pa to je zapravo roman Etna i ove njene okolice. To je roman ovih ljudi, što žive u ovom

kraju, a s kojima se eto ne ćemo sastati..."

„A što ima Antikrist sa svojim čudesima tu posla?“ u čudu me je pitala.

Kad joj ispričah ukratko priču o imitaciji kipa kapitolijskog malog Isusa, koji smo prije nekoliko dana vidjeli u Rimu, bila je moja suputnica baš tako njome zanesena, kao što sam to ja bio, kad sam penjući se jednom na Zagrebačku goru isto tako prvi put bio čuo za tu priču. A kad joj još rekoh, da je švedska spisateljica u tom svom Antikristu zapravo htjela prikazati personificirani socijalizam, nad kojim na koncu romana Bijeli Starac sa Petrove stolice izriče proročku osudu, učini mi se, kao da vidjeh, kako je u lijepim zjenicama mlade suputnice zadrhtao čudan neki sjaj, nad koji se same od sebe spustiše vjede, da me ne omami...

A Mongibello je ostajao dotle sve dalje za nama. Zadosmo među brežuljke i brda te smo ga na časove gubili s vida, da ga onda u sve većoj sjeveroistočnoj daljini opet spazimo, dok nam negdje kod grada Enne, što se u obliku potkove savio na visoravni, nije posve iščeznuo u daljini.

Kraj nas su prolazili brežuljci, po kojima su se poput gnijezda savile stare utvrde. A mi smo jurili između širokih poljana, što se gusto posute cvijećem razastrše s jedne i druge strane željezničke pruge poput divnih sagova, da na mahove uletimo u tunele (najduži je 6 i po km dug) te onda opet izronimo iz njih na zlatom, cvijećem i zelenilom ukrašenu prostranu, valovitu širinu, kojom smo vijugajući između niskih brežuljaka, zelenih pašnjaka, cvjetnih livada i žitorodnih polja u letu kroz sredinu presijecali Siciliju od jugoistoka prema sjevero-

zapadu. I bilo nam je, kao da sva ta romantička ljepota, koja nas je tu u prolazu susretala, nije ništa drugo nego svetište, gdje je skriveno začarano srce ovog divnog otoka, za kojim se evo i mi po primjeru tolikih tisuća zanešenih došljaka sa sviju strana svijeta dadosmo u potragu...

Kralj robova

Kad sam u Londonu vidio crkvu sv. Pavla, kojom je engleski graditelj Wren u drugoj polovici 17. stoljeća nastojao stvoriti imitaciju rimske bazilike sv. Petra, djela velike talijanske umjetničke trozvjezde Bramante-Michelangelo-Bernini, uskliknuo sam:

„Ovom sv. Pavlu manjka Berninijeva balustrada, bez koje ni rimska bazilika sv. Petra ne bi bila onako nedostižno divna u svojoj veličanstvenosti!“

Tek u Londonu shvatio sam Berninijevu genialnost. Kad sam se dakle putujući na Siciliju usput opet našao na rimskom trgu sv. Petra, bilo je moje udivljenje nad Berninijevom graditeljskom umjetnošću još veće i zanosnije nego prije. A i u samoj sam bazilici pred oltarom sv. Petra ovaj puta više, nego kad sam prije tu bio, osjetio, kakvu je umjetničku ljepotu Bernini stvorio u onim golemim stupovima, što se u baroknom vijuganju pružaju prema nebu držeći veličanstveni baldahin nad mjestom, na kojem Namjesnik Kristov Krista prima i diže u Hostiji i Kaležu. I spustivši se tu nad grobom sv. Petra na koljena, da se predam kojem časku tople molitve, nisam mogao otrgnuti pogleda od divne umjetničke krune, koju čini Berninijev oltar ispod Michelangelove grandiozne kupole.

Istoga sam se dana u rimskoj Galeriji Borghese poduže zaustavio pred skulpturom „Otmica Proserpine“ od istoga Giana Lorenza Berninija. Tu je

on u opreci između mišičavog, divljom požudom obuzetog otmičara Plutona i nježne, plačljive, svom ženskom zamamljivošću prodahnute kćeri Cererine mramorom ovjekovječio jedan brutalni ljubavni problem, koji se pojavljuje u tom ili u drugom kojem okrutnom obliku, kadgod se desi, da žensko srce ne uzvraća osjećaje muškarcu, koji žestoku strast nosi u divljoj, neukrotivoj naravi.

Taj je ljubavni problem stupio preda me opet, kad sam na putu od Sirakuze prema Palermu ugledao na gorskoj uzvisini poput potkove savijeni grad Ennu.

„Tamo s druge strane brda, s kojega Enna promatra na sjeveru Etnu, a na jugu divno more, sakrilo se našem pogledu jezero Pegusa,“ tumačio mi je jedan starkelja, koji je stajao do mene uz prozor vagona i koji me je svojom čupavom bradom veoma podsjećao na Berninijeva Plutona, pogotovu kad sam vidio, kako se taj starkelja, komu je sigurno šezdeseta već ostala daleko za leđima, s čudnovatom nekom drskošću ogledavao za svakim ženskim stvorenjem u vagonu. „Kod tog je jezera Pluton ugrabio Proserpinu i odnio je u podzemlje. Tu je eto neslomiva muškaračka volja, usijana ljubavnim strašću, prvi put triumfirala nad ženskim zamamnim čarima, koji ne će sami da se predadu. A taj su ljubavni sistem u ovom kraju nastavili grčki i rimski gospodari nad svojim robinjicama te saracenski velmože puneći ovdje svoje hareme otmičicama sa svih obala Sredozemnoga mora. Pa i kad je pala saracenska moć, još dugo i dugo nije ni u kršćanskoj eri taj ljubavni sistem bio u ovom kraju posve zatrt. Ta zašto je napokon i onaj kralj žen-

skar Fridrik II. tako rado boravio tu u Enni, ako ne zato, što je taj kraj pun čarobno slatkih Proserpina? Sicilija valjda nije ni vidjela većeg ljubavnog Plutona, nego što je bio taj četverostruko okrunjeni vladar...“

Tako sam eto iznova nabasao na trag Fridrika II., s čijom sam čudnom pojavom imao sinoć u Sirakuzi tako neobičan susret.

„Evo, uzmite moj dalekozor i pogledajte njegov Castello di Lombardio, koji se eno koči na početku grada!“ pruži mi starkelja svoj durbin, kroz koji je on svaki čas zurio.

Uzmem dalekozor i zagledam se u Ennu. Veličanstvena utvrda, masivna sredovječna građevina stoji na straži one gomile gradskih kuća, koje se poredaše iza nje kao stado iza pastira.

„Kakav je ono izbočak tvrde sprijeda na pećini?“ upitam.

„To je Cererina utvrda. Na toj se pećini vide tragovi nekadanjeg hrama te božice plodnosti, koji se dizao na cijeloj toj uzvisini, gdje je sada Lombardska gradina,“ tumači mi starkelja. „Vidite, cijeli je ovaj kraj središte plodne Sicilije. Tu je bila glavna rimska žitnica. Zato je baš tu bila toliko štovana božica plodnih polja. Na ovoj su joj uzvisini postavili oltar i prinosili žrtve. Tako je mašta ljudska baš u ovaj kraj postavila i otmicu Cererine kćeri...“

„A kakva je ono po strani kula uz tvrđu?“ prekinem starkelju, koji je, čini se, uživao u temi o otmičarstvu.

„E, bilo je nekada unaokolo te gradine dvadesetak takvih kula. Mora da je to bila divota. Imao je Fridrik II. ukusa. No vrijeme je većinu tih kula

razorilo. Ima ih još šest donekle sačuvanih, a najsačuvanija je kula Pisana, na kojoj je i vama kao i svakom zapelo oko.“

„No ja vidim podalje od cijele te utvrde iza grada na najvećoj uzvisini brda još jednu kulu. Kakva je ono?“ upitam.

„To je kula Fridrika III. Aragonskoga, koji je vladao pedeset godina poslije Fridrika II. I on je poput svog velikog predšasnika bio kralj pjesničke i umjetničke duše pa je također zavolio Ennu. I eto ta je kula spomen na tu njegovu ljubav. Ali za razliku od raspojasanog i malo vjernog Fridrika II. bio je Fridrik III. vrlo religiozan. Bio je međutim nesretan, jer je tada rimska kurija bila na strani anžuvinske politike te je pomagala aspiracije Anžuvinaca na sicilijansko kraljevstvo, premda ti Anžuvinci nisu imali u sebi ni trunka prave religioznosti. Eto tako se politika nekada i nehotice vara pa te od vraća od pravog prijatelja i veže uz neprijatelja. Zar ne biva nažalost i danas često tako?“

Starkelja je zašutio. Ja sam još neko vrijeme zurio kroz dalekozor, a onda sam mu ga sa zahvalom vratio.

Vlak je odmicao od Enne sve dalje prema zapadu. Zelenilo divnog toga kraja kupalo se u sunčanom zlatu, a poljsko je cvijeće između tog zelenila zirkalo i klanjalo se prema nama kao na bezazleni pozdrav.

„A znate li,“ najednom će starkelja, „da je Enna jednom kralju bila i prijestolnica?“

Pogledam ga u čudu.

„Kojemu?“ upitam.

„Kralju Eunu.“

„A kakav je to bio kralj?“

„Najčudniji, što ga je ikada bilo nesamo na Siciliji, nego i u cijeloj Evropi,“ sa smiješkom će starkerlja upiljivši u mene svoje zelenkaste lukave oči pa nastavi: „Bio je to kralj rimskih robova...“

Opet malo stane, baci pogled kroz prozor, gdje se sve u brzom slijedu pomicalo pred našim pogledom u tempu, kojim nas je vlak nosio svojim smjerom, pa se onda rasprípovjedi:

„Znate li, da su robovi bili jedan od glavnih stupova rimske države i njene veličine? Zar nije užasno, kad se države grade na tom, da se ljudima oduzima sloboda? Uostalom toga i danas ima. Povijest se ponavlja, samo u drugim oblicima, ali suština je slična, ako nije i ista... No kao što je rimsko carstvo na kraju prošlo, tako će proći i sve države, koje se grade na otimačini, na banditizmu, a oduzimati čovjeku kao pojedincu ili kao članu socijalnih skupina slobodu — to je najgori banditizam, što ga uopće ima. Nekadanji Rim se ponosio golemim brojem robova. Svaki rimski pobjednik dovodio ih je na tisuće i desetke tisuća, a najveći rimski pobjednik Julije Cezar doveo je iz Galije preko milijun robova. Ti su robovi najvećim dijelom morali vršiti današnju ulogu strojeva. I obično njihovi gospodari i nisu s njima postupali drukčije nego kao sa stvarima. Robovi su radili, a gospodari su uživali plodove tog rada. Sicilija je bogata i rodna zemlja. Kad su njome zagospodarili Rimljani, prisvojili su sebi sicilijske poljane rimski velikaši, naselili tu robove, da im te poljane obrađuju, i tako je Sicilija postala žitnica Rima. Ako je ta žitnica zatajila, onda je Rimu prijetio glad. Nemilice su zato

bili robovi na sicilijskim poljanama gonjeni na rad, samo da Rim uzmogne što više žita sebi odvesti. Kraj toga nisu rimski veleposjednici ni najmanje brige vodili o tim svojim robovima. Bilo je i takvih bezdušnih gavana, koji nisu svojim robovima priuštili ni prave odjeće, nego su ih upućivali, neka se za nju sami brinu. A robovi su se onda davali na krađu i razbojstvo, te je tako po Siciliji zavladała sve veća nesigurnost. K tomu su mnogi gospodari postupali sa svojim robovima okrutno kao sa živinama. E, dakako da je u dušama tih robova samo kipjelo i vrelo. Čekao se samo čas, da prevrije. Takav je došao godine 138. prije Krista.“

Opet je starkerja malo stao, da odahne, a njegovo je pričanje domamilo k nama još nekoliko slušalaca. On nastavi:

„U Enni je živio neki bogataš Damofil, po rodu Grk, koji je bio posve neobrazovan, a golemo bogatstvo razvilo je u njemu užasnu bahatost. Nije mu bolja bila ni žena Megalis. Oboje su s robovima upravo užasno postupali i svaki dan ih mučili na najokrutniji način. Ali jednoga dana robovi ne moguše više izdržati, već se pobuniše. Na pobunu ih je podjario neki Sirijac Eunus, koji je kao rob bio lakrdijaš u kući svoga gospodara, a robovi su ga smatrali čarobnjakom i prorokom. Na poljima se izvan grada po dogovoru skupilo oko četiri stotine robova, koji provališe u grad. Tu su im se pridružili i drugi robovi, koji poklaše sve svoje gospodare zajedno sa ženama i djecom te zavladaše gradom proglašivši Eunusa svojim kraljem. U kazalištu postaviše sud od samih robova, pa su tu sudili svojim bivšim gospodarima. Tako su na taj sud bili do-

vedeni i Damofil i njegova žena Megalis. Još prije nego je bio izrečen sud nad njima, skočio je jedan njihov rob te sav razjaren odsjekao svom bivšem gospodaru glavu. A Damofilovu ženu stadoše na najbjesomučniji način zlostavljati njene bivše ropkinje pa je na koncu strmoglavije s jedne pećine. Tako je eto razularena rulja robova platila svojim nekadanjim mučiteljima.“

„Užasno! Grozno! Bestijalno!“ padale su primjedbe nekih slušateljica, koje su se sada također stale zanimati, šta mi to taj starkelja tako nadugo priča.

„U orgijama ropskog divljaštva slavila je Enna slavlje,“ nastavi on, kao da nije ni čuo, što tko primjećuje. „A u tom slavlju Eunus je okrunjen za kralja robova. Glas o tom, da je i robovima sinulo sunce slobode, razletio se poput munje po čitavoj Siciliji. Na sve se strane pobuniše robovi, pa je u kratko vrijeme veći dio otoka bio u vlasti robova, koji su se svi pridružili kralju Eunusu. On je stvorio od njih neku vrstu vojske, koja je u četama poplavila cijelu Siciliju pljačkajući, gdje se što stiglo, i ubijajući bogataše. Takvo Eunusovo kraljevanje, koje se nije mnogo razlikovalo od današnjeg ruskog boljševizma, trajalo je preko četiri godine. Rimljani su isprva bili nemoćni, da tom ustanku robova na Siciliji učine kraj. Nekoliko rimskih vojnih ekspedicija čete su kralja Eunusa potukle. Tek kad je godine 132. konzul Publije Rupilije, koji je prije živio na Siciliji, došao s vojskom, uspjelo mu je izvojskiti pobjedu nad vojskom robova. Čim je on osvojio Ennu, bio je Eunusovu kraljevstvu kraj. Njegovi se podanici raspršise, na tisuće ih Rimljani pobije, a kralj

sicilijskih robova završio je život u tamnici..... Tako su sicilijski robovi nakon nekoliko godina slobode, za koju nisu bili zreli, opet vraćeni svojoj teškoj ropskoj sudbini...”

„Ali to nije bila jedina revolucija robova na Siciliji,“ primjetim.

„Nije,“ potvrdi starkelja. „Trideset godina kasnije buknula je druga, u kojoj se izmijeniše dva kralja robova — Trifo i Atenio. Ali sve je svršilo kao i prvi put. Treći put se opet trideset godina kasnije na kopnu Italije pobuniše robovi gladijatori, kojima je vođa bio Spartakus (po njemu se nazvao bavarski komunistički pokret poslije svjetskog rata), no tada je Sicilija već bila izmorena, dobrano opustošena i silom ušutkana. A baš tih godina haračio je po Siciliji propretor Verres, jedan od najvećih haračlija, koji su ikad u ikojoj zemlji pod zaštitom državne vlasti vukli sebi, što se dalo, kako je to svojim slavnim govorima osvijetlio Cicerone...”

Bili smo već daleko od Enne, a i tema starkeljeva pričanja bila je već dobrano odmakla od onoga, što se ticalo samog tog „pupka Sicilije“, kako je taj grad netko, tko po mentalitetu možda nije bio daleko od „kršćanskog sultana“ Fridrika II., duhovito — a meni se čini — i drsko nazvao. Baš kad je starkelja izrekao riječi o Ciceronovu osvjetljivanju Verresova haračenja po Siciliji, nastade u vagonu najedamput tama. Ušli smo u najduži tunel Sicilije kod Marianopolija. Tama, u kojoj se nađosmo, progutala je i pričanje glagoljivoga starkelje. A kad nas je nakon osam minuta opet obasjalo svijetlo kroz prozore vagona, stajao je starkelja posve sam na svome mjestu. Preneraženo se ogle-

dao, bacio srdit pogled prema klupi, na kojoj sam se u kutu pretvarao, da drijemam, pa onda dohvatio svoj kovčežić i izašao iz našeg odjeljenja vagona. Na stanici Marianopolí vidio sam ga, kako je istupio iz vlaka i otišao, a da se više nije ni ogledao.

Kod Himere

Bjelasajući se u divnom podnevnom odsjevu svibanjskog sunca kružilo je jato bijelih galebova nad ljeskavom morskom površinom, kad smo ugledali Tirensko more. Sve glave nagruše prema prozorima vagona, a jedna od naših suputnica, koja se za ovaj naš put po Siciliji čitanjem Baedckera najbolje od sviju nas bila pripravila te je o svakome mjestu već unaprijed znala štošta pričati, upita:

„Vidite li Napulj?“

Svi su je u čudu pogledali. Gdje je čak Napulj! Preko pet stotina kilometara od sjeverne obale Sicilije.

„Ali ja sam čitala, da se, kad je lijep vedar dan, odavle preko ovog mora vidi čak do Napulja!“ tvrdila je suputnica samosvijesno.

Svi su sad napinjali oči i zurili kroz dalekozore, ne bi li vidjeli grad sv. Januarija, ali nitko se tim nije mogao pohvaliti.

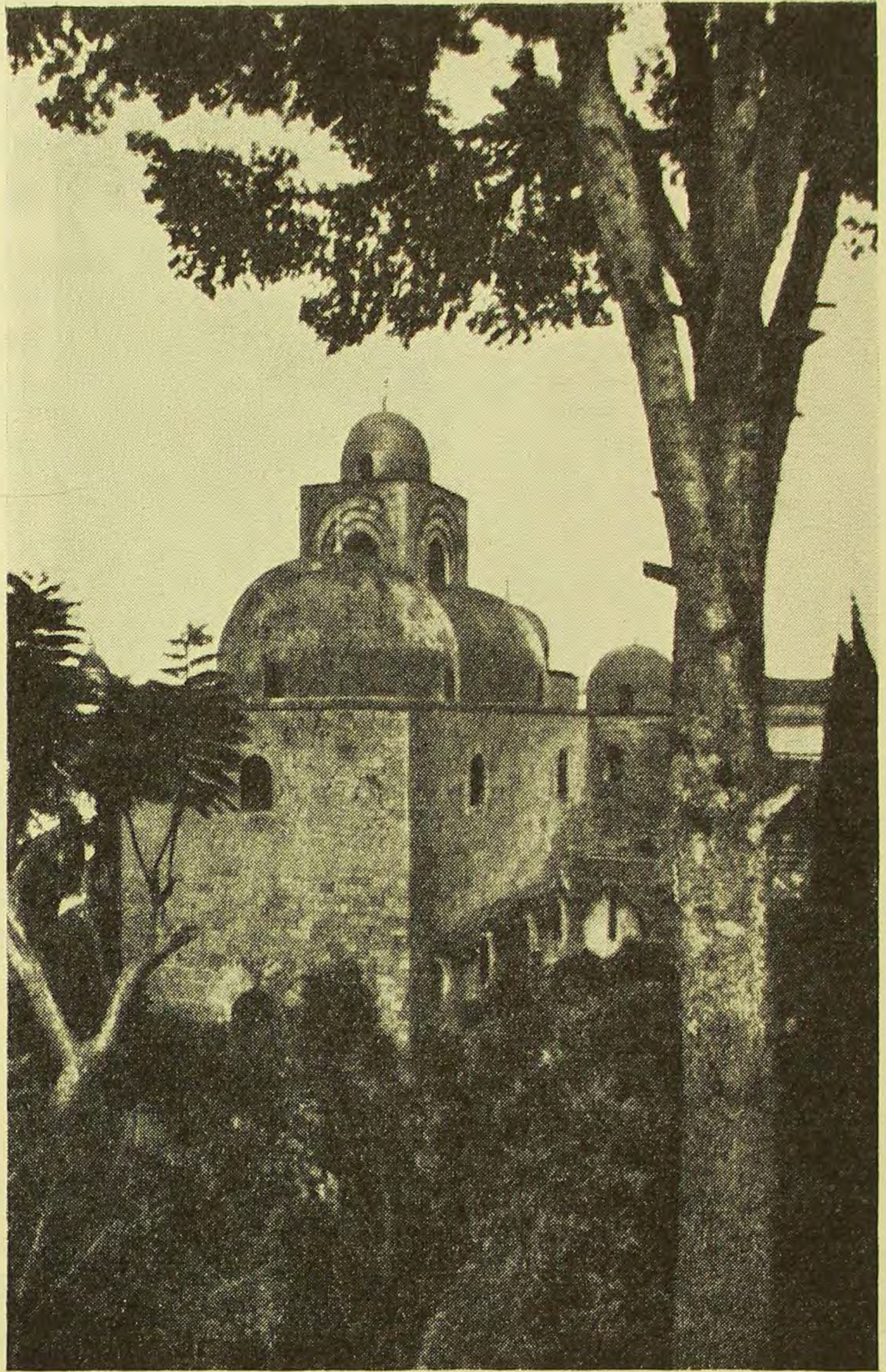
Dok su drugi tako lutali pogledima po tirenskoj pučini, ne bi li doista ugledali prijestolnicu nekadanjih napuljskih kraljeva, od kojih su neki bili i hrvatski, dotle sam ja razmišljao, kako smo sad došli u onaj dio Sicilije, na kojemu su, dok su na njenu istoku u Starom Vijeku preuzeli mah Grci na čelu sa Sirakuzom, u isto vrijeme dominirali Kartadžani. Tu su se u doba, kad je semitska rasa, koja je oduvijek težila za gospodstvom svijeta, već bila

zavladala najvećim dijelom zemalja oko Sredozemnoga mora, zbilili događaji, koji su bili odlučni u borbi između semitske i arijske rase. Da su Kartadžani uspjeli trajno pod svoju vlast podvrći Siciliju, njihov bi obračun s Rimom ispao povoljnije za njih, a to bi im otvorilo put u Evropu. No Sicilija je za njih bila tvrd orah. Bili su zagospodarili Sirijom, Ciprom, sjevernom Afrikom, Španjolskom, Maltom, Sardinijom, Korzikom, ali na Siciliji su naišli na otpor, koji im je zadavao stoljetnih muka, dok baš tu u sukobu s Rimljanima napokon ne slomiše zube.

Feničani, najstariji svjetski trgovački narod, koji je iz svojih glavnih sirijskih gradova Sidona i Tira slao lađe na sve strane Sredozemnoga mora, došli su na obale Sicilije još prije, nego što su osnovali najveći i najslavniji svoj grad Kartagu na obali Afrike, gdje se taj kontinent najviše približio Siciliji. Prva su svoja sjedišta na Siciliji Feničani stvorili na istočnoj obali, pa je tako i na mjestu Sirakuze, kasnijeg najvećega grčkoga grada Sicilije, bila najprije fenička naseobina. No kad su u 8. stoljeću prije Krista stali Grci da se naseljuju na Siciliji, potisnuli su Feničane, koji su se stali povlačiti na zapad otoka. Dok su Grci prevladavali istokom Sicilije, dotle su Feničani stvarali svoje kolonije u njenu zapadnom dijelu. Prema grčkim gradovima Sirakuzi, Kataniji i Messini (Zankle) na istočnoj obali Sicilije podigli su Feničani na zapadnoj obali gradove Lilybaion (današnja Marsala), Drepanon (Trapani) i Panormos (Palermo). Feničanima je isprva bilo samo do toga, da im to budu trgovačke luke i uporišta za njihovu trgovinu, ali jačanjem moći Kartage oni su sve više nastojali da i svoju političku vlast iz tih

Poprsje Eleonore Aragonske
Djelo od Franje Veronjina (Francesco Laurana)
(Museo Nazionale, Palermo)

San Giovanni degli Eremiti u Palermu

svojih gradova rašire po Siciliji. Tako su morali doći u sukob s Grcima, osobito sa Sirakužanima.

Prvi veliki obračun između feničkih Kartazaana i grčkih Sirakužana zbio se baš u ovom kraju uz sjevernu obalu Sicilije. Tu je nedaleko mjesta, gdje je naša željeznica uz Tirensko more zaokrenula prema zapadu, gotovo sto godina iza dolaska Grkâ na Siciliju osnovan grčki grad Himera (godine 648. prije Krista). Kod tog je grada izvojevana prva velika grčka pobjeda nad Kartazaanima godine 480. prije Krista.

„Tu je pod Himerom poginuo kartaški vojskovođa Hamilkar,“ govorim nekim svojim suputnicima pokazujući im, gdje se otprilike nalazio taj nekadanji grad, pa im razlažem, kako je taj poraz Kartazana bio historijski udarac za prodiranje semitske ekspanzije u Evropi. „Hamilkar je imao oca Kartazanina, a majku Sirakužanku. Bio je dakle mješovite semitsko-arijske krvi. Ali sudbina je htjela, da on za interese rodnoga grada svog oca zapodjene boj protiv rodnoga grada svoje majke. A do toga je došlo radi međusobne kavge samih sicilijskih Grkâ. Tirani Akragasa i Sirakuze — tast i zet — došli su u zavadu s tiranima Himere i Zanklea (Messine), koji su isto tako bili tast i zet, pa su Himera i Messina pozvali u pomoć tuđince Kartazane protiv rođene svoje braće...“

„Da nije tko taj nekadanji grčki bratski inat sa Sicilije donio i u naše krajeve pa time i nas zarazio?“ upadne mi u riječ jedan stariji suputnik, koji se za cijelog našeg putovanja nije gotovo ni glasom javljao, kamo li da bi izricao i svoje mišljenje.

Pogledao sam ga iznenađeno i nisam znao, što da mu reknem. No uto se javi Branko, koji je sjedio između dvije mlade naše suputnice zabavljajući se s njima, te nisam ni pomišljao, da i on prati naš razgovor.

„A kakvi su to bili tirani, koje ste spomenuli kod onih grčkih gradova?“ upita.

„Sicilija je bila tipična zemlja političkih tiranâ, koji su vladali svojom samovoljom kao autokrati, danas bismo rekli diktatori,“ odgovorim.

„Da nije i tom zarazom Sicilija usrećila tolike narode u prošlosti i sadašnjosti?“ upadne opet onaj stariji suputnik, a neki ujedljiví smješak zatitra mu ispod brkova.

Prešao sam preko toga, kao da nisam pravo čuo, pa nastavim:

„Hamilkara je kod Himere pobijedio sirakuški tiranin Gelon, prvi veliki vladar Sicilije. Hamilkar se sa svojom vojskom iskrcao u Panormu, današnjem Palermu, pa je krenuo prema Himeri. Lađe je kod Himere povukao na suho. Kad mu je Gelon lukavštinom zapalio lađe i uz to ga pobijedio, skočio je Hamilkar u očaju sam u vatru svojih lađa... Ta je pobjeda izvojevana istoga dana, kad su Grci kod Salamide potukli Perzijance. Tako je taj dan jedan od najvećih u grčkoj povijesti...“

Časkom je nastala šutnja, koju sam opet prekinuo:

„Sedamdeset i nekoliko godina iza kartaškog poraza kod Himere došla je na Siciliju opet kartaška vojska pod vojskovođom Hanibalom, koji je zauzeo Himeru te iz osvete za smrt svoga djeda Hamilkara dao tri tisuće građana toga grada po-

klati na istome mjestu, gdje je poginuo njegov djed, a grad do temelja razoriti. To je bilo godine 408. prije Krista. Hanibal je svečano bio dočekan, kad se vratio u Kartagu. Ali kratko je vrijeme trajala ta njegova pobjednička slava. Dvije godine kasnije morao je natrag na Siciliju te je opsjedajući grad Akragas umro od kuge...

„Ima neka vječna pravda na svijetu,“ Branko će. „I svako međunarodno zlodjelo stigne jedamput kazna.“

U čudu sam gledao u Branka. Dosad je na cijelom putu bio kao djevojčica tih te je samo gledao, slušao i smiješio se na sve, što bi čuo. Već u Sirakuzi sam opazio, da biva pomalo kuražniji, bar što se djevojačkog društva tiče. A sada se, gle, stao javljati i na području visoke politike. Vidim ja, krije se u njemu nešto, što će najedamput iskočiti iz njega, pa da vidiš onda!

„Ej, što su se Rimljani, koji su se od straha tresli, kad je pukao glas „Hannibal ante portas“ (evo Hanibala pred vratima Rima), negdje radovali, kad ga je vrag odnio na Siciliju!“ opet će Branko, prije nego što sam nastavio, gdje sam bio prestao.

„Nije to bio onaj Hanibal!“ dobacim mu ja, a on se postideno zarumeni, što sam ga tako poklopio. „Tri Hamilkara, tri Hanibala, dva Hazdribala i ne znam koliko još takvih hahara — jer im svima imena počinju na ha — poslala je Kartaga preko Sicilije u svjetsku povijest. U nekih trista trideset godina zalijetali su se oni ovamo u Evropu, ali nesamo da nisu stigli do cilja, nego se sve svršilo s tim, da je i sama Kartaga bila svačnjena sa zemljom. A od ovog mog Hanibala, koji je razorio Hi-

meru, pa do onog vašeg Hanibala, koji je, kad Kartadžani nisu mogli preko Sicilije stići do Rima, pošao onamo preko Španjolske, južne Francuske i Alpâ, razlika je za kojih dvjesta godina.“

Maslinici, limunjaci i narančnjaci pomicali su se u sunčanom plesu pred prozorima našeg vagona, pa sam u jedan mah stao, zagledao se u njih i izgubio nit svoga pričanja. No kod nekog mosta, preko kojega smo naglo prejurili, opet sam se prenuo.

„Za drugog Hanibala godine 264. došlo je do prvog punskog rata između Rima i Kartage, i to na Siciliji,“ nastavim gledajući kroz prozor vagona u mirnu pučinu Tirenskoga mora. „Kao što je Messina s Himerom pozvala Kartadžane u pomoć protiv Sirakuze, tako je dvjesta dvadeset godina kasnije ista ta Messina pozvala Rimljane u pomoć protiv Kartadžana. Rimljani dođoše i zametnuše rat na Siciliji i nakon 23 godine potisnuše Kartadžane na krajnji zapad, a Sirakužane na krajnji istok Sicilije, pa glavni dio otoka zadržaše za sebe. Tako je Sicilija postala prva rimska osvojena pokrajina. Temelj rimskom imperiju položen je osvojenjem Sicilije, koje je konačno provedeno za drugog punskog rata, kad je u rimske šake godine 212. pala i Sirakuza.“

Približavali smo se Himerskim Toplicama, gradu, koji je bio od Kartadžana podignut iza razorenja Himere kraj toplog vrela, gdje se, kako legenda kaže, okupao Herkul, da ojača svoju bojovnu snagu. Prije nego što smo ušli u stanicu tog rodnoga grada najokrutnijeg sirakuškog tiranina Agatokla, pala mi je na pamet još jedna misao, koju sam odmah izrekao:

„U doba drugog punskog rata, dakle oko dvjesta godina prije Krista, postojalo je oko Sredozem-

nog mora nekoliko država gotovo jednake jakosti i jednakog značenja. Tu je na Siciliji bila Sirakuza, u Italiji Rim, u Africi Kartaga, na Balkanu Atena, a na azijskoj obali Sirija i Palestina. Da su se kojom srećom te države složile u sredozemsku federaciju, cijela bi se povijest svijeta i svjetske kulture bila drukčije, solidnije i brže još razvila. No dogodilo se drukčije. Težnja, da jedan zavlada nad drugim, da jedna država otme drugoj slobodu, urodila je rimskim imperijalizmom, koji je srušio i Sirakuzu i Kartagu i sve druge države oko Sredozemnog mora te stvorio grdosiju od rimskog carstva. A to je za čovječanstvo bilo veliko zlo, koje se kasnije ljuto osvetilo. Ta je golema rimska država za ono doba bila prevelika, a da se mogla trajno održati. Danas je takva velika država moguća, jer današnji tehnički napredak omogućuje, da se za stanovništvo takvog državnoga kolosa stvori potrebni stupanj sigurnosti i da se cjelina organski poveže. A tamo prije dvije tisuće godina nije bilo tih preduvjeta tehnike, kulture i civilizacije. Rimski imperij bio je osuđen na propast. No nesamo to, nego je propašću te državne grdosije nastao takav potres u cijelom evropskom poretku, da je došlo do provalâ najrazličitijih azijskih naroda u sredozemske i ostale evropske krajeve, te je za čitavih tisuću godina zaustavljen sav kulturni napredak. Da je mjesto rimskoga carstva ostvaren savez sredozemskih država, već u doba kralja Tomislava bili bismo i mi Hrvati u kulturi ondje, gdje smo tek danas...“

„A u politici?“ uleti mi nenadanim pitanjem u riječ Branko.

„U politici ne bi uopće bila prekinuta ona nit

našeg narodnog razvoja, koja je kulminirala u hrvatskoj državnoj samostalnosti. Odnosi sviju država i naroda bili bi se sustavno razvili smjerom federacije, a ne smjerom međunarodnog banditizma, koji je Evropa baštinila od rimskog imperija...”

Vlak je uletio u stanicu Termini Immerese, a moje su se posljednje riječi izgubile u metežu, u kojem je sva pažnja mojih suputnika bila sad posvećena gradu Herkula i Agatokla.

Hrvatski susreti u Palermu

Sunčana se jesen bila nagnula nad zagrebačku crkvu sv. Marka prisluškujući, što se to razgovara pred crkvenim vratima.

„Tko će se to vjenčati?“

„Zagrepečanka se udaje na Siciliju?“

„Čak na Siciliju?“

„Da, u Palermo...“

Dvadesetak golubova prhnulo je uvis pred autom, kojim se dovezla mladenka. Tajna jedne neobične ljubavi ušla je u trepetu i šuštanju svile u mističnu polutamu crkve, da stupi pred oltar te da tu pred Božjim Svetohraništem zadršće za rastanak od hrvatske domovine...

Kad sam pola godine kasnije izašao iz vlaka u Palermu te se tramvajem vozio prema „Švicarskom domu“, u kojem će naša putnička skupina stanovati tri dana, spominjao sam se tog vjenčanja i zamišljao sebi, kako li će se negdje naša palerm-ska domorotkinja iznenaditi, kada prvi put eto, izakako je napustila domovinu, ugleda znance iz Zagreba.

Na nekom smo raskršću izašli iz tramvajaja. Dok smo izlazili, nekoliko je odrpanih derančića zurilo u nas. Jedan crnooki dječčić — bos, zamazan, nepočesljan, poderane košulje, nije mu moglo biti više od pet-šest godina — pristupio je posve tramvajaju i naslonio se na nj upiljivši svoje bezazlene očice u

svakog od nas, koji smo silazili sa tramvajske stepenice. I kad smo svi već bili izašli, te kad je tramvajski vozač zazvonio, prije nego što će krenuti, dječčić je još uvijek stajao naslonjen piljeći u nas. Uto se tramvaj trgne da pođe, i tko zna, ne bi li srušio dječčića, da ga nije zgrabio neki stariji dječak i naglo povukao od tramvaja, a onda mu jednu masnu odalamio psujući ga jezikom, koji nisam razumio. Dječčić udari u dreku. Sva se deriščad sjatila oko njega. I neki od našeg društva, dok su prvi već bili krenuli u susjednu ulicu, priđuše misleći, da se neznam što desilo. Baš sam bio pružio 10 centesima rasplakanom dječarcu, ne bi li se tim umirio, kad se između nas progura neki čovjek s kapom trhonoše na glavi, digne dječarca i upita lijepom našom dalmatinskom čakavštinom:

»Ča je? Ča su ti učinili?»

Nisam pravo vjerovao svojim ušima. Mislio sam, da se varam. Ali jedna naša suputnica, koja je tu bila s nekolicinom nas zaostala, gotovo klikne:

„Pa otkud vi znate hrvatski?»

Sad se i trhonoša zabezeknuo gledajući u nepoznatu gospođu.

„Kako ne bih znao,“ reče, „kad sam iz Dalmacije!“

„A kako ste dospjeli ovamo?“ upitam ja.

„Eto za poslom. Ima nas nekoliko Hrvata ovdje u Palermu. Ima ih i iz Istre, samo se oni ne usuđuju da se mnogo družu s nama. Znaite, kako je...“

Dječarac se već bio umirio. U razgovoru s nama trhonoša ga je spustio na zemlju i uzeo ga za ruku.

„Je li to vaš sinčić?“ upita ga opet ona naša gospođa vadeći iz ručne torbice nekoliko bonbona, da ih dade djetetu.

„Jest. Imam ih četvero. Ovo je najveći.“

„A je li vam i žena Dalmatinka?“

„Nije, nego odavle iz Palerma...“

Dva sata kasnije sjedio sam u salonu naše palermske Zagrepčanke, koja iza prvog iznenađenja, kad je ugledala znance iz domovine, nije znala, kako da pokaže svoju razdraganost nad tim prvim posjetom, što joj je došao iz Zagreba. Znao sam i ja biti po duže vremena izvan domovine pa poznam osjećaje, koji obuzimlju srce, kad te nešto iznenada živo podsjeti na mile, što ti ostadoše u njoj.

„Nisam se nadao,“ rekoh u razgovoru, „da ćemo se tu u Palermu namjeriti još na koga iz hrvatskih strana, i to još prije, nego što smo eto stigli k vama...“

„O, da, nisam ja baš prva ni jedina, koja sam dospjela iz Hrvatske ovamo,“ mlada će domaćica ulijevajući nam crnu kavu, kojom nas je ponudila. „Još tamo prije tisuću godina, kad je Sicilija bila pod vlašću Saracena, a Hrvatskom vladali hrvatski kraljevi, bila je ovdje u Palermu posebna slavenska gradska četvrt. A zna se, da su Slaveni u tom dijelu grada bili zapravo Hrvati, jer je bila razvijena živa prekomorska trgovina između hrvatskih obala i ovih strana. Osobito su Dubrovčani kroz mnoga stoljeća imali živih trgovačkih veza sa Sicilijom, gdje su od normanskih vladara imali i velikih povlastica u trgovini, a mnogi su se i naselili ovdje... Uostalom bit će mi drago, ako vam budem sutra

mogla pokazati znamenitosti Palerma, pa ću vam onda spomenuti i neke naše hrvatske veze sa Sicilijom...

Ta nas je ponuda oduševila. Njom je bilo i cijelo naše društvo neizmjereno obradovano, kad smo kod večere objavili, da će nam hrvatska riječ otkrivati sutra ljepote glavnoga grada Sicilije.

Poslije večere išetali smo se nekoliko nas na obalu. Luka je bila obavita vijencem sitnih svjetala, koja su čarobno odsjevala iz mirne morske površine.

Iz jedne se kuće kroz otvoreni prozor javiše zvukovi neke melankolično-sladunjave glazbe. Stajem, da bolje čujem: svirala je violina uz pratnju harfe i glasovira.

„Nije li to Beethovenova Uspomena na Elizu?“ upita jedna naša suputnica, koja je s nama bila izašla na tu šetnju.

„Nije,“ odgovorim. „Nešto sličnosti doduše ima s njom. Ovo je „Siciliana“ od Aleksandra Scarlattija...”

„Scarlatti? Pa to je vrlo stari skladatelj,“ primijeti suputnica.

„Da, po prilici sto godina stariji od Beethovena. Bio je rodom sa Sicilije iz grada Trapanija i osnovao je cijeli svoj glazbeni pokret, koji je u povijesti glazbe poznat pod imenom napuljske škole...”

„Slušajte, kako je ovo divna glazba!“ prekine me suputnica. „Prava sicilijanska melodika! Divan izljev sentimentalne duše!”

U taj čas zaustavi se pored nas neki mornar.

„Oprostite, gospodo,“ reče učtivo. „Jeste li vi Hrvati?”

„Jesmo. A vi?“ okrenusmo se prema njemu.

„I ja sam. Naš se brod na putu iz Španjolske zaustavio ovdje, da utovari neku robu. Nisam ni u snu mislio, da ću se ovako daleko od domovine namjeriti na koga iz naših krajeva. Ne mogu vam reći, kako je to srcu milo, kad u stranom svijetu čuješ hrvatsku riječ...“

Scarlattijeva „Siciliana“ utihnula je u posljednjim svojim zvucima. Njen čeznutljivi mol ušuljao se u tajni zakutak našeg osjećanja i pratio nas dalje cijelom tom šetnjom kroz prvu našu palermску večer. I još dugo u noći, kad sam već bio legao na počinak, bilo mi je, kao da oko mene oblijeće čeznutljiva melodija te „Siciliane“ uljuljavajući me poput uspavanke u slatki palermški san...

Palermsko jutro

Svibanjsko je jutro spustilo žarki cjelov na cvjetne obraze krasotice Sicilije, a ona je drhtnula, otvorila pospane oči i sva poplašena skočila te bosa i u košulji pobrzala kroz puste ulice Palerma. Ne vidiš je, ali čutiš njenu zamamljivu blizinu, njen mirisni dah i njen čarobni šuštanj u poplašenom brzanju, kojim nastoji da izmakne pred svima, što pojuriše na ulice, da se dadu u jurnjavu za njenim nedostiživim jutarnjim čarima...

Tako se nađoh na ulici i ja, da tarući još od sna teške vjeđe pođem za njenim jutarnjim stopama. Očarala me je, omamila me je i sad mi ne smije umaknuti onako zavodljiva, kakva je iz sna skočila...

Nije li eno pretrčala preko trga svete Agate, utrčala u ulicu iste te katanijske Svetice i zaokrenula u jednu od onih manjih ulica, što se tu isprepletoše na sve strane? U koju da zađem? U kojoj da je dalje tražim?

Stojim i gledam u jednu od tih uskih ulica, i čini mi se, da se tu pospani Palermo razgolićenih, rutavih prsiju proteže preda mnom trgajući sa sebe nevidljivu paučinu sna, koja ga još svojim tankim nitima obavlja... Jutarnjim ga pozdravom dozivaju bezbrojni balkoni, što se mjesto prozora ispupčiše iz zidina visokih dvokatnica kroz ulicu, tek nekoliko metara široku. Samo sad ne znam, da li se ono

nepregledno rublje, što je povješano uz te balkone i uza sve zidove, vijori poput zastava u čast njemu ili onoj, koja je ispod tih balkona projurila i umakla mom dostigu.

Neočekivanom slikom te ulice s tim tolikim balkonima i s tim nakitom od opranog rublja, koje se iznad glavâ uličnih prolaznikâ suši, ostao sam na čas zapanjen. Stidljivost naših dvorištâ izašla je tu na ulicu i kao da mi se porugljivo smije iza onih bezbrojnih košulja i gaća, što tu vise sa sviju strana. Samo još da na te balkone izađu oni, kojima te gaće i košulje pripadaju, pa da ih na dogled svima stanu i presvlačiti. Čini mi se, da bih tu bio jedini, koji bi se nad tim skandalizirao.

Sred te moje zapanjenosti kao da mi je netko, tko je netragom projurio pored mene, doviknuo:

„Šta se tako farizejski snebivaš? Zar je naru-menjeno lice, iza kojega je pomno sakrivena sva prljavština naličja, ljepše i dostojnije, nego što je ovo prema tebi iskreno okrenuto naličje, iza kojega se kriju možda samo neumiveni obrazi?“

Okrenuh se, da vidim, tko mi to reče. U taj čas zape mi oko na kozu, koju je neki dječak kroz ulicu gonio pred sobom. Sama se zaustavila pred jednim kućnim vratima, na kojima se ukaza žensko čeljade s loncem u ruci, pa pristupi kozu i stade je musti u taj lonac. Kad je namuzla, koliko je htjela, pruži dječaku lonac i uđe u kuću, a dječak pođe s kozom do drugih kućnih vrata, gdje se isti prizor ponovio.

Tako se i idila naših stajâ i torovâ prošetala ovom ulicom i zvala me, da odbacivši sjevernije evropske predrasude pođem za njenim stopama,

koje ostadoše označene primitivnim čarom. A meni se učinilo, kao da je u tim stopama utisnuta i duhovita poruga, kojom se selo sprda gradu.

Protivnim smjerom dolazi kroz ulicu magare vukući kolica, kraj kojih stupa momak izvikujući nešto, čega nisam nikako razumio. I gle, s jednog je balkona domaćica na konopu spustila košaru, koju je onaj momak zaustavivši magare dohvatio i slušajući, što mu nepočestljana žena s balkona dovikuje, napunio košaru raznim zelenjem iz svojih kolica. Domaćica mu baci s balkona liru — koliko li — i povuče konopom košaru k sebi gore, a momak pobere novac i potjera magare dalje nastavljajući s izvikivanjem svoje zelene robe.

Dok se s drugog balkona opet na konopu spuštala košara, stao se između oba ta balkona raspletati razgovor. Jezici obiju susjednih domaćica stupiše u živu akciju prolamajući dosadašnju tišinu balkonskih visina ove ulice. U taj mi tren sinu kroz pamet misao, kako li se negdje po noćima, koje su tu pod sicilijskim nebom za mlade duše tako opasne, između tih balkona plete ljubavno dozivanje i ljubavno sporazumijevanje. Tko zna, što li bi sve ti šutljivi balkoni o tom znali da pričaju, kad bi im bio dan samo dio od one glagoljivosti, kojom su one dvije domaćice opskrbivši se svaka na svom balkonu zelenjem toliko stale da se razmeću, te sam se, samo da ih ne čujem, okrenuo i pobrzao ulicom sv. Agate, koja me je opet primila sa sabranošću i mirom, dostojnim imena, što ga nosi.

S nekoliko strana kretale su po toj ulici tamne pojave ženskih stvorenja prema crkvi, koja se bojažljivo izdigla iznad svoje okoline. Pred ulazom bi

crkve svaka nadigla ruke i navukla na glavu crnu koprenu te zatim žurno iščezla za poluotvorenim crkvenim vratima. Samo jedna, kojoj je mladost davala poseban čar ritmike u hodu, obazrela se namiještajući crni šal na bujne tamne kose, zaiskrila dubokim tamnim pogledom duž ulice pa ugledavši muško čeljade, gdje dolazi prema istim tim vratima, na koja će ona sad ući, stala je trenutak kao u dvoumici, ali onda se trgla, spustila kao u naglom kajanju glavu, sakrila oči za duge trepavice i šmugnula u crkvu.

Kad sam i ja ušao u crkvu, spustio sam se već nakon nekoliko koraka na koljena, jer je na Gospinu pokrajnjem oltaru baš bilo podizanje. Podigavši pogled prema bijeloj Hostiji, koja se uzdigla u svećenikovim rukama, kliznu mi pogled s nje na Madonin kip, koji je Domenico Gagini — kipar, čija djela katkada zamjenjuju s djelima Hrvata Franje iz Vrane — tu postavio prije, nego što je Kolumbo otkrio Ameriku, da se on sam u godini tog otkrića preseli u vječnost. Neko mi blago milje prostruji iz te divne kamene Gospine pojave. Predao sam se tom osjećaju pobožnog milja kao griješno dijete pred toplom blizinom najbolje Majke. A pogled mi ostade uprt u umjetničku neodoljivost toga kipa, dok ga ne presječe zlatni kalež, što se uzvinu po rukama Božjega sluga prema divnoj Gospi. Kako se spuštao kalež, tako se spustiše i moje oči, te se skruših u molitvi, koja mi je svetim odsjevom Kristove blizine obasjala dušu, rastresenu i uznemirenu dojmovima prvog palermaskog jutra.

Kad se iza dovršene mise svijet razišao, dugo sam stajao pred kapelicom sv. Andrije Korzina pro-

matrajući s uživanjem sliku od Petra Novellija, „sici-
cilijskog Raffaela“, koja je privukla moju pažnju. Razgledavajući i druge pojedinosti crkve, osobito zanimljive kapitule na stupovima, našao sam se i pred oltarom sv. Katarine, na kojem je palermški kipar Antonello Gagini, sin Dominikov, divnim kipom ovjekovječio tu sveticu. Pristupim i bliže, da to umjetničko djelo bolje promotrim, kad ja — a tu pred tim oltarom kleči ona ista mlada crnka, koja se ono bila pred crkvenim vratima ogledala. Uprla je čeznutljiv pogled u Svetičin lik i naslonivši bradu na sklopljene ruke jedva je primjetljivo pomicala usne u molitvi, u koju je sva bila zadubena. Nekoliko sam trenutaka promatrao tu pobožnu pojavu palermske ljepotice. I samo mi se od sebe potkrade u misli pitanje: nije li uopće možda karakteristika palermskog lijepog spola, da poput ove divne djevojke lebdi između proćucane pobožnosti i neizbježive koketerije? Da ne ponovim pokus na očima te djevojke, kad ih ona spusti s lika sv. Katarine i iznese ispod ovog krova svete pobožnosti, požurio sam se iz crkve ni ne ogledavši se više. Tek kad sam već bio poodmakao slikovitim trgom Ballarò, okrenem se, da po svom „Guidi“ ustanovim, u kojoj li sam to crkvi bio. „Chiesa del Carmine“, pročitam i zagledam se prema njoj.

U taj čas prelazila je preko trga i ona lijepa crnka. Nije se osvrnula, nije gledala ni lijevo ni desno, već samo pred sebe. I tako se izgubila iza jednog ugla.

Bilo bi mi žao, da se na uglu ogledala, premda sam to očekivao i želio.

Hrvati pred kraljevskom palačom u Palermu

Cappella Palatina

Palermsko je čarobno jutro s onog ugla krenulo u kraljevskom ogrtaču, isprepletenom od sunčanih zraka, na svečani pohod kroz ulice grada.

A ja sam se vratio, odakle sam i došao, da ne zakasnim na oficijelni program, koji će početi, prije nego palermsko jutro u svom kraljevskom pohodu prođe kroz sve ulice. Možda ćemo se s tim palermskim jutarnjim veličanstvom na tom njegovu svečanom pohodu negdje još i susresti...

San Giovanni degli Eremiti

Glavni je grad Sicilije za četvrtinu veći od glavnoga grada Hrvatske. Danas broji Palermo baš nekako isto onoliko stanovnika, koliko je imao prije tisuću godina, kad je bujao u punom procvatu orijentalnih ljepota kao glavni grad saracenskog sici-lijskog emirata, a kada našem Zagrebu još nije bilo ni spomena.

Ta mi se poredba uvukla u misli, dok sam pred ulazom osam stotina godina stare crkve San Giovanni degli Eremiti nedaleko palermškoga kraljevskog dvora slušao našu domorotkinju, kojoj je srce u odlučnome času života prevagnulo od Zagreba k Palermu, i dok sam slijedio njena povijesna ka-zivanja, kojima nas je uvodila na šetnju kroz najglavnije znamenitosti ovog sretnoga grada. Neka poštovani čitalac ne misli, da sam ovaj grad nazvao sretnim samo radi naše domorotkinje, koja nas je sve oduševila svojim divnim razotkrivanjem palerm-ških ljepota. Stoljeća su sici-lijskoj metropoli dala epiteton „Sretnica“ (La Felice). Ne znam zašto. Možda baš i zato, što su nebrojena srca našla po njoj i u njoj sličnu sreću, kakva je i našu domorotkinju čak iz bijeloga Zagreba primamila u ovaj grad sunca, cvijeća i ljubavi.

„Sicilija je u rukama povijesti bila kao lopta, kojom se ona loptala s nebrojenim partnerima sa sve četiri strane svijeta,“ rekao mi je poluglasno moj

suputnik profesor kao vlastitu primjedbu na historijska tumačenja naše palermske domorotkinje.

Morao sam ga mrkim pogledom ušutkati, da mi ne izmakne ono, što je ona kazivala baš o povijesti Palerma:

„Osnivači Palerma Kartadžani dali su mu, kako se misli, ime Ziz ili Cic, a to bi značilo Cvijet. Pa i jest Palermo kao neki posebni cvijet, koji je procvao različno od ostalih gradova bližega i daljega svijeta i koji neobičnom privlačivošću primamljuje ljubitelje prirodnih i umjetničkih ljepota sa sviju strana. No tu mu privlačivost nisu dali ni Kartadžani ni Grci ni Rimljani ni Vandali ni Goti ni Bizantinci za prvih trinaest — koliko li — njegovih stoljeća, u kojima se izmjenjivala njihova vlast i utjecaj nad Palermom, nego su mu je dali tek Saraceni, kad su ga u ono 240 godina svoje vladavine učinili jednim od najljepših gradova arapsko-muhamedanskog svijeta.“

„A kada su Saraceni vladali nad Sicilijom?“ upita netko.

„U ono doba, kad je Hrvatska bila samostalna država. Arapska je vlast ravno o stotoj godišnjici Muhamedova rođenja, to jest godine 670., zaposjela onaj kraj sjeverne Afrike, odakle je tisuću godina prije toga moćna Kartaga provodila svoje juriše na Evropu. Samo što glavno središte te arapske vlasti nije bilo na samoj morskoj obali, gdje je nekoć bila Kartaga, nego stotinjak kilometara južnije u pješčanoj ravnici. Tu je osnovan Keruan, koji su Saraceni nazvali „bijelom stepskom nevjestom“. Odatle su se raspletale mreže arapskoga prodiranja prema Španjolskoj i Siciliji. Španjolska im je pala u ruke sto

godina prije Sicilije. U doba, kad su Hrvatskom vladali knezovi Vladislav, Mislav, Trpimir, Domagoj, Zdeslav, Branimir i Mutimir, zauzeli su Saraceni u razmaku od 70 godina svu Siciliju. Palermo im je tu postao prvim uporištem, koje su nakon godinu dana opsjedanja osvojili godine 831. U ono je vrijeme pod bizantinskom vlašću još uvijek bila Sirakuza metropola Sicilije. Međutim nju nisu Saraceni mogli još skoro punih pola stoljeća zauzeti. To je bio razlog, što je pod Saracenima Palermo preuzeo ulogu glavnoga grada, koju je zadržao do danas, a Sirakuza je izgubila posve svoj dotadanji sicilijski primat...

„Prema tomu Palermo afričkim osvajačima iz Kartage zahvaljuje svoj osnutak, a afričkim osvajačima iz Keruana svoju prvenstvenu ulogu na Siciliji,“ primijetim.

„Da, Palermo je dragulj, što ga je Afrika dala Evropi i u kojem je žar Afrike našao najdivniji evropski odsjev...“

Svim se našim suputnicama zaiskriše oči na tu poredbu s draguljem, jer je dragulj čežnji ženske duše tako shvatljiv i tako čarobno primamljiv.

„U Palermu udarili su Saraceni sjedište svom sicilijskom emiru,“ teklo je razlaganje naše palerm-ske Hrvatice dalje. „I otada je Palermo stao da cvate u neviđenom sjaju i ljepoti. Prije dolaska Saracena brojio je Palermo oko 70 tisuća stanovnika. U ono godinu dana, što su Saraceni podsjedali grad, pao mu je broj stanovnika na 3 tisuće. Međutim pod saracenskom je vlašću on narasao na 300 tisuća stanovnika. Po opisima bagdadskog putopisca Ibna Havkvala iz godine 977. Palermo se tada dijelio u

pet gradskih djelova: jedan je dio bio trgovački i opasan zidom, u drugom je dijelu bilo sjedište emira i „divana“ (vlade), treći je dio činila luka, u koju su dolazile mnoge lađe iz Hrvatske, te je između hrvatskih obala i Palerma bila vrlo živa trgovina, četvrti gradski dio bio je oko džamije Ibna Saklaba, za kojega neki misle, da je bio slavenskog ili možda čak hrvatskog roda, a u petom dijelu grada bili su sami vrtovi i ljetnikovci sve jedan ljepši od drugoga. Palermo je u desetom stoljeću — dakle u doba prvih hrvatskih kraljeva — morao biti zaista divan, jer ga je sav muslimanski svijet držao najljepšim svojim gradom pored Bagdada i Kordove...”

S imenom Kordove sjetih se, da su u toj mauruskoj metropoli Španjolske u ono doba pod mauruskim vladarima Hrvati neko vrijeme imali veliku ulogu, pa mi dođoše u pamet Deželićevi romani „U službi kalifa“ i „Hadžibova kob“, koji su mi se još iz četvrtog razreda gimnazije tako nezaboravno usjekli u pamet. A gle, i Palermo je u isto doba poznavao Hrvate. Tko zna, ne bi li i tu koji hrvatski pisac našao zahvalne građe za koji hrvatski historijski roman.

„Palermo je kao saracenska metropola imao posve lice muslimanskoga grada,“ nastavljala je naša palermska domorotkinja. „Spominje se, da je tada u Palermu bilo do trista džamija. Bio je naime običaj, da je svaka odličnija porodica imala svoju vlastitu obiteljsku džamiju. A od sveg toga golemog broja džamija nije nijednoj ostao sačuvan trag. Sve su iščezle, kao da ih nikad nije ni bilo. Za jednu jedinu se misli, da joj je sačuvan dio ruševina na ovome mjestu, pred kojim sada stojimo.“

Svi se pogledi podigoše prema krovu crkve, koja je pred nama dizala pet neobičnih, orijentalnih kupola prema modrome svodu. Sunčane su zrake titrajući klizale po crvenkastim golim kupolama i padale niz sive zidove stare crkve u bujni vrt, što nas je čekao pored nje.

U tom smo vrtu vidjeli zidove nekadanje džamije, od kojih je jedan ugrađen u sadašnju crkvu. Čudno me je tu obuzimalo čuvstvo kod pomisli, da se na tome mjestu (a takvih ima još 300 u Palermu, samo im se zameo trag) slavio Muhamed, kao što se slavio i kod nas u Slavoniji, gdje tome sada više nema ni spomena. Sicilija — baš kao i naša Slavonija — nije mogla da se održi kao Muhamedova domena. Krist, kojega su na Siciliji Saraceni a kod nas u Slavoniji Turci nastojali nadomjestiti Muhamedom, vratio se natrag, pa tu vlada do današnjega dana. Ovdje na Siciliji i kod nas u Slavoniji zatvorila je povijest Muhamedu vrata u Evropu. Tu je stvoren bedem Kristove Evrope.

Sama crkva, koja je posvećena sv. Ivanu Evanđelisti, doima se izvana kao velika škrinja, koja sprijeda ima na jednoj i na drugoj strani izbočak poput krila, a odozgo su joj nasadene kupole bez prave arhitektonske veze. Jedna se od triju manjih kupola k tomu popela na četverouglati zvonik, koji se nesimetrijski smjestio na lijevom krilu građevine, pa se na njem kupola poput ćepice kicoši na žarkom palermskom suncu. Niski prozorčići pri dnu svijuju pet kupola baš su kao luknje na mišolovkama.

Iznutra je crkva bez ikakvih ukrasa, pa oko samo zapinje na lukovima, kojima šiljast oblik odaje arapski utjecaj. Uzdužna lađa dijeli se u dvije če-

tvorine, iznad kojih se na svakoj nadvila po jedna od obiju većih kupola. Nad poprečnom lađom su tri manje kupole.

Dok smo tako razgledavali tu neobičnu staru crkvu, naša nam je palermska domorotkinja na svoja tumačenja o stilu te građevine i o estetskoj strani sviju njenih detalja nadovezala:

„Evo ovo je najstarija crkva arapsko-normanskog stila u Palermu. Sagrađio ju je Roger II., prvi normanski kralj Sicilije, i to brzo poslije svoje krunidbe, koja je bila o Božiću godine 1130. Čudan je to bio vladar. Okružio se pokrštenim Saracenicima, ali u isto je vrijeme gradio crkve. Dolazio je u sukob s papama, a papu Inocenta II. je dapače bio zarobio. Papinstvu kao za prkos pomagao je širenje istočne crkve i sagrađio na Siciliji mnogo grčkih samostana, a neko se vrijeme bavio dapače mišlju, da cijelu Siciliju prevede u crkvenoj pripadnosti k Carigradu, no od tog je ipak odustao. Iz simpatijâ toga kralja prema saracenstvu i bizantinstvu nikla je i stilska mješavina ove crkve i drugih građevina, koje potječu iz njegova doba. Tu u ovoj crkvi sačuvan je jedan od prvih spomenika arapsko-normanskog stila, koji je Siciliji, što se graditeljske umjetnosti tiče, dao poseban položaj u povijesti umjetnosti. Ova crkva San Giovanni degli Eremiti, na koju se naslonilo već osam stoljeća, stoji na raskršću kultura, što su se ukrštavale na ovom otoku u Srednjem Vijeku...”

Uz crkvu, koja je bila namijenjena redovnicima, bio je i samostan, pa je do danas sačuvan i vrlo lijep klaustar, sagrađen za jedno stoljeće kasnije od same crkve. Prošetali smo se kroz to čarobno

samostansko dvorište između zelenoga grmlja i cvijeća te ispod onih šiljatih lukova, koji se nižu unakolo naslanjajući se na dvostruke stupove s korintskim kapitelima. Neka zaboravljena svetost, koja je nekoć prolazila koridorom toga klaustara te ispunjavala cijelo ovo ozračje, sad se sakrivala tu po zakucima bježeći od susreta s tako profanim društvom, koje je iz dalekih strana zalutalo amo, da pomuti ovu svetu tišinu njene prošlosti...

Pred kraljevskim dvorom

Sedam normanskih vladara stupilo je pred nas iz kraljevskog dvora u Palermu, kad smo stali pred njim na rubu parka, koji je svojim prijepodnevnim umornim zelenilom prekrrio prostrani Trg Pobjede (Piazza Vittoria). Njihove maglovite pojave približavale su nam se jedna po jedna u sjaju, kojim ih je zaodjevala naša mašta pod sugestijom riječi naše palermske domorotkinje, te bi se, kad bi ona prstom pokazala prema dvoru, kao pod nekim čarobnim štapićem rasplinule u sunčanom zlatu, u kojem se kupala ta nekadanja njihova vladarska palača.

„Na ovoj uzvisini sagradili su Saraceni, izakako su godine 831. osvojili Palermo, dvor za svog emira. Kad su Normani godine 1072. zaposjeli Palermo, nastanio se Robert Guiscard, prvi knez Sicilije, u tom dvoru. Tu je on udario sjedište svom sicilijskom vrhovništvu, koje je uza sve to, što je svom bratu Rogeru I. predao vlast nad svom ostalom Sicilijom s titulom grofa Sicilije, zadržao u svojoj ruci, dok nije kao saveznik hrvatskoga kralja Zvonimira godine 1085. na čelu normansko-hrvatske mornarice, koja se uspješno borila protiv Bizanta, umro kod grčkog otoka Kefalonije...“

Robert Guiscard, knez Apulije i osvajač Sicilije, izazvao je toliku bujicu povijesnih sjećanja u našim dušama, da je naša palermska zemljakinja pred njom na čas zastala u svom kazivanju. Dvije

djevojačke glave — jedna plava, druga smeđa — nagnuše se uz njenu glavu ponešto naprijed, kao da očekuju neko neobično otkriće. A lisnato stabalje iza leđa naše skupine kao da je stalo da širi svoje trome grane i da nas zove u svoj sanjarski zagrljaj...

„Robert Guiscard... saveznik kralja Zvonimira... A kako se zvao onaj normanski knez, koji je zarobio hrvatskoga kralja Slavca?“ upita mladi Bosanac zaškiljivši očima od sunčeva odsjeva i otkrivši svoje bijele zube.

„Amiko,“ odgovori mu Zagorac s očalima, koje su spuštale titrave sjene na oba obraza. „Njega je papa Grgur VII. poslao, da zarobi hrvatskoga kralja Slavca, pa je on to i učinio i odveo kralja u južnu Italiju u svoj grad Giovinazzo, gdje je Slavac nakon tri mjeseca umro i bio sahranjen u jednoj kuli.“

„Nije to bilo tako,“ uplete se profesor s crnim očalima, iza kojih se skrivala odlučnost i jasnoća misli.

„Nego kako?“ saleti ga nekoliko ženskih glasova, a muškarci pogledaše s nepovjerenjem u nj.

„U Francuskoj je početkom jedanaestog stoljeća živio neki siromašni normanski plemenitaš Tankred, koji je imao dvanaest sinova. Neki Normani, koji su bili u službi kneza u Salernu u Italiji, pričali su vrativši se kući, kako je lijepo u Italiji. Tako je jedan Tankredov sin oko godine 1030. sa dvjesta Normana pošao, da osvoji sebi jedan kraj južne Italije. A za njim su pošla zatim još devetorica njegove braće jedan za drugim. Jedan je od tih bio Robert Guiscard, koji se iza godine 1060.

s bratom Rogerom dao i na osvajanje Sicilije. No za Sicilijom, u kojoj je saracenska vlast radi unutrašnje nesloge bila u rasulu, težio je i Bizant, pa je od 1038. godine vojskovođa Maniake već bio jedan njen dio podvrgao bizantskoj vlasti. Dakako da je Bizant, s kojim su se normanski polugusarski došljaci sukobili već u južnoj Italiji, krivim okom gledao te normanske osvajače, koji su mu mrsili račune sad i na Siciliji. Uto se među nekim normanskim knezovima u južnoj Italiji brzo pojavila i zavist prema Robertu Guiscardu, koji je postao najjači među njima. I tako se knez Amiko, koji nije ni imao većeg posjeda u Italiji, združio s Bizantom, neprijateljem Roberta Guiscarda, koji je priznavao vrhovništvo rimskog pape...

„Pa kako je papa onda kneza Amika, a ne Roberta Guiscarda, poslao protiv Hrvatske?“ uleti netko profesoru u riječ.

„Knez Amiko je pošao protiv hrvatskoga kralja, ali ne poslan od pape, nego od onoga, kome je služio, to jest od bizantinskog cara,“ nastavi mirno profesor. „Papu u taj žalosni čin pletu samo oni povjesničari, koji bi htjeli umjetno pokazati, kako je papinstvo tobože bilo protiv hrvatske narodne države. No protivnici hrvatske države nisu bili u Rimu nego u Bizantu. Bizantinci, koji nisu mogli Hrvate uhvatiti u svoje raskolničke mreže, zamrzili su hrvatsku državu mržnjom, koja se do danas prenosi s koljena na koljeno... Hrvati su bili uvijek pomagači svakog otpora protiv Bizantu. Tako su se godine 1073. Bugari digli, da sa sebe stresu vlast Bizanta, a pomagala ih je u tom i Hrvatska pod kraljem Petrom Krešimirom. Bizant je međutim Bu-

gare svladao, a onda spremio osvetu i Hrvatskoj, na koju je poslao svog saveznika Amika. Tako je taj normanski knez po nalogu Bizanta doplovio u dalmatinsku Hrvatsku i zarobio kralja...

„Slavca?“ upita plavuša, koja je podalje od profesora nešto bilježila u svoju bilježnicu.

„Ne, jer Slavca nije nikad ni bilo na hrvatskom prijestolju,“ odgovori profesor. „Slavac je bio neretljanski vladar. A godine 1074., kad je Amiko došao u Hrvatsku, vladao je još Petar Krešimir. Bit će dakle, da je njega zarobio...“

„I odveo u Italiju?“ mladi će Bosanac.

„Ne, nije ga po svoj prilici nikamo odveo,“ nastavi profesor. „Amiko nije imao svoje države u Italiji, nego je po milosti Bizanta zaposjeo jedan dio Hrvatske, i to gradove Split, Trogir, Zadar, Biograd i Nin, prijestolnicu Petra Krešimira. Drži se, da je Amiko u jednom od tih gradova držao Petra Krešimira zarobljenog te ga je pustio tek onda, kad je Petar Krešimir pristao, da gradovi, koje je Amiko bio dobio od Bizanta, ostanu u njegovoj vlasti. Otada je Knin postao hrvatska prijestolnica mjesto Nina.“

U meni se u taj čas srušila jedna romantično-rodoljubna iluzija, sagrađena na Kumičićevu romanu „Kraljica Lepa“, nad kojim sam nekad kao gimnazijski četvrtoškolac prolio nekoliko tako iskrenih suza...

„I za nas je Hrvate dakle važno ono povijesno razdoblje, kad su Normani osvajali Siciliju,“ profesor će dalje. „Dok je naime Robert Guiscard stvarao normansku državu na Siciliji sa sjedištem u Palermu, Amiko je pokušao na obalama Hrvatske stvoriti svoju normansku državu sa sjedištem u Splitu. Ami-

kova je vlast u Hrvatskoj trajala samo jednu ili dvije godine, te je papa Grgur VII., s kojim je sklopio ugovor i savez kralj Zvonimir, nasljednik Petra Krešimira, isposlovaao od bizantskog cara, s kojim je bio tada u dobrim odnosima, da je Bizant brzo otkazao Amikovim Normanima ljubav. Kralj Zvonimir sjedinio je opet s Hrvatskom gradove, koje su od nje bili otrgli Normani. Ali zanimljivo je, da je na temelju tog kratkotrajnog normanskog doba na obalama Hrvatske nastala u jednoj mudroj pomadžarenoj glavi teorija, da naši Bunjevci nisu nikakvi Hrvati nego Normani.“

Gromki smijeh zaori iz četrdesetak grla, odbije se o zidove kraljevskog dvora i izgubi se među šutljivim stabaljem parka.

„Ne šalim se,“ stane se profesor ispričavati. „U Budimpešti živi neki pomadžareni Bunjevac, rodom iz Subotice, a zove se dr Jenö Meznerich. On nikako ne će da prizna, da je porijeklom Hrvat. Zato je napisao cijelu jednu knjigu, u kojoj dokazuje normansko podrijetlo Bunjevaca. Po njegovoj su se teoriji Bunjevci doselili iz Dalmacije. I doista Hrvati se u sjevernoj Dalmaciji zovu Bunjevci. A za te Bunjevce on dokazuje, da to nisu Hrvati, nego da su potekli od onih Normana, koji su tu zaostali nakon neuspjelog pokušaja, da se i na obalama Hrvatske stvori normanska država, kao što je stvorena na Siciliji. Ti se tobožnji normanski Bunjevci nisu dobro osjećali među Hrvatima, koji su im bili tuđi, pa su se bunili protiv njih — odatle im i ime — a na koncu su se odselili u Bačku, gdje im je bilo milije boravište pod tadanjom mađarskom vlašću. Pa kada Bunjevci po toj mudroj teoriji nisu

Hrvati ni uopće Slaveni, zar nije jasno, kuda ta teorija tog pomadžarenog izroda smjera? Kao da veli: Bunjevce normanska krv dijeli od Hrvata, pa im je zato pravo mjesto pod mađarskim okriljem...”

„Rotkve, rano!” doviknem, jer se u meni uzburkala krv bačkog Hrvata.

Mimo nas proleti neki blagi vjetroć te se sakri među lišćem na paomama usred parka, da odanle vreba na novi skok kroz trepetave sunčane zrake, kojima je bio ispunjen cijeli Palermo. A meni se učini, da je to proletio duh normanskih vladara, koji su tu nekoć vladali, pa se sad uzbuniše na drskost jednog megalomanskog mentaliteta, koji zlorabljujući normansko ime stvara historijsko-etnografski falsifikat, nad jednim dijelom hrvatskog naroda, da tako opravda svoj neutaživi apetit...

Cijelo to naše razračunavanje s normanskom najezdom na Siciliju i Hrvatsku naša je palermska zemljakinja pratila s velikim zanimanjem. Na njenu svilenom, oko vrata lagano vezanom šalu poigravalo se nekoliko sunčanih zraka s njegovim kockastim šarama. S uskog šešira spuštala se lagana sjena na njene oči, koje su veselo promatrale naše razigrano raspravljanje. Tek kad je Amiko bio otpravljen iz Hrvatske i kad sam se ja Mađarima kao zaštitnicima bunjevačkih „Normana“ zaprijetio srijemskom rotkvom, nastala je stanika, u kojoj je ona opet preuzela riječ:

„Vratimo se dakle iz Bačke opet ovamo na Siciliju! Robert Guiscard umro je godine 1085. smrću, za koju je naš Kumičić u „Kraljici Lepoj“ napisao, da ju je prouzročio otrov njegove mlade treće žene Pigelgaite, jer je bila zaljubljena u hrvatskog vojvodu

Jakova. A iza smrti Robertove domogao se brat mu Roger I. od njegova sina vlasti i nad Palermom. Tako je sva Sicilija bila sad pod jednim normanskim vladarom. Dvanaest godina poslije Rogerove smrti vladala je mjesto malodobnog Rogera II. Adelasija, treća žena Rogera I. Tada je u ovom dvoru prvi put odlučivala žena. Ali jednog dana eto lijepoj udovici u ove dvore prosacâ čak iz Jerusalema: prosio ju je prvi jeruzalemski kralj Balduin I. Pošla je za njega, ali se nakon tri godine razočarana vratila iz Jerusalema, jer Balduinov prvi brak nije bio poništen, pa je tako bila pošla za nezakonitog muža, potratila veliko bogatstvo i vratila se ojađena sinu, koji je smrtnom mržnjom zamrzio jeruzalemsko kraljevstvo ...“

Volio bih, da to o Adelasijinoj jerusalemskoj bračnoj pustolovini nisam ni čuo, jer Jerusalem, otkad sam u njemu bio, nosim posebno u srcu, pa mi je žao, kad mi bilo što pomuti to moje osjećanje prema tom svetom gradu.

Naša je palermska domorotkinja međutim nastavila:

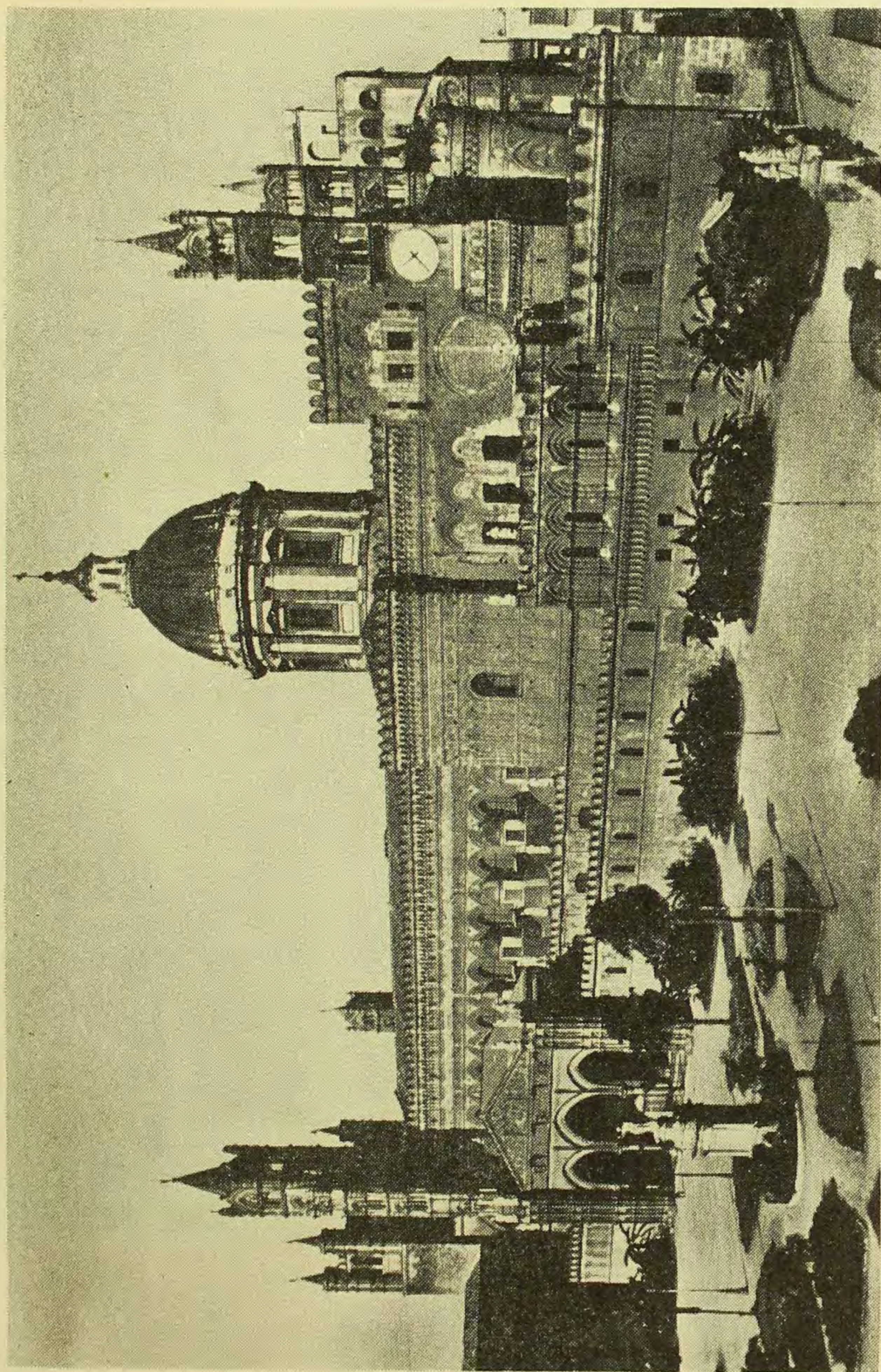
„Roger II. bio je prvi veliki sredovječni vladar Sicilije. Palermo je krunidbom na Božić g. 1030. u njemu pozdravio prvoga kralja Sicilije, koji je ubrzo postao najslavniji čovjek svoga doba. Svoju je vlast proširio ne samo u Italiji, nego je osvojio i sjevernu Afriku. Veoma je podlijegao arapskom utjecaju. To se vidjelo u njegovoj unutarnjoj politici, u kojoj je favorizirao Saracene, a očitovalo se to i u njegovim gradnjama. Izakako je sagradio crkvu San Giovanni degli Eremiti stao je na temeljima saracenske emirske palače, koju je već Robert Guiscard bio

nešto preuredio, izgrađivati ovu kraljevsku palaču, koja je sve više gubila nekadanje arapsko obilježje. Danas od svega, što bi kod ove palače podsjećalo na Saracene, nema više ni traga. Ovo desno krilo palače najstariji je normanski dio, pa je taj bio možda i saracenski. Sve ostalo je kasnijeg postanka, dograđeno od kraljeva Vilima I. i Vilima II., iza kojih samo još kao kometi prodoše Tankred i Vilim III., da završe niz normanskih vladara, što su iz ovog dvora kojih 120 godina vodili Siciliju k najvećem državnom procvatu...

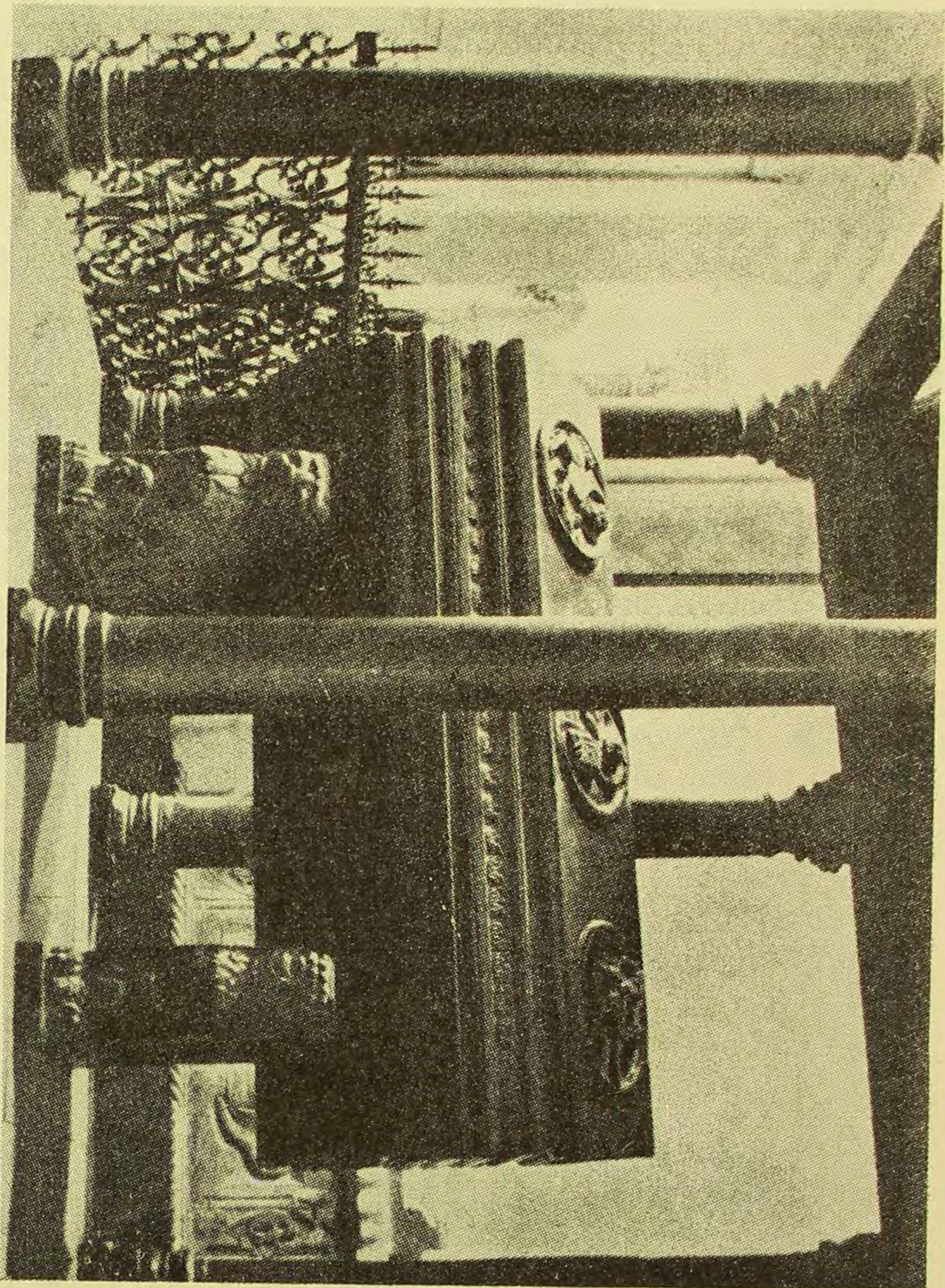
Sedam sjenâ normanskih vladara nestadoše među sunčanim zrakama, koje su se sve jače priljubljuvale uz starodrevnu kraljevsku palaču. Devet arapsko-normanskih u šiljak svinutih lukova, što se poput obrva nad očima nadvinuše nad prozorima fasade normanskog dijela palače, kao da su se u čudu još više izdigli i raširili, a za njima još tri puta toliko njih unaokolo učiniše to isto. Golema, u polukrugu od više dijelova skalupljena zgradurina ležala je pred nama poput neke sfinge, kojoj se glava nakostušila u normanskoj kuli žmirkajući s bezbrojem očiju i očica na sve sunčane strane.

„Najdivniji dio ove palače sačuvan je u dvorskoj kapelici, što ju je dao podići Roger II., izakako je sagradio San Giovanni degli Eremiti. Ta kapelica raznosi pod imenom Cappella Palatina već osam stoljeća do danas slavu normanske umjetnosti po cijelom svijetu. Hajdmo, da je vidite!“

Naša zemljakinja zakorakne prema terasi, na kojoj se diže kraljevska palača, a za njom stupi cijela naša skupina u pokret. Stabla se u parku za nama nijemo zaprepastiše, jer im se učinilo, da ovi

Katedrala u Palermu

Grob Fridrika II., sicilijskog i jerusalemskog kralja
u katedrali u Palermu

stranci, koji su dosad tu postrance držali neko čudno zborovanje, sada polaze na juriš, da osvoje rezidenciju starih sicilijskih kraljeva. Njihov tihi šapat ostao je iza nas, kad se pred nama rastvoriše kraljevska vrata, u kojima se izgubismo uznemirenim paomama Bonannova parka s vidika...

Cappella Palatina

Kad sam prvi put stupio u Sikstinsku kapelu u vatikanskom dvoru, obuzelo me je takvo čuvstvo, te bih bio zakliktao od zanosa, da se nisam bojao, da ću tim izazvati na sebe bijes Michelangelova duha, koji se sakrio negdje iza svog „Posljednjeg suda“ te promatra svakoga, tko dolazi da se divi toj njegovoj divskoj slikariji. A ni duh pape Siksta IV., koji je godine 1473. dao podići tu kapelu, taj biser renesansne umjetnosti, te tim za razliku od prva tri Siksta, što su prije njega bili na papinskom prijestolju i ušli u red svetaca, ovjekovječio svoje ime na jednom djelu najveće svjetske umjetničke slave, ne bi bio obradovan, da mu mir tog svetog mjesta pobuni glasni izražaj profanog zanosa. Ionako je zastalno razočaran, što svi, koji dolaze u tu svetinju Vatikana, više slave umjetničke velikane, koji su tu neopisivu ljepotu stvorili, nego Onoga, čijoj je slavi taj kutić umjetničkog zemaljskog raja namijenjen.

Tri sam godine kasnije lutajući po Parizu tražio drugu jednu dvorsku kapelicu — Saint Chapelle, za koju su mi utuvili u glavu, da je umjetnički dragulj, kojim se gotika diči isto tako, kao što se renesansa ponosi Sikstinskom kapelom. Francuski kralj sv. Ljudevit IX., za kojega kažu, da je Kristovu trnovu krunu donio iz Jerusalema, položio je toj svojoj dvorskoj kapelici temelj godine 1243., dakle prije nego je pošao na svoju prvu križarsku vojnu,

u kojoj ga Saraceni zarobiše. Skoro dva i po stoljeća starija od Sikstinske kapele uprla je pariška Sveta Kapelica svojih sedamnaest — koliko li — vitkih tornjića prema nebu vijučí se sva za njima kao molítva svetoga kralja, čiji duh počíva nad njom, prema oním modrím visinama, što se nadvijaju nad najgrešnijím gradom. I mene kao da je htjela povući za sobom, ali me grešno pariško tlo šćepalo za noge i nije me dalo. Zavjetovao sam se onda svetom kralju križaru, da ću po njegovu primjeru i po drugí put poći u Svetu Zemlju, ako me učini imunim za one zemaljske čare, kojima njegov Paris danas juriša na došljaka. Te sam večeri u jednom pariškom podzemnom baru, u koji sam pošao, da iz njegova grešnog vrtloga izvučem jednog suputničkog druga, u mreži drskih pogledâ i zavodljivih plesova osjetio moć svetoga kralja.

Cappella Palatina u Rimu i Sainte Chapelle u Parizu imadu na Siciliji treću drugaricu, s kojom dijele svoju svjetsku slavu: to je Cappella Palatina u Palermu, najstarija među njima. Prvi normanski kralj Sicilije Roger II. sagradio ju je ravno stotinu godina prije, nego što je sv. Ljudevít podigao svoju u Parizu, a skoro trista pedeset prije nego papa Siksto IV. svoju u Vatikanu.

Kako je ta Cappella Palatina jedna od najvećih atrakcija, što ih Sicilija uopće ima za strance, pohitili smo k njoj s čežnjom za najdivnijím umjetničkim doživljajem cijelog našeg puta po ovom najljepšem među otocima Evrope. Kad smo ušli kroz kapiju kraljevskoga dvora, nismo ni opazili, kako nas pozdravlja predvorje sagrađeno na renesansnom stupovlju divnih oblika. Uspinjući se u prvi

kat, na kojem se nalazi Cappella Palatina, nismo se ni na što obazirali i nije samo jedan posrnuo na onim stepenicama, samo da među prvima stigne u tu čarobnu dvorsku kapelicu.

Pred njenim ulazom zaustavila nas je naša palermska zemljakinja upirući prstom u trojezični — grčki, latinski i arapski — natpis iznad njega:

„Evo ovaj je natpis vrlo značajan za kralja Rogera II., osnivača ove kapelice: on je tu nastojao umjetnički združiti tri kulture, koje su tada stvarale fizionomiju Sicilije, a u istom tom duhu ravnopravnosti sviju etničkih i vjerskih elemenata, koji su postojali u njegovu kraljevstvu, vodio je i svoju unutrašnju državnu politiku. Tim je on inaugurirao politiku tolerancije, koja se i danas postavlja kao državnički ideal...“

Učinilo mi se, kao da na te riječi svratiše pozornost svi oni likovi, što nam se ukazaše na zidovima pored ulaznih vrata u mozaicima, izrađenima godine 1800. namjesto propalih iz šesnaestog stoljeća. A lukovi iznad šest stupova od egipatskoga granita, koji tu ponosno stoje poput straže kraj ulaza, dojmise me se, kao da nam se htjedoše nasmejati.

Kad sam stupio u kapelicu, akordí najbujnijeg mnoštva boja, što ih nikad nisam mogao ni zamisliti, zabrujaše najdivnijim harmonijama, koje se uopće mogu pojaviti ljudskom oku. A tri vizuelne melodije potječući iz triju raznih umjetničkih vrelâ i epohâ nadviše se nad te harmonije bojâ u vidljivi kontrapunkt, koji se isprepleten stapa u nedostiživo umjetničko smirenje. Bilo mi je, da zagrlim i poljubim, tko se najbliže našao uza me, takvo me obuze

radosno milje nad tom krasotom, u kojoj se eto našoh. Ali trgnuo sam se, jer iako ta umjetnost, koja je ovu divotu od kapelice stvorila, u prvom redu izaziva želju za užitkom potiskujući u pozadinu svaki drugi zanos, sjetih se, da je to konačno ipak mjesto posvećeno Bogu.

„Ovu je kapelicu kralj Roger II. prigradio uz palaču nekadanjih saracenskih emirâ, koja se tek postepenim dograđivanjem i pregrađivanjem pretvarala u normanski dvor te gubila nekadanje saracensko obilježje,“ dopriješe do mene riječi naše palermske zemljakinje, dok sam se još uvijek podavao općem dojmu umjetničkog doživljaja, koji mi se neodoljivo pružao. „Tu je na oblik rimske bazilike nadograđena bizantinska kupola i postavljen arapski svod, na antičkim stupovima s kapitelima po grčkim i rimskim uzorima dižu se lukovi arapski formirani u šiljak, a golemo bogatstvo mozaikâ, u kojem se cijela kapelica upravo cakli, sja, prelijeva i utapa, djelo je bizantinskih umjetnikâ i majstora, kojima u ono doba nije bilo premca...“

U apsidi nad glavnim oltarom raširio je u mozaičkom blještavilu Krist ruke prema nama držeći otvorenu knjigu, da u njoj na jednoj stranici grčki, na drugoj latinski pročitamo njegove riječi: „Ja sam svijetlo svijeta. Tko mene slijedi, ne će lutati u tami, nego će imati svijetlo života.“ Sva je kapelica bila nečujno ispunjena tim božanskim riječima, sa sviju zidova i iz sviju kutova kao da je do mene dopirala njihova jeka. Ogledao sam se za njom prema stražnjem dijelu kapelice, i gle, i tu na mozaičkom zlatnom prijestolju sjedi Krist sa zatvorenom knjigom i učiteljskim gestom, a apostolski prvaci sv.

Petar i Pavao sklanjaju pobožno prema njemu glave, iznad kojih je u anđelima personificirana nebeska slava. Podigao sam zatim odatle oči prema kupoli, a i iz njene visine upro je u nas strog pogled Krist bizantinskog lica okružen na zlatnom polju anđelima, arkandelima i mnoštvom grčkih i latinskih natpisa, na kojima poigrava šareno svijetlo prodirući kroz osam prozora, kao da hoće da nam te natpise oživi.

Iz kupole mi skliznuše oči po stropu srednje lađe. Ljepote li neviđene stvoriše tu iz drveta sara-censke ruke! Kao da uz strop prilijepiše golemo mnoštvo kandila, tako ga čitav ispupčiše u nizove čunjića, pa u njima samo što ne planu radosna svjetalca, da se iz njih raspu po svem podu. A pod se sav bjelasa iz bijeloga kararskog mramora te — razdijeljen u tri jednake četvorine — stvara s umecima od granita, porfira i raznobojnog mramora isprepletene geometrijske likove, na koje se gotovo bojiš i stati, da ih ne pomrsiš. I onih deset granitnih stupova, što rastavljaju glavnu lađu crkve od dvije uske pakrajnje lađe, zaobiđoše sa strahopočitanjem te arapsko-normanske šare na podu, pa ti se čini, kao da bi oko njih u vitkim kretnjama zaplesali neko sveto kolo, kad ne bi morali na svojim glavama držati one u šilj naprčene i zlatom nakicošene lukove, s kojih te, kudgod po njima baciš oko, promatra mnoštvo mozaičkih svetačkih likova. Pod jedan se od tih lukova postavila na šest stupova od raznoga kamenja propovjedaonica zaogrnutu u kraljevsko dostojanstvo tajanstvene šutnje o svem onom, što je s nje kroz stoljeća izrečeno, a na njenu se naslonu smjestio orao, vjerni pratilac sv. Ivana Evan-

đeliste, nudeći propovjedniku svoja krila, da na njih stavi knjigu svetog evanđelja. U jedan mah mi se učinilo, da orao poprijeko gleda prema podu, gdje se podno propovjedaonice četiri pomamna lava proždrljivo baciše na svoje ljudske i životinjske žrtve ne mareći, što se na njihovim leđima u vitkom pozoru ustobočio bijeli mramorni svijećnjak puštajući, da se po njemu četiri i pô metra uvis veru razni ljudski i ptičji likovi u čežnji za visinom svijetla goleme uskrsne svijeće, kad je ovaj svijećnjak ponese. A tamo isprijeka uprla je bijela mramorna ograda kraljevskog prijestola svojih pet tamnih, mozaičkim ružicama opletenih očiju baš prema ovom gorostasnom svijećnjaku, kao da očekuje, da će u onom mješavilu bića, što ih je umjetnikova ruka tako divno izmamila iz tog nijemog mramora, najedamput sav zadrhtati, trgnuti se iz stoljetnoga sna, oživjeti i pretvoriti se u pokret živih bića prema visini, za kojom sve čeznu, da se oslobode krvožedne zemaljštine. I s drugih mnogih strana zuri iz takvih bijelih mramornih ploha trooko, četverooko i peteroko čekanje i čuđenje optočeno bujnim mozaičkim pletivom, kojega krugovi samo što se ne zakoturaju kroz ovu rajsku ljepotu mramora, zlata, boja i mistike.

Simfonija sviju tih ljepota, što nas je tu opkolila i do ekstaze omamila, prelazila je iz početnog Larga u sve brži tempo, pa kad sam stao po zidovima pobočnih lađa razgledavati mozaičke prizore iz Svetog Pisma, koji su se tu poredali od grešne Evine jabuke do Isusova nebeskog uzašašća, kao da je neki Allegro con brío na svojim brzometnim ritmima stao pred mojim od neviđenog čara opije-

nim očima da požuruje melodiju te osamstogodišnje umjetnosti, da je oko mene opleće i da me omata u njen začarani krug, iz kojega se ne ću tako lako izvući. Predao sam se tomu svemu u želji, da u tom živom tempu obuhvatim još one tisuće detalja, što su iz svakoga kutića te normansko-saracenske umjetničke divote zirkali u me, opojnim me mamilom zvali i više profanom nego svetom me neodoljivošću zgrabili za srce te se njim poigravali po miloj volji, dok me vir te čarobne glazbe bojâ, mozaikâ, mramora, stupova i lukova nije zakovítlao tako, da me je na radost onih dvaju lavova, što na stražnjem zidu kapelice u krugovima ispod nogu apostolskih prvaka cerberski vrebaju s dignutom šapom i u oblik upitnika zavínutim repom, izbacio kroz vrata.

Nisu to bila ona ista vrata, kroz koja smo bili ušli. Našli smo se naime u prostoriji, koju je kralj-graditelj Palatinske Kapelice uredio sebi za svoje stanovanje u istom stílu, samo s profanijim mozaičkim slikarijama, da mu s bujnim stabaljem i stiliziranim životinjama dočaravaju zemaljski raj.

„Roger II. je rado posezao za zabranjenim voćem zemaljskoga raja, za kojim je i strašću svoga bića i strašću svojih umjetničkih nagnuća jednako čeznuo,“ reče suputnik-profesor. „A zar nije i cijela saracensko-normanska umjetnost i ove kraljeve sobe i njegove sjajne dvorske kapelice više prožeta senzualnošću arapsko-muhamedanskog naziranja na svijet nego produhovljenošću kršćanske mističnosti?“

Dva lava s uzdignutom šapom i upitnički svínutim repom pogledaše me i tu mrko iz svojih krugova na boltama stropa. Da ne dođoše za nama

iz kapelice? Ljut nad takvim uhodarenjem okrenuo sam se i izašao. Silazeći kroz stubište obazirao sam se, ne će li i amo za nama. A kad sam se našao opet na terasi pred kraljevskim dvorom i ugledao Monte Pellegrino, što se kao kameni stražar postavio između modroga neba i Palerma, protro sam rukama oči, koje su još uvijek bile zablještene čarima Palatinske Kapelice. Onda sam dubokim dahom udahnuo zraka, koji je blago strujao s mora i okrenuo se prema našoj palermskoj domorotkinji, koja je baš u ovaj čas uprla prstom prema jednoj divnoj baroknoj kupoli, koja se tamo s druge strane Bonannova parka isticala u mnoštvu tornjeva i tornjića i obilju saracensko-normanskih graditeljskih cifrarija, te rekla:

„Sad ćemo do katedrale!“

Koraci se sviju zatalasaše u zrkanom ritmu, a ja ostadoh posljednji sve ogledavajući se za kraljevskom palačom, u kojoj je Cappella Palatina ostala kao ispunjena čežnja davno proživjelih časova...

Palermaska katedrala

Paome i druga stabla u parku Bonanno stajala su nijemo i mirno, dok smo između njih prolazili idući od kraljevske palače prema katedrali. Kao da je i to stabalje s nama zajedno pažljivo slušalo, što je naša palermaska domorotkinja govorila:

„Osnivač Palatinske Kapelice kralj Roger II. preživio je to svoje najslavnije umjetničko djelo samo za nešto više od 10 godina. Cappella Palatina bila je dovršena godine 1143., a Roger II. je umro 26. veljače 1154. Na Uskrs te godine okrunjen je u katedrali za novoga kralja njegov sin Vilim I. Nije bio dorasao ocu. Glavno mu je bilo osobno uživanje, a brigu oko države predao je svojim ljubimcima. Najmoćniji je među njima bio admiral Majo...”

To mi ime izazva u duši sjećanje na kraljicu Margaretu, ženu Vilima I., te na njenu pokoru pod Etnom radi svoje ljubavi prema tom kraljevu admiralu, s kojom sam se upoznao još u Sirakuzi. Već tada sam saznao, da je Vilim I. imao harem, da zato i nije mario za nevjeru svoje žene i da je ta nevjera završena ubojstvom admirala Maja, koje je izvršio plemić Bonello.

„Dok je Majo vladao potiskujući vlast plemstva,” nastavljala je naša zemljakinja, „kralj je okružen saracenskim ljepoticama svog harema, saracenskim pjesnicima i učenjacima provodio život kao

kakav istočnjački sultan. Sagradio je sebi izvan grada čaroban dvorac, kojemu je dao arapsko ime El' Aziz (Divni) i kojega su ostaci pod imenom La Zisa do danas sačuvani. Tu je bilo središte kraljeva uživanja, koje ga je uništavalo. Sedme godine njegova vladanja pobuniše se plemići, admiralu Maju pade glava, a i samoga kralja zarobiše u njegovoj palači. Pobunjenike su vodili kraljev polubrat grof Simon Polikastro, nezakoniti sin Rogera II., te njegov nećak Tankred, nezakoniti sin kraljeva pokojnog brata Rogera. Oni su sad htjeli kralja prisiliti, da se odrekne krune, pa da kraljem bude proglašen devetogodišnji kraljević Roger, a regentstvo bi za njegove malodobnosti preuzeo Simon. Dječaka Rogera posadiše na bijelca i povedoše kroz ulice Palerma. Jedni su klicali malom kraljeviću radujući se, da će se riješiti nemarnoga kralja, kojemu dadeše epiteton „Zli“, jer je znao biti neobično okrutan, kad bi se umiješao u državne poslove. Ali široki su se slojevi opet bojali vlasti plemstva, koje je izrabljivalo sirotinju. I u tili čas stvoriše se na ulicama Palerma dvije stranke. „Ne ćemo, da nad nama vlada kopilad!“ stade se sve više širiti glas sirotinje, koja se diže, da oslobodi zarobljenoga kralja. U općem metežu, koji je sad nastao, poleti jedna strijela prema kraljeviću, te se on smrtno pogođen sruši s konja. To je još više uzrujalo narod, koji jurne prema dvoru, potisne plemiće i izbavi kralja iz njihovih šaka. Ali kraljevo i još više kraljičino srce ispuni se silnom bolju, kad pred njih položiše mrtvog im sina...

Plavuša, koja me je svojim stasom, svojim licem i svojim pogledom mnogo podsjećala na jedan

zaboravljeni lik iz mojih mladih dana, uzdahne i obazre se, da nije tko taj njen uzdah čuo. Njen se pogled sukobi s mojim, pa otkrivši, da joj uzdah nije ostao neprimijećen, porumeni i obrati naglo lice na drugu stranu.

„Tek što je borba s plemstvom bila tako svršena,“ čuo sam dalje riječi naše zemljakinje, „razvila se nova borba između kršćanskog i saracenskog življa u vojsci. S kraljevom je pomoću prevagnula saracenska struja, pa je tako pod Vilimom I. zapravo bila obnovljena vlast Saracena. No već nakon dvanaestgodišnje vladavine Vilim I. je istrošivši uludo svoju snagu na uživanje godine 1166. umro. Njegova udovica Margareta preuzela je regentstvo za svog sina Vilima II., kojega je odgajao Englez Valter Offamill (zapravo Walther of the Mill). Kad je Vilim II. godine 1172. postao punoljetan i preuzeo kraljevsku vlast, majka mu ode da diže samostan pod Etnom, a palermški nadbiskup Stjepan, porodu francuski grof de Perche, koji je za regenstva kraljice Margarete bio i veliki kancelar kraljevstva, morade radi politike odstupiti sa svog državnog položaja, te se ujedno odrekao i nadbiskupske stolice i otišao u Svetu Zemlju, pa je za novog nadbiskupa bio postavljen kraljev odgojitelj Englez Offamill. Njegovo je djelo ova katedrala.“

Stadosmo pred zgradom, koja svojom glomaznošću i oblikom izaziva više dojam neke palače ili čak utvrde nego li crkve. Gornji kraj svakog zida načičkan je nizom vršaka, kao što su zidine starih tvrđava bile tako odozgo izrezuckane, da budu otvori za kulomet. Samo što je to tu u krasnom arhitektonskom skladu s izdubenim ukrasima ispod

gornjeg ruba unaokolo zidova i s vitkim prozorima, kojima su lukovi tipični za normansku graditeljsku umjetnost. Na jednom se i drugom kraju katedrale dižu tornjevi i tornjići, a gotovo nasred zgrade nasadena je odozgo barokna kupola iz kraja 18. stoljeća, koja nije ni u kakvom skladu s arhitekturom katedrale, od nje se dapače veoma odbija, pa ipak se na njoj oko nekako prvenstveno zaustavlja, te baš njen kontrast prema svemu ostalom u toj gradnji ima neku posebnu privlačivu draž. Koliko sam se puta tako u Pragu na hradčanskoj katedrali sv. Vída upravo ljutio na onu kupolu, koju joj postavše u suprotnosti s gotškim karakterom cijele zgrade, pa ipak bih — vraćajući se ponovno i ponovno k toj katedrali na Hradčanima — morao popuštati osjećaju, koji mi je govorio, da je baš u kontrastu, što ga ta renesansno-barokna kupola čini prema gotići crkve, neki poseban čar estetske privlačivosti.

„Na mjestu ove katedrale sagrađena je već u četvrtom stoljeću prva crkva,“ reče nam naša palermska zemljakinja, kad smo stali pred glavnim portalom katedrale između fasade, nad kojom se dižu postrance dva tornja, i glavnog zvonika, koji je postavljen odijeljeno od katedrale. Iznad nas su se nadvila dva luka, koji preko ulice spajaju katedralu sa zvonikom. „Krajem šestog stoljeća podignuta je nova crkva, koju su Saraceni osvojivši Palermo pretvorili u džamiju. Normani su je opet učinili crkvom. Ali nakon stotinu godina svoje vladavine sagradili su evo ovu sadašnju godine 1185.“

Ta je katedrala u Palermu dakle samo četvrt stoljeća mlađa od hrama Božjega groba u Jerusalemu, pa kako je ona jerusalemska crkva nad crk-

vama stara, trošna, ruševna, pokunjena, a kako ova palermska katedrala vedro, veselo i uza svu svoju starost ponosno i odvažno gleda u svijet! Ta mi se poredba s hramom, koji se diže nad Kristovim grobom, uvukla u misli, dok smo kroz pokrajnji trodjelni portal, sagrađen u 15. stoljeću od kiparâ Gambare i Mirande, ulazili u katedralu.

Unutrašnjost katedrale djelovala je na me u prvi mah tako, te sam požalio, što sam uopće ušao u nju. Ne nadoh ni sjene od onoga, što sam prema njenoj vanjštini očekivao. Normanski umjetnički karakter potisnut je od gotike i kasnije od eksperimenata baroka.

Stali smo u srednju od triju lađa, pa nam naša palermska zemljakinja reče:

„Katedrala je posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije.“

„Kao i naša zagrebačka,“ dodam poluglasno, da su to najbliži oko mene mogli čuti.

„Zar nije zagrebačka posvećena sv. Stjepanu, kralju ugarskom?“ upita me jedna između naših starijih zagrebačkih gospođa, koja je stajala neda-leko od mene.

„Nije,“ odvratim. „Još prije kojih petnaest godina stari mi je Kršnjavi, koji je nekad radi svoje politike slovio kao madžaron, rekao ovo: „Vidite, naša je katedrala bila od starine posvećena Uznesenju Marijinu, ali madžarski je utjecaj uspio, da joj mjesto toga nametne za titulara madžarskog sveca kralja Stjepana. To ne bi smjelo tako ostati, jer je to isto takav madžarski falsifikat, kakvima je obilovala sva madžarska politika...“ Od časa, kad mi

je to Kršnjavi rekao, nisam više vjerovao, da je on ikada bio pravi mađžaron...”

„Ali bio je član Khuenove vlade u Hrvatskoj,“ dobaci mi netko.

Nisam se dao smesti, nego sam odgovorio:

„Ne postoji samo jedan jedini način, kojim se ruši protivnička politika, nije jedino političko sredstvo otvorena borba, to jest opozicija, nego katkad još više postizavaš tim, ako s protivnikom paktiraš te njegovu štetnu politiku praktički paraliziraš. I toliko nepopularni oportunist može katkad za narod više postići nego najžešća opozicionalna borbenost. Jedna i druga politička metoda mogu se krasno upotpunjavati, ako dođu do izražaja, kad je za koju podesnija prilika. Kršnjavi je Hrvatskoj više učinio kao oportunist nego kao kasniji pravaš...”

Bio sam predaleko zastranio na područje politike potpuno smetnuvši s uma, da tomu nema mjesta u crkvi. Zato sam brže odmaknuo nekoliko koraka naprijed, samo da izbjegnem novim političkim primjedbama, te da tom razgovoru bude kraj.

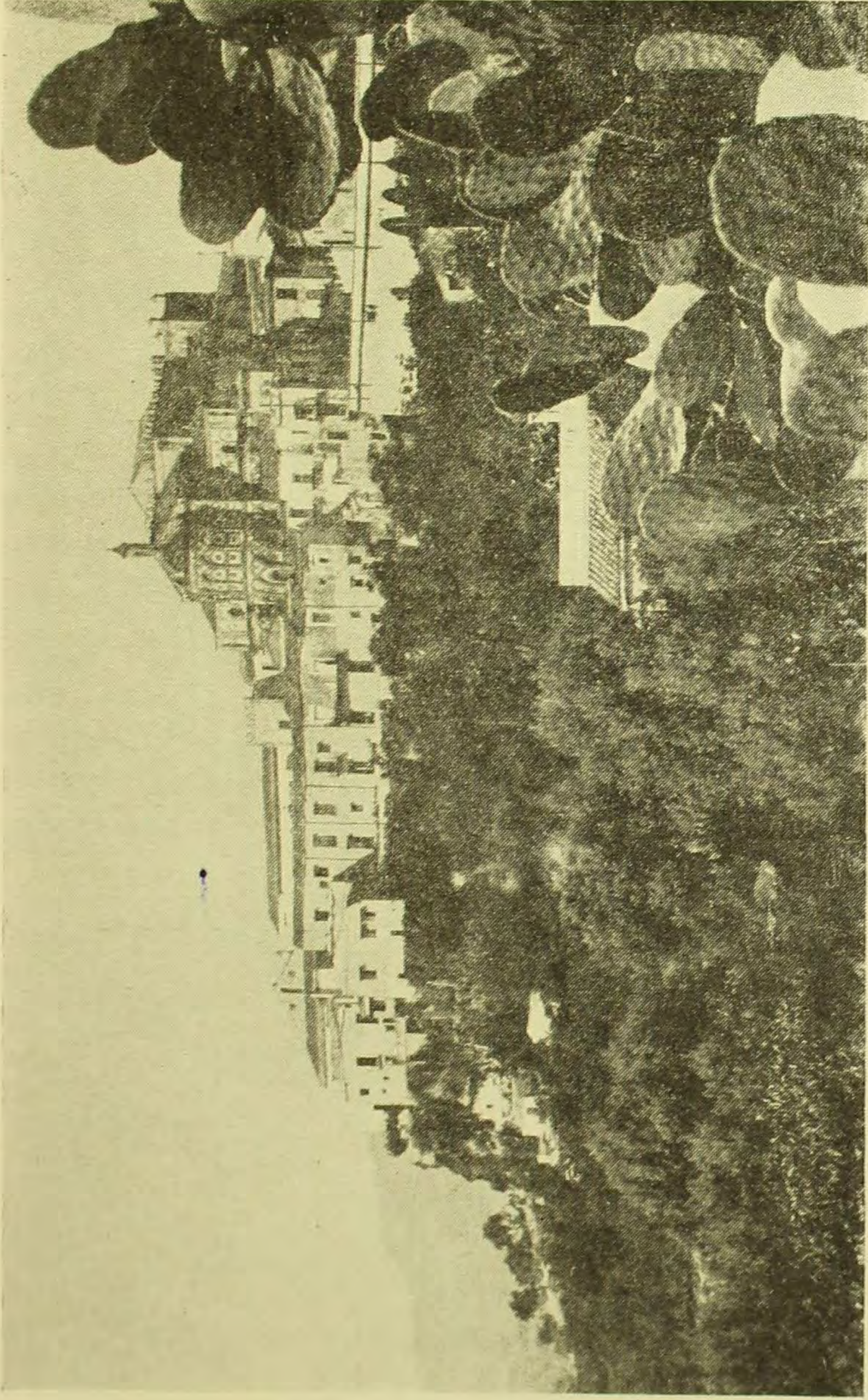
Idući od kapelice do kapelice, koje su se redale u pobočnim lađama, zaustavio sam se pred jednom, u kojoj nas je naša domorotkinja upozorila na divnu oltarnu sliku Gospe s djetetom:

„To je djelo starog hrvatskog slikara Franje iz Vrane, koji je u Palermu i uopće na Siciliji stvorio i ostavio znatan broj svojih djela. K njemu ćemo se još drugdje vratiti.“

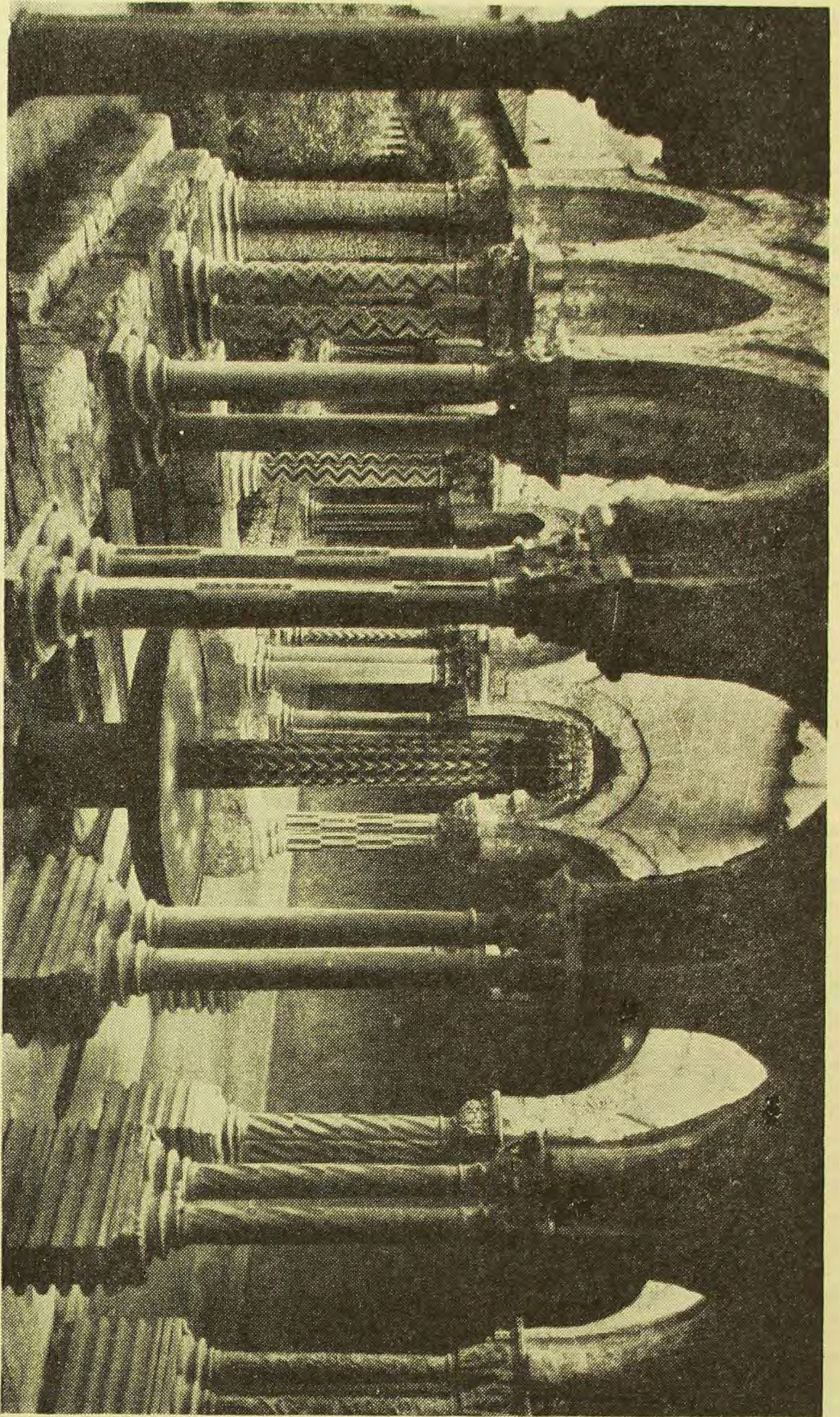
Pošla je zatim dalje, a mi za njom. Pokazala nam je više djela od Antonella Gaginija, koji je bio za dvadeset godina mlađi kipar od našeg slikara Vranjanina. A onda se poduže zaustavismo kod

kapelice sv. Rozalije, zaštitnice Palerma, kojoj se sveti ostaci čuvaju u toj kapelici na oltaru u krasnoj urni od masivnog srebra, izrađenoj u 17. stoljeću. Nije me za čudo k toj kapelici u ovaj mah ništa privlačilo, nego sam se požurio do sarkofagâ sicilijskih kraljeva smještenih u dvije prve kapelice lijevo od pokrajnjeg ulaza.

„Tri najveća kralja Sicilije i dvije najveće kraljice, obje Konstance, nalaze se evo u ovim sarkofazima,“ počne nam tumačiti naša domorotkinja. „U onom eno lijevom sarkofagu straga, nad kojim je baldakin s divnim mozaicima, leži prvi veliki kralj Sicilije Roger II., graditelj Palatinske Kapelice i crkve San Giovanni degli Eremiti. On je doduše sebi još za života dao načiniti sarkofag u katedrali, što ju je sagradio u gradu Cefalù, te je želio, da ondje bude sahranjen, ali svejedno evo leži ovdje, da budu grobovi najvećih kraljeva Sicilije na okupu u glavnom gradu. Desno uz njegov sarkofag je sarkofag njegove kćeri kraljice Konstance, njemačke carice. Ona je bila posljednje dijete Rogera II. iz njegova trećeg braka. Rodila se poslije njegove smrti i preživjela sve zakonite potomke kraljevske dinastije. Kako je njemački car Fridrik I. Barbarossa veoma težio za Sicilijom, koja je bila na glasu radi svog bogatstva, a njom bi osigurao sebi i potpunu vlast nad Italijom, zaprosio je Konstancu za svog sina Henrika VI. Da je do te ženidbe došlo, mnogo je pridonio i palermški nadbiskup Offamill, osnivač ove katedrale i protivnik narodne sicilijske stranke, koja se u bojazni pred dolaskom njemačke vladavine na Siciliji protivila toj Konstancinoj udaji. No nadbiskup je izvojštio za tu udaju pristanak pobož-

Pogled na Monreale kraj Palerma

Chiostro (klastar) samostana u Monreale

noga kralja Vilima II., koji nije imao djece te je potomcima svoje tetke Konstance priznao pravo nasljedstva na sicilijsko prijestolje. A uspio je Offa-
mill s tim i kod Konstance, kojoj je laskalo, da će postati njemačka carica. Tako se ona u svojoj tri-
desetdrugoj godini udala za Henrika, koji je imao tek dvadeset i jednu godinu. Vjenčanje je obavljeno
u Milanu u bazilici sv. Ambrozija 27. siječnja 1186. Godinu i po kasnije u ljetu 1187. uništio je sultan
Saladin kršćansko jerusalemsko kraljevstvo, pa je taj događaj uzбудio svu Evropu. Digao se i Fridrik I.
Barbarossa te pošao na križarsku vojnu, da obnovi kršćansku vlast u Svetoj Zemlji, ali je ondje našao
smrt u valovima rijeke Salepa. Sad je dvadesetšest-
godišnji njegov sin Henrik VI. na Uskrs 1191. u Rimu okrunjen za cara. A budući da je sicilijski
kralj Vilim II. umro godine 1189. bez potomaka, imao je Henrik VI. po svojoj ženi Konstanci pravo
na prijestolje Sicilije. No sicilijska narodna stranka digla je protiv njega na prijestolje Tankreda, grofa
od Lecce, nezakonitog unuka Rogera II. Henrik pođe s vojskom protiv Tankreda. Papa Celestin po-
kušao je Henrika i Tankreda izmiriti, ali Henrik, po-
nosan i odlučan u svojim velikonjemačkim preten-
zijama, nije htio o tom ni čuti. Čak ni onda, kad
je Tankredu uspjelo, da je caricu Konstancu, svoju
tetku, izdajom građana u Salernu zarobio i odveo
u Palermo, gdje ju je obasuo svim počastima i sja-
jem. Tankred se nadao, da će tako u srcu svoje
tetke pobuditi osjećaje ponosa i ljubavi prema Si-
ciliji, svojoj domovini, pa da će ona onda povoljno
utjecati na svog muža Henrika. Zato ju je Tankred
na papin nagovor bez ikakvih uvjeta opet i pustio,

da se vrati Henriku. Ali tvrdi Nijemac postao je još tvrdi. Iz osvete, što je Salerno predao Konstancu Tankredu, sravnio je taj bogati grad sa zemljom, a stanovnike njegove, ukoliko se nisu razbježali, dao je nemilice poubijati. Zatim pođe na Siciliju. Tankreda, koji je u veljači 1194. bio iznenada umro, naslijedio je malodobni sin Vilim III., mjesto kojega je vladala mati mu kraljica Sibila. Kad je Henrik 20. studenoga 1194. svečano ušao u Palermo, kraljica Sibila je sa svojim sinom i s tri kćeri pobjegla na jug Sicilije i zatvorila se u jednu tvrđu. Ali morala se napokon predati, te je Henrik cijelu kraljevsku porodicu dao otpremiti u Njemačku: ondje je Sibilu s njenim kćerima zatvorio u neki samostan, a Vilima III. u jedan dvorac na Bodenskom jezeru, gdje je iza nekoliko godina kao posljednji muški potomak normanske sicilijske kraljevske porodice i umro. Henrik je na Siciliji uveo strahovladu, silom uništio sve svoje protivnike, a onda svojoj ženi Konstanci, koja mu je 26. prosinca 1146. rodila sina Fridrika Rogera, predao regentstvo nad Sicilijom, jer je sam morao otići po državnim poslovima u Njemačku. Ali kako je Konstanci dao njemačke doglavnike, koji su svojom bahatošću i nasiljem izazvali protiv sebe otpor cijele Sicilije, pa kako se tom otporu pridružila i sama Konstancia, koja je silnom mržnjom zamrzila sve Nijemce i nastojala ih maknuti s otoka, nalazila se Sicilija pred revolucijom. Izdajstvom saznao je za sve to Henrik, pohvatao sve sicilijske prvake, stavio ih na užasne muke, dao im svima — izuzevši svećenike — povaditi oči te ih na najokrutniji način poubijati. A svoju ženu Konstancu kaznio je tim, što je morala biti

kod svih tih mučenja nazočna. No ona toga nikad nije zaboravila, pa kad je 28. rujna 1197. Henrik u Messini umro, te kad je ona za svog trogodišnjeg sinčića Fridrika II. preuzela vlast u Siciliji, bilo joj je prvo, da je sve njemačke velikaše prognala sa Sicilije. Tek u svibnju 1198. preneseno je tijelo Henrikovo u Palermo te je sahranjeno evo ovdje u katedrali u ovom desnom prednjem sarkofagu. Šest mjeseci kasnije umrla je i Konstanca pa je sahranjena evo između svog oca, svog muža i svoga sina Fridrika II., najvećeg vladara Sicilije.“

Svi smo s velikim zanimanjem slušali poduže pričanje o kraljici Konstanci, koja je uza sve to, što je baš po njoj njemačka dinastija došla na sicilijsko prijestolje, više ljubila svoju domovinu Siciliju nego hohenstaufovsku dinastiju, u koju je ušla udajom. Možda su se iz tog pričanja naše palermske domotkinje odražavali i vlastiti osjećaji prema domovini, od koje ju je udaja doduše udaljila životom, ali ne srcem...

Sarkofag Fridrika II., lijevi sprijeda, iz tamno-crvenog je porfira. Nose ga četiri lava s prastarim južnotalijanskim tajanstvenim znakovima, a na pokrovu su simboli četiriju Evandelisti. Vele, da se Fridrik II. dao obući u sultansko svileno odijelo i da je tako bio sahranjen, pa kad je sarkofag u 18. stoljeću bio otvoren, da su mu i tijelo i odjeću našli čitavu.

Tu pred tim sarkofagom iskrsnuo je pred nama iz kazivanja naše zemljakinje lik četverostruko okrunjenog Fridrika II., najvećeg sredovječnog vladara, onako, kako sam ga bio već doživio u Sirakuzi. I kad sam se sjetio, da eto tu leži posljednji faktički

jerusalemski kralj, najradije bih se bio spustio na koljena, da se pomolim za to uz hrvatsko kraljevstvo najnesretnije kraljevstvo svijeta, koje je s njegovim polumuhamedanskim kraljevanjem tako neslavno pokopano.

„A evo ovdje počiva jedna bivša hrvatsko-ugarska kraljica,“ pokaže naša zemljakinja prema desnom zidu na jedan antički sarkofag.

„Koja?“ prenuše se mnogi naši suputnici te napeše uši.

„I ovoj je ime bilo Konstanca kao i majci Fridrika II., a bila je njegova prva žena,“ uze nam ona tumačiti.

Odmah sam se spomenuo onoga, što sam već u Sirakuzi saznao o kralju Emeriku i njegovoj mlađoj udovici, koja se kasnije iznova udala za još mnogo mlađeg Fridrika II. te mu postala najvjernija družica života i savjetnica, koju je on poštivao, ali nije ljubio...

„Tu eto počivaju dvije Konstance, dvije kraljice Sicilije, dvije žene, koje su morale poći za mnogo mlade muševce. Kakve li tajne dvaju ženskih srdaca, lišenih ljubavi, tog najjačeg elementa ženskog bića, skrivaju ova dva sarkofaga?“ mislio sam u sebi, dok sam, prije nego što smo izašli iz katedrale, još časak zaostao za drugima i upirao pogled u ta dva kamena lijesa.

Kroz prigušeno svijetlo, koje je obavijalo ta posljednja počivališta najvećih sicilijskih kraljeva i kraljica, titrao je neki trepet na zidu kraj lijesa nekadanje hrvatske kraljice, kao da tajanstvena ruka po njemu piše nevidljiv odgovor na moje pitanje...

Tri svetice i četiri pape

S desne strane palermske katedrale ograđen je mramornom ogradom trg, oko kojega na uglovima i ulazima stražu straže kipovi mnogih svetaca. A usred trga stoji na baroknom visokom podnožju spomenik sv. Rozalije, zaštitnice Palerma, prema kojoj je kao njoj na počast na katedralu uzdignut još cijeli niz drugih svetačkih kipova.

Okruženi tako sa sviju strana svecima — kojima je u taj mah jedino sunce milujući ih svojim žarkim prijepodnevnim zrakama posvećivalo pažnju, a prolaznici se nisu na njih ni obazirali — stali smo kraj zelenih nasada, među kojima su paome mirno stajale kao u pobožnoj molitvi, a naša nam palermska domorotkinja reče :

„Tri svetice i četiri pape vežu Siciliju na poseban način s katoličkom Crkvom i s cijelim katoličkim svijetom, a jedan od tih sicilijskih papa i s Hrvatskom...“

„Koji?“ javi se nekoliko glasova, a sve se glave naših suputnika okrenuše, kao da ih je privukla neka magnetska snaga.

„Papa sv. Agaton, s kojim je hrvatski narod sklopio prvi svoj međunarodni ugovor,“ stade nam naša zemljakinja dozivati u pamet nedavno otkriće isusovca o. Sakača. „Po tom ugovoru hrvatski narod obećaje tom sicilijskom papi, koji je bio rodom iz Palerma, da nikada ne će provaljivati u tuđu

zemlju, a papa sv. Agaton opet stavlja miroljubivi hrvatski narod pod posebnu zaštitu sv. Petra. Taj ugovor znači savez između Stolice sv. Petra i hrvatskog naroda, savez, koji nikad nije prekinut i koji sjajno karakterizira politički smisao cijele hrvatske prošlosti i sadašnjosti. Tako je eto hrvatski narod sklopio s jednim od najvećih sinova Palerma akt, po kojem je Hrvatska stupila u međunarodnu politiku prednjačeći i drugim državama svojim miroljubivim idealizmom.“

Učinilo mi se, da je ono dvadesetak i više svećanih kipova oko nas u jedan mah zasjalo u posebnom odsjevu, kojim kao da htjedoše odati svoju radost, što u svom krugu eto na tlu rodnoga grada sv. Agatona vide potomke onog naroda, koji je s tim svetim papom prvi manifestirao ideal svjetskog mira.

A naša je zemljakinja nastavljala svoje kazivanje: „Sv. Agaton postao je papa, kad je već bio star 103 godine. Vele, da je u mlađim godinama bio punih 20 godina oženjen, a onda da je otišao u benediktince i postao svećenik. Bio je sveta života, a spominje se i kao čudotvorac. Kao papa vladao je samo tri i po godine od 678. do 682., ali je proveo mnoga značajna djela, kojima je podigao ugled, značenje i suverenitet papinstva. Za njegova je pontifikata većina Hrvata primila kršćanstvo. Sv. Agaton je godine 679. u Hrvatskoj osnovao ninsku biskupiju, koja je imala posebno značenje u hrvatskoj državi i koja će, kako se čuje, biti u današnje doba opet obnovljena. Kod te obnove Hrvati ne će zacijelo zaboraviti na svetog papu iz Palerma, koji im je bio tako sklon...“

„Sad mi je Palermo postao posebno drag, kad sam to saznao,“ čuo sam, kako iza mene jedan suputnik govori drugomu.

Okrenuo sam se i kimnuo tom suputniku glavom za znak, da je rekao ono, što i ja osjećam. A bio bih mu nešto i rekao, da naša domorotkinja nije odmah dalje nastavila:

„Iza pape sv. Agatona bila su još tri pape sa Sicilije u roku od sto godina, i to sv. Lav, Sergije i Stjepan IV. Između ta četiri sicilijska pape dva su sveca. Ali Sicilija je u širokom katoličkom svijetu još čuvenija sa svoje tri velike svetice. Prošli ste već Kataniju i zacijelo čuli za sv. Agatu, njenu zaštitnicu, a bili ste i u Sirakuzi te ondje saznali, da je iz istoga grada bila sv. Lucija, najslavnija sicilijska svetica. Obje te svetice živjele su u prvo doba kršćanstva, u trećem stoljeću. Naprotiv treća sveta Sicilijanka sv. Rozalija, rodnom iz Palerma, živjela je u doba, kad je građena Cappella Palatina, dakle u doba kralja Rogera II. Rodila se oko godine 1130. kao kći normanskog viteza Sinibalda. U djevojačkim godinama, kad su se za njenom ljepotom otimali mnogi vitezovi, povukla se ona u pustinju te je na gori Pellegrino u nekoj špilji završila svoj pustinjaški život. Tek godine 1624. našlo se njeno tijelo, koje je u slavlju doneseno s brda u grad i sahranjeno u srebrnoj škrinji u katedrali. Baš u to doba harala je kuga, pa se narod utekao sv. Rozaliji u pomoć. Kuga je prestala, a razdragani je narod velikom slavom stao da slavi Svecicu proglašivši je zaštitnicom Palerma. I u današnje su doba svečanosti u čast sv. Rozalije najveće u Palermu. Središte je tim svečanostima katedrala i ovdje ovaj trg, gdje

su se u doba španjolske vladavine održavali javni procesi protiv krivovjeraca pred sudom inkvizicije...”

Čini mi se, da je netko sad nešto zapitao o španjolskoj inkviziciji na Siciliji i da je naša zemljakinja stala kazivati, kako je španjolska vladavina, koja je trajala od godine 1282. do 1713., nesamo uništila političku samostalnost Sicilije, nego zaustavila i sav njen kulturni napredak. No dotle sam se ja okrenuo i vratio u katedralu kapelici sv. Rozalije. Tu sam se zagledao u srebrnu škrinju na oltaru, u kojoj se nalaze njene relikvije, i u Svetičin lik nad škrinjom, te ne znam ni sam, kako sam se najedamput našao na koljenima u molitvi. Sva je kapelica u onom mnoštvu svijeća na oltaru i s ona dva basreliefa od Villareale utonula u pobožni ugođaj...

Nečija se ruka spustila na moje rame, te sam začuo glas, koji me je zvao:

„Dodite brzo! Svi su već otišli!”

Dostigao sam naše društvo iza katedrale kod apside, baš kad je naša palermska zemljakinja rekla:

„Vidjet ćete, kako je ovoj apsidi slična apsida katedrale u Monreale!”

Okrenuo sam se. Pred očima mi zatitraše isprepleteni lukovi, kojima je išarana apsida, a krugovi iznad njih samo što se ne zakoturaju i ne odskoče na paome, koje — ograđene željeznom ogradom — podalje od apside šire svoje lisnate grane.

Kad sam se na zaokretu ulice iznova okrenuo, pogled mi u daljini zape na pećinastom brdu Pellegrino, koje smrknuto gleda grad sv. Rozalije, kao da mu je krivo, što smo svetí njen sjaj, mjesto u njevoj divljoj pećini, tražili u ovoj ljepoti stare normanske katedrale.

Monreale

Palermsko nas je popodne pozdravljalo kroz glavnu ulicu grada, kad smo se uputili do uspinjače, da nas odveze u četiri i pô kilometra udaljeni i trista metara povišeni grad Monreale. Pošli smo onamo, da vidimo najdivniji normanski spomenik Sicilije, katedralu, koju neki drže najčarobnijom građevinom Srednjeg Vijeka uopće.

„Dvije godine, izakako je Vilim II. preuzeo u svoje ruke kraljevsku vlast — to jest godine 1174. — stao je graditi katedralu u Monreale,“ govorila nam je naša palermska domorotkinja, dok smo se uspinjačom polako udaljivali od Palerma.

Ispod nas je ostala pjesma, koja se tako čeznutljivo izvijala iz neke blizine, a meni se činilo, kao da se to cijeli taj ljupko nasmiješeni grad raspjevao pa nas tom pjesmom doziva, da mu se opet vratimo. Smiješak i pjesma Palerma izgubili su se u prorovu, kroz koji nas je uspinjača u polaganom usponu nosila na monrealški brežuljak. A tu pjesmu nadomjestile su riječi naše zemljakinje, kao da su se nastavljale na istu melodiju:

„Usred gradnje monrealške katedrale dvadesetitrigodišnji je kralj Vilim II. slavio 13. veljače 1177. svoju svadbu s princesom Joanom, najmlađom kćerkom engleskoga kralja Henrika II. Tako je taj engleski kralj, koji je zagospodario Irskom, postao tast sicilijskom kralju. Time su otočke države sjeverne

Evrope došle u kraljevsko rodbinstvo s otočkom državom na jugu Evrope. Vjenčanje je kralja Vilima s Joanom obavljeno u Palatinskoj Kapelici, koja je svojim čarom osvojila srce mlade kraljice. A kad je to kralj-mladoženja opazio, zavjerio se, da će svoju životnu odabranicu obradovati sličnom i možda još većom ljepotom u monrealskom Božjem hramu. Ono, što je u Palatinskoj Kapelici u manjem obliku, to će on u monrealskoj katedrali razviti u golemim dimenzijama.“

To, što je monrealska katedrala nastala u godinama, kad je Irska nastupila svoju sedamstope-
desetgodišnju zavisnost od Engleske, završenu tako pobjedonosnim irskim oslobođenjem u ove naše dane, izazvalo je u mojoj duši raspoloženje, kojim mi se pojačalo zanimanje za Monreale. A što je baš otac kraljice Joane, koja je sa zanosnim uživanjem pratila dovršenje monrealskog životnog djela svog pobožnog muža, bio osvajač Irske, na tom mlada kraljica nije nosila nikakve krivnje. Da je Irska imala samostalnoga kralja te da je taj došao zaprositi nje-
nu ruku, ona bi zacijelo rado bila pristala, da bude irska kraljica, jednako kao što je privoljela, da bude sicilijaska kraljica. Za mnogu je kraljevnu udaja izvršenje zapovijedi, koja ne vodi računa o srcu. Zato je rijetko koja kraljica sretna i kao žena. Tko zna, kako je u tome bilo sa srcem ove kraljice, koja je s engleskog sjevera doprhnula na ovaj sicilijaski jug! Pogotovu kad je vidjela, da joj brak s Vilimom II. ostaje bez potomstva, mora da se u svojim ženskim čežnjama osjećala razočarana, te je svoju dušu umirivala u molitvama i umjetničkim užicima, među kojima je bilo i njeno veliko zanimanje za gradnju

monrealskog Božjeg hrama. I možda je baš divna ljepota, što je tu stvorena Bogu u čast, zapravo veličanstvena u kamen i umjetnički čar pretvorena molitva za porodom, kojega kralj i kraljica ne dočekaše!

„Pogledajte krasno išaranu apsidu!“ upozori nas naša palermska zemljakinja, kad nam se katedrala — stisnuvši se kao u klupko s okolnim zgradama — prvi put ukazala na monrealskom brežuljku, koji se ispod nje u bujnom zelenilu stabilja strmo ruši u dolinu.

To pletivo šiljatih lukova poznam već s apside palermske katedrale, samo što je ovo na monrealskoj kudikamo bujnije, šarenije, profinjenije. Čini se, upravo kao da se ovom apsidom, okrenutom prema Palermu, monrealska katedrala sa stotinu veselih očiju ispod mnogostrukih obrva smješka metropoli Sicilije ponoseći se svojim kraljevskim položajem, s kojega dominira nesamo nad dolinom, što se u zelenilu i cvatu rasprostrela ispod nje, nego i nad cijelim krajem, koji sa strahopočitanjem gleda uvis prema njoj.

S trga Viktora Emanuela ušli smo u katedralu pokrajnjim ulazom, ispred kojega je portik sa desetak stupova. Na ulaznim vratima iz bronce pozdravilo nas je dvadeset i osam svetaca u ljevenim basrelijefima od Barisana iz Tranija. A kad stadosmo nasred katedrale, koja je s osamnaest stupova (baš kao i Cappella Palatina) razdijeljena u tri lađe, raširio je iz polukupole iznad glavnog oltara prema nama ruke golemi, zlatom okruženi Krist držeći u ljevici knjigu sa sličnim riječima kao u Palatinskoj Kapelici. I mozaičko blago, koje na 6340 četvornih metara pokriva zlatnim poljima i svetim likovima

sve zidove, sve ušiljene lukove i sve kutove, kudagod se okreneš, kao da je uvećano i uljepšano preneseno amo iz palermske Palatinske Kapelice, da tu u još većem umjetničkom veličanstvu zagrmi nedostiživ slavospjev boja, koje tu svijetlije, vedrije i maestoznije ispunjuju cijeli taj sto i dva metra dugi Božji hram.

U golemom mnoštvu mozaičkih slika, koje za-
blješćuju oči, ne znam, na kojima da zaustavim po-
gled. Kad gle, nije li ono sam Krist, koji kralja Vi-
lima II., graditelja ove katedrale, kruni kraljevskom
krunom? A nije li opet na onoj drugoj slici kralj
Vilim, koji u modrom plaštu i s krunom na glavi
drži na rukama monrealsku crkvu prinoseći je na
dar Majci Božjoj, što sjedi na zlatnom prijestolu?
U tim dvjema mozaičkim slikama, ukočenima u iz-
ražaju, ali divnima u izvedbi, zrcali se duh i misao
vodilja pobožnoga kralja, koji je preko polovine
godinâ svoga vladanja posvetio ovjekovječenju slave
Božje u umjetničkoj uzvišenosti ove crkvene gradnje.

„U ovoj je crkvi sahranjeno i srce francuskoga
kralja sv. Ljudevita IX.,“ reče nam naša zemljakinja
iz Palerma. „Kad je u Tunisu godine 1270. umro na
drugoj svojoj križarskoj vojni, preneseno mu je mrtvo
tijelo preko Sicilije u Francusku, pa mu je eto srce
ostalo ovdje.“

Pošli smo u kor, pa nam je tu na lijevoj strani
pokazano, gdje je srce tog svetoga kralja-križara
sahranjeno. Blizina svetog srca, koje je tako žarko
gorjelo prema Kristovoj domovini, da je u dva
maha krenulo u one svete krajeve, prelila me to-
plim valom pobožnih osjećaja, jer i sam znam, kako
je sveta i neodoljiva takva čežnja...

Pred svetištem se stisnula na lijevu stranu barokna divot-kapelica Raspetoga Krista, u kojoj su se mramor i zlato raspjevali u takvo bogatstvo sjaja i topline, s kojim se može mjeriti možda samo barok sv. Petra u Rimu.

Opojen i gotovo obneviđen tolikom umjetničkom neodoljivošću, kakvom ova normanska crkva, zaplavljena više grčkim nego saracenskim i rimskim utjecajem, obuzima dušu, izašao sam posljednji kroz glavna metalna vrata. Tu su me pozdravili brončani basreljefi s prizorima iz Svetog Pisma, nedostiživo umjetničko djelo Bonanna iz Pise (g. 1186.), od kojega sam se promatrajući ga s velikim uživanjem jedva otrgnuo, kad me zovnuše, da pođem u klaustar nekadanjeg benediktinskog samostana kraj katedrale. Budući da je portik ograđen željeznom ogradom, morao sam se opet kroz katedralu vratiti te izaći na pokrajnja vrata. Kad sam zaokrenuo pred glavnu fasadu, bacio sam pogled na nju, te mi oko zape na portiku iz šesnaestog stoljeća, što se svojom elegancijom veoma tuđi starim masivnim tornjevima, između kojih se stisnuo i od kojih jedan stoji nedovršen, a i drugi gologlav. Blještavi sjaj unutrašnjosti katedrale ishlapio mi je iz očiju pred ovim starački oronulim i umorno ravnodušnim pročeljem, ispred kojega sam pobrzao, da zavirim i u stari, nadaleko čuveni monrealški klaustar.

Dvjesto šesnaest stupova, sve jedan vitkiji od drugoga i jedan cifrastiji od drugoga, zaplesaše sve dva po dva, tek na uglovima njih po četiri, nekakav normansko-saracenski ples oko mene, kad stadoh usred vrta, koji svojim živim zelenilom ovu čarobnu, vječno mladu kamenu starinu zadahnjuje

dahom života. Stotinu i deset normanskih lukova raskrečilo se nad kapitule stupova, koji su se raspupali u najfantastičnije i najslikovitije oblike, što ih je umjetnička mašta smogla zamisliti. Nikada nigdje nije ostvarena ovako grandiozna simfonija stupova, kapitula i lukova. Svaki stup pjeva melodiju svojih posebnih šara, svaki kapitel upliće u te melodije svoj posebni figurativni ukras, a sve to povezuju lukovi masivnim harmonijama u divnu simfonijsku cjelinu. U jednom od četiri kuta klaustra opkolilo je stari presušeni zdenac sa stupom vodoskoka iz saracensko-normanske kamene pletenice manje kolo od dvadeset i osam stupova i dvanaest lukova odvajajući se od simfonijske cjeline klaustra, a ipak utapajući u nju svoju posebnu kamenu melodiku i ritmiku.

Stupovlje pleše oko mene. Među stupovljem se pod lukovima promiču radoznale glave mojih suputnika. A mlade se suputnice naslonile na neke između stupova, kojih je šara najviše privukla njihove lijepe oči, pa se predaju sanjarenju, kao da ritam svoga srca žele stopiti sa simfonikom ovog čarobnog stupovlja u neku skrovitu melodiju, koju čuvaju samo za se...

Posljednji akordi simfonije tog monrealskog divot-klaustra ispratili su nas na terasu, odakle se pruža prekrasan vidik cijelom dolinom ispod Monreala i širokom krajinom, kudagod ti dopire oko.

„Kad je građena monrealska katedrala, ova je dolina bila još naseljena Saracenicima,“ pokazuje nam rukom naša palermska zemljakinja. „Ta je katedrala trebala da manifestira trijumf Kristov nad

saracenskim muslimanstvom, kojega je pola stoljeća
iza toga odatle posve nestalo...”

Melodija tih riječi nošena blagim vjetroćem, što
je dolazio iz Palerma, pretvarala se u melodiju ne-
kog himna, kojim se ispunio cijeli prostor oko mon-
realske katedrale i zatalasao sve naše zanesene
duše...

Il Vespero Siciliano

Silazimo uspinjačom iz Monreala. Sunce se spušta sve niže prema zapadu i produljuje sjene pao-minih, narančinih i limunovih stabala, pa mi se čini, kao da te sjene nešto tajanstveno zapisuju po cijeloj palermskoj krajini. Na raskrižju uspinjače začuđeno nas promatraju pospane divlje ruže, što su se priljubile uz stijenu prorova kao u strahu, da ne posegnemo za njima. A naš suputnik Bosanac stao kraj zgurenog motora uspinjače, vragoljasto se namješio ružama i za čas je jednu utisnuo u zapučak svog samo jednim dugmetom zakopčanoga kaputa, naherio šešir i namignuo prema meni jednim okom. No kad sam se u taj čas ogledao i vidio iza sebe jednu od naših mladih suputnica, koja je također bila ubrala jednu ružu, razumio sam, kuda je Bosančevo oko smjeralo... Uto je vozač zvonom uspinjače dao znak, da krećemo dalje, jer se druga uspinjača dolazeći odozdo približavala raskrižju.

„Ako tko hoće vidjeti čuvene kapucinske katakombe, u kojima ima oko osam tisuća mrtvaca, te im se vide lešine ili kosturi, kako stoje, sjede ili leže u staklenim lijesovima, može poći nalijevo od stanice uspinjače, nije daleko,“ govorila je naša palermska domorotkinja. „Ondje su se dali pokapati bogati građani Palerma sve do godine 1881., a otada je takvo pokapanje zabranjeno. Zanimljivo je to

vidjeti, ali ujedno i jezovito, pa tko je osjetljiviji, tomu se ne preporuča...

Nastade dogovaranje među suputnicima, tko će poći, a tko ne će. Prevagnula je ženska stranka, koja je htjela svakako poći i tu jezovitu sicilijsku neobičnost vidjeti.

„Nije odanle daleko ni slavna Zisa, ostatak dvora, koji je za svoje uživanje dao sagraditi kralj Vilim I.,“ nastavi naša domorotkinja. „Lijep primjer normanske umjetnosti.“

Za tu znamenitost normanskog Palerma pokazalo se manje zanimanja među našim suputnicima, koji su se, kako se činilo, već bili zasitili Normanâ, iako je od njih — osim od Grkâ — Sicilija baštinila najljepše i najznačajnije svoje umjetnine.

„Desno od uspinjače nalazi se Cuba, kraljevska palača, što ju je kralj Vilim II. dao sagraditi usred umjetnog jezera, okruženog vrtom, u isto vrijeme, dok se gradila monrealska katedrala,“ kazivala je dalje naša domorotkinja. „Zacijelo je na palači bila kupola, pa je odatle toj građevini i dano ime. Nažalost od nje je vrlo malo ostalo, a i na tim je ostacima mnogo promijenjeno, pa je teško sebi predočiti, kakva je ta palača u normansko doba bila. A od Cube oko dva kilometra dalje prema zapadu diže se stara normanska bazilika sv. Duha, koju je izvan tadanjih gradskih zidina uz obalu rijeke Oreto dao sagraditi nadbiskup Valter Offamill godine 1173., dakle još prije palermske katedrale. Ta se crkva zove i chiesa del Vespro, jer je pred njom na uskršni utorak godine 1282. započela ona buna, koja je poznata u povijesti pod imenom il Vespero Siciliano (Sicilijsko Veče) i kojom je krvavo završena

šesnaestgodišnja vladavina francuske anžuvinske dinastije na Siciliji ...“

„Pa kako su Anžuvinci došli na Siciliju?“ pade nečije pitanje.

„Gonjeni željom za prijestoljem, kao što su kasnije došli i u Hrvatsku,“ glasio je odgovor. „Normanska je naime dinastija na Siciliji izumrla u zakonitoj lozi s kraljem Vilimom II. godine 1189., pa je udajom Konstance, kćeri Rogera II., na prijestolje Sicilije došla dinastija Hohenstaufovaca. Ona je godine 1266. bila pobijedena od Karla I. Anžuvinskoga, osnivača napuljskoga kraljevstva, pa se tako taj Anžuvinac, čiji je praunuk Karlo Robert godine 1301. postao hrvatski kralj, dočepao sicilijske kraljevske krune. Ali samo na kratko vrijeme. Samo na šesnaest godina ...“

Kad se motor uspinjače na početku grada ispred vagona, u kojem smo sjedjeli, otkopčavši se od njega spustio u jamu, naš se vagon pretvorio u tramvaj i prešao preko te jame i preko motora u njoj te je pojurio u grad.

U tramvaju nas je ostalo samo nekoliko, jer se većina bila otputila u kapucinske katakombe. Provezli smo se kraj kraljevskog dvora i katedrale, nad kojima su lepršale prve sjene predvečerja, a meni se učinilo, kao da to nevidljiva ruka prelistava posljednje listove u knjizi njihove prošlosti, iz koje smo danas ponijeli nezaboravne dojmove na putu svojih sicilijskih doživljaja.

Izašli smo iz tramvaja na trgu Quattro Canti, koji čini središte grada i raskršće glavnih ulica. Na sva četiri kuta toga trga kućama su uglovi odrezani i svinuti u lagano uvinute fasade, poduprte stupo-

vima i iskićene kipovima četiriju godišnjih doba, španjolskih kraljeva i sicilijskih svetica. Kad staneš na sredinu trga, tako ti je, kao da će se krug ovoga trga, obilježen s one četiri uvinute fasade, zavrtjeti oko tebe poput vrtuljka, zavrtlati tobom i odbaciti te u jednu od onih ulica, koje te na sve četiri strane raskriljene očekuju u svoj zagrljaj.

Prošli smo kroz crkvu sv. Josipa, koja je iznad jednog od uvinutih fasada trga Quattro Canti izdigla svoju baroknu kupolu, a iznutra razvila pravi barokni klišej u stupovima, lukovima i oltarima. Fra Giacomo Besio, palermški arhitekt 17. stoljeća, postavio je tom golemom crkvom godine 1645. veličanstven spomenik mom svetom imenjaku i sebi, te sam mu za ono nekoliko minuta, provedenih s pobožnim i radosnim umjetničkim užitkom u tom svetom hramu, bio od srca zahvalan.

Nasuprot toj crkvi zapremila je skoro cijeli Pretorski trg (Piazza Pretoria) kružnom ogradom ograđena fontana, koju upravo opsjeda mnoštvo kipova bez odjeće, tako da i razne kamene životinje nekako stidljivo proviruju svojim glavama između stepenica, što vode k samom središtu fontane. I lijevi bok crkve sv. Katarine, okrenut prema ovom trgu, rumeni se svojim građevnim materijalom odvrćući se od ove florentinske fontane, kojom su Španjolci godine 1575. nadarili prijestonicu svog sicilijskog potkralja.

Kad smo stajali pred fasadom crkve sv. Katarine, ukazale su nam se na suprotnoj strani Bellinijeva Trga, kojim je i glavni grad Sicilije prodičio ime najvećeg sicilijskoga glazbenog skladatelja, ori-

jentalne kupole na zgradi, koja nas je podsjetila na crkvu San Giovanni degli Eremiti.

„To je crkva sv. Katalda, normanska građevina iz godine 1161.,“ protumači nam naša palerm-ska zemljakinja. „A ono lijevo do nje Martorana, normanska crkva, koju je godine 1143. — dakle iste, kada je dovršena Cappella Palatina — podigao Juraj Antiohijski, admiral kralja Rogera II. U Martorani su se god. 1282. iza krvave Sicilijske Večeri (il Vespero Siciliano) sastali sicilijski velikaši te zaključili, da se svrgava s prijestolja Sicilije francuska anžuvinska dinastija.“

Barok sv. Katarine ostao je za nama, jer nas je ipak jače privukla i čarobna starina tih dviju normanskih crkava i velika povijesna uspomena vezana uz njih, uspomena na događaj, kojim je Sicilija stala da pokapa svoju samostalnost i da ulazi na sporedno mjesto u povijesti Evrope.

Unutrašnjost Martorane, razdijeljene u tri lađe vitkim stupovima, na kojima rascvali kapiteli kao u čežnji za visinom posežu prema divnim lukovima, primila nas je s raskriljenom bujnošću svojih mozaika, koji podsjećaju na to, da je u ovoj crkvi Cappella Palatina imala blizanku. No nema u nje onoliko kraljevskog blještavila i raskoši. Veća skromnost dana joj je već tim, što nije potekla od kralja kao palatinska joj vršnjakinja, nego od kraljeva admirala. U mozaičkim slikama, koji preplaviše cijeli gornji dio crkve, zape mi oko na dvjema: na jednoj Krist kruni kralja Rogera II., a na drugoj admiral, osnivač crkve, kleči pred Majkom Božjom, koja drži u ruci njegovu napisanu grčku molitvu. One me podsjetiše na slične mozaičke prizore iz

monrealske katedrale, od koje je Martorana skoro za pola stoljeća starija.

„U ovoj je evo crkvi sicilijski parlamenat godine 1282. izabrao španjolsku aragonsku dinastiju na prijestolje Sicilije,“ dozvala nam je naša palermska zemljakinja u pamet najznatniju povijesnu uspomenu, koja je vezana uz ovu normansku crkvu.

Tu je dakle Sicilijsko Veče urodilo tim, da su mjesto Francuza Sicilijom zavladaali Španjolci. S osam tisuća žrtava Sicilijske Večeri završena je nečasna i okrutna kratkotrajna vladavina Anžuvínaca i nadomještena dugotrajnom vladavinom Aragonaca, koji su zapravo učinili kraj samostalnosti Sicilije. U doba, kad je Hrvatska proživljavala velika iskušenja radi iste anžuvínske dinastije, kojoj se Sicilija tako krvavo otela iz naručja, Aragonci su završavali posljednje stoljeće sicilijskih vladara. Robert Napuljski, koji je ishodio od pape Ivana XXII., da je zagrebački biskup bl. Augustin Kažotić iz anžuvínske Hrvatske bio premješten u anžuvínsku južnu Italiju, te je tako Hrvatska ostala lišena jednog svog svetog sina, za čiji grob Hrvati još ni danas ništa ne mare, bjesnio je na pobožnog, ali od pape izopćenog Fridrika III., jer je on, Robert, s odobrenjem pape nosio kraljevski titul Sicilije, a kraljevaó je na njoj zapravo taj njegov aragonski suparnik. A godine 1409., kada je zloglasni Vladislav, posljednji anžuvínski kralj prevarene Hrvatske, prodao Dalmaciju Mlečanima, umro je posljednji Aragonac, koji je kraljevaó na Siciliji. Od tog je doba Sicilija postala španjolska provincija, kojom su španjolski kraljevi vladali iz Španjolske po svojim namjesnicima. Siciliji je otada ostala samo čežnja za vlastitim kraljem. No takvoga

više nije dočekala. Godine 1713. pokloniše velevlasti Siciliju Piemontu, godine '1720. pripala je Austriji, a godine 1735. burbonskoj dinastiji, koja je udarila svoje sjedište u Napulju te je odatle vladala nad Sicilijom, sve dok je Garibaldi nije godine 1861. pripojio ujedinjenoj Italiji.

Tako mi se u Martorani rastvorila povijest pada samostalne Sicilije, koji je započeo iza Sicilijske Večeri. Pa kad sam izašao iz Martorane i pošao k susjednoj normanskoj crkvi sv. Katalda, koja je za dva decenija mlađa od Martorane, ali je od nje sačuvanija u svojoj orijentalnoj primitivnosti, neprestano me je pratila misao na Sicilijsko Veče. I kao da sam vidio one francuske drske vojnike, koji su napastujući palermske djevojke izazvali bijes naroda, te tako nastade ono historijsko krvoproliće.

Tri orijentalne kupole na crkvi sv. Katalda, stisnute jedna k drugoj poput triju ćelavih glava, škiljile su svojim okruglim prozorčićima za nama, kad smo se razilazili od te normanske crkve, blizanke crkve San Giovanni degli Eremiti. Osvrtao sam se za njom više nego za susjednom Martoranom, dok nisam zaokrenuo s našom palermskom zemljakinjom u neznam koju ulicu, da je sprovedem na svibanjsku pobožnost, kamo se bila uputila. I dok sam u crkvi dell'Olivello, stisnutoj po strani od glavnih ulica i skrivenoj negdje iza Narodnog Muzeja, među priličnim mnoštvom svijeta s čuvstvom pobožnosti tonuo u šaptu molitava, koje su ispunjale one intimno elegantne tri lađe i šest — koliko li — kapelica s lijepim starim slikama od Sebastijana Conca (1680. do 1764.) i Lorenza Credija (1459.—1537.), nisam se nikako mogao posve oteti misli na Sicilijsko Veče.

I ono je sudbonosno Veče započelo ovakvom po-
božnošću stanovnika Palerma, da se iza nje pre-
tvori u krvoproliće, koje je historijski obilježilo Sici-
liju jače nego ikoji kasniji događaj iz njene povijesti.
I nametalo mi se pitanje: nije li uopće duša Sici-
lijanaca tako puna ekstrema, kako je to pokazalo
ono krvavo Veče?

Kad smo izašli iz crkve, kroz večernji se mra-
čak probila odnekale glazba, u kojoj sam odmah
otkrio Verdijeve karakteristične melodije, a da do-
tada te skladbe nisam bio nikada čuo.

„Kakva je to skladba?“ upitam.

„Uvertira k Verdijevoj operi I Vespri Siciliani,“
odgovori naša palermska domorotkinja.

Večernji je zrak sav treptio od tih čas uzbud-
ljivih čas pjevuljivih zvukova. Svijetla svjetiljaka kao
da su podrhtavala u ritmu te glazbe. Cijeli Palermo
kao da je uzbuđeno drhtao na svaki mukli udarac
onih sudbonosnih basova, što se javljaju odmah na
početku, te na zvuk buntovnih trubalja, koje se ogla-
šuju pri kraju, i kao da je pjevao one tople melo-
dije, što su se izljevale iz te glazbe i prelijevale preko
ovih gradskih ulica, kojima sam kroz svibanjsko si-
cilijsko veče prolazio.

Vranjanin na Siciliji

Hrvatska je od onog doba, kad je s papom sv. Agatonom, Sicilijancem iz Palerma, u drugoj polovici 8. stoljeća sklopila ugovor o savezu sa Svetom Stolicom, podržavala trajne veze s vrhovnom glavom katoličke Crkve. Papa je slao hrvatskim kraljevima legate, a za kralja Zvonimira bilo je stalno sjedište papinskih legata u Vrani nedaleko Biograda na moru. Kralj Zvonimir je naime poslije svoje krunidbe Svetoj Stolici u tu svrhu poklonio benediktinski samostan u Vrani, pa je tu bila prva nunciatura na tlu Hrvatske i južnih slavenskih zemalja uopće.

Kad je prestala samostalnost Hrvatske, Sveta Stolica nije više trebala Vranu za svoju nunciaturu pa ju je poklonila božjacima (templarima), koji su doskora stekli tolik utjecaj u Hrvatskoj, te je godine 1217., kad je kralj Andrija II. otišao na križarsku vojnu u Svetu Zemlju, Hrvatskom i Dalmacijom vladao prior vranski kao kraljevski namjesnik. Iza ukinuća templarskoga reda g. 1312. pripala je Vrana Ivanovcima. Njihov prior vranski Ivan Palizna bio je kao hrvatski ban (1386. do 1391.) jedan od stupova anžuvinske dinastije u Hrvatskoj. A kad je Vranu s cijelom ostalom Dalmacijom kralj Vladislav Anžuvinski g. 1409. prodao Mlečanima, naslov je priora vranskog ostao Hrvatima: nosili su ga mnogi velikaši, među njima i ban Nikola Zrinjski, dok nije

od g. 1651. prešao na prvake među zagrebačkim kanonicima. Kao prior vranski bio je i biskup dr Dominik Premuš među posljednjim virilistima hrvatskog sabora do prevrata g. 1918.

Tog značenja Vrane u hrvatskoj povijesti sjetio sam se u Narodnom Muzeju (Museo Nazionale) u Palermu, kad smo se uspevši se na drugi kat našli pred dvoranom, koja nosi naslov: Sala Laurana.

„Ovo je dvorana našeg zemljaka Franje Vranjanina, jednog od najslavnijih kipara renesanse,“ rekla nam je naša palermska domorotkinja.

Svi nagrnusmo u tu dvoranu obradovani, što je eto jedan naš domorodac kao umjetnik stekao tako časno mjesto u glavnom gradu Sicilije. Stado-smo pred krasnim poprsjem Eleonore Aragonske, iz kojeg odsjeva sva klasična profinjenost i produhovljena izražajnost njegove umjetnosti. Taj lik aragonske ljepotice, koji me je živo podsjetio na jedno Vranjaninovo portretno poprsje u Louvreu u Parizu i na drugo jedno u povjesno-umjetničkom muzeju (Das Kunsthistorische Museum) u Beču, nijemo je stajao pred nama, ali meni se činilo, da mu smiješak titra po licu i da će sad — na — te mramorne usnice progovoriti.

„Zacijelo znate,“ govorila nam je pred tim poprsjem naša zemljakinja, „da se pod slavnim imenom Francesco Laurana krije naš Franjo Vranjanin, koji se rodio u Vrani godine 1425., dakle malo godina izakako je po izdajstvu Anžuvinaca Dalmacija došla pod vlast Venecije. Svoja je djela Vranjanin stvarao po Dalmaciji, Italiji, Siciliji i južnoj Francuskoj. Dva su mu kipa u katedrali u Šibeniku, a jedan reljef Majke Božje na franjevačkoj crkvi u

Hvaru. Najznačajnija su mu djela na Siciliji, i to ne samo u Palermu, nego i po drugim gradovima. On je naime neko vrijeme umjetnički djelovao na Siciliji. Već smo se susreli s njegovom Madonom u katedrali, a ovdje je evo najslavnije njegovo portretno poprsje. Franjo Vranjanin se osobito istakao svojim Madonama i ovakvim poprsjima. U tim je umjetničkim djelima upravo nedostiživ. Svojom je snažnom umjetnošću veoma utjecao i na druge sicilijske umjetnike svoga doba. Tako na kipara Antonella Gaginija i na slikara Antonella da Messina.“

U hodniku manjeg muzejskog dvorišta nalaze se dva Gaginijeva oltara. Na jednom je kip Snježne Gospe (Madonna della Neve): Majka Božja doji Djeteta Isusa, koje se na čas zaigralo i zaboravilo na sisanje, a to je tako divno, tako živo prikazano, te se ne možeš oteti jakom dojmu nad tom prirodnom vjernošću s puninom života. Tu je utjecaj našeg Vranjanina. Na drugom je oltaru Gaginijev reljef sv. Jurja, opet jedno remek-djelo sicilijske kiparske umjetnosti.

„Što je naš Vranjanin, koji se potpisivao Dalmata, Siciliji u 15. stoljeću, a Antonello Gagini u 16. stoljeću, to je Giacomo Serpotta na prijelazu 17. i 18. stoljeća,“ tumačila nam je naša zemljakinja, kad smo u prvom katu muzeja ušli u dvoranu: Sala del Serpotta.

Pred nama se tu razigraše barokni pokreti svetaca i anđela, što zalutaše amo iz porušenih crkava i kapelica. Na gdje kojem licu tih kipova otkrih upravo michelangelovske snažne crte. Tu sam se sjetio i Serpottinih skulptura, koje nam je naša domorotkinja dan prije pokazala u kapelici Oratorio della

Compagna del Rosario di S. Zita, jednom neobično lijepom umjetničkom kutiću Palerma.

„Kažu, da je Vranjaninova umjetnost utjecala i na Antonella da Messina, jednog od najvećih slikara Sicilije,“ rekla je naša domorotkinja, izakako smo u Narodnom Muzeju prošli sva kiparska odjeljenja počevši od najstarijih mnogo stoljeća prije Krista (zadivio nas je stari grčki brončani ovan, koji je iz Sirakuze dospio amo u palermški muzej) pa sve do našega Vranjanina i Serpote te kad smo stali pred jednom divnom slikom Majke Božje, kojoj boje podsjećaju na Monu Lizu od Leonarda da Vincija. „Ovo je Annuncijata od Antonella da Messina, suvremenika našeg Vranjanina. Pogledajte taj divni pogled, pa onda finu sjenu na čelu!“

Dok smo se divili toj slici, najljepšoj u cijeloj toj palermškoj pinakoteci, prenio sam se u sjećanju u Narodnu Galeriju u Londonu, gdje sam se prvi put susreo sa slikama tog sicilijskog slikara, čija me je umjetnost mnogo podsjetila na flamanske slikare po njegovim dvjema slikama „Salvator Mundi“ i „Autoportret“. Ova „Anuncijata“ odaje svu savršenost njegove umjetnosti bojâ, kojom je slovio u ono doba kao jedan od prvaka među slikarima cijele Italije.

„Uz Antonella da Messina najveći je slikar Sicilije Pietro Novelli (1608.—1647.), rodnom iz Monreala. Zovu ga sicilijskim Raffaelom,“ tumačila nam je naša zemljakinja, kad smo se našli u dvorani, koja nosi ime tog slavnog slikara.

Zaneseni njegovim slikama „Madona s Djetetom i sv. Rozalijom“, „Sv. Terezija u ekstazi“, „Sv. Petar u zatvoru“ i drugima, koji nas osvojiše svo-

jim divnim umjetničkim koncepcijama, začaraše čarom svojih boja podsjećajući na Velasqueza i zagrijaše svojim nedostiživim kontrastom svijetla i sjene, zadosmo u odjeljenje novijih sicilijskih slikara. Ali dojmovi me umjetnosti Antonella da Messina i Pietra Novellija ne ostaviše, dok se na povratku nisam opet vratio k Vranjaninovoj dvorani, da se ondje još jedamput uvjerim, što li je Siciliji i kulturi svijeta dala mala hrvatska Vrana, koja je danas nezatno seoce, jedno od najmanjih, što ih Hrvatska ima.

————— Franjo Vranjanin je ime, koje je stvorilo umjetničku vezu između Sicilije i Hrvatske. To otkriće bio mi je jedan od najmilijih doživljaja posljednjeg mog dana u Palermu.

Mafia

Moja su se lutanja po Siciliji približavala kraju. Mnogo toga ostade mi na ovom čarobnom otoku neotkriveno, neviđeno i nedoživljeno. Osjetio sam to, kad sam se u posljednje svoje palermsko jutro našao u crkvi sv. Dominika, najvećoj crkvi Sicilije, u kojoj se nalaze grobovi slavni Sicilijanaca, kao što se u londonskoj Westminsterskoj Opatiji nalaze grobovi slavni Engleza. Stadoh tu s poštovanjem na grobovima „sicilijskog Raffaela“ Pietra Novellija (1608.—1647.), pjesnika divnih sicilijskih bukoljskih pjesama i ljupkih odâ Giovannija Melija (1740.—1815.), sicilijskoga glazbenika Enrica Petrelle (1813.—1877.) i tolikih drugih, koji su veličinom svoga duha u novije doba prodičili Siciliju. A kad sam se zaustavio na grobu sicilijskog političara markiza Ruggera Settima (1778.—1863.), preda me stupi neki jednooki starac te mi reče :

„Vidim, da ste stranac, jer po svom Guidi tražite svemu ovom ovdje tumačenje. Uzalud vam trud. Zato ću vam ja reći, da evo baš stojite pred grobom posljednjeg velikog predstavnika sicilijske težnje za samostalnošću. Kad je Sicilija g. 1735. potpala pod Burbonce i bila ujedinjena s napuljskim kraljevstvom, nije prestala da se protiv tog nametnutog joj ujedinjenja buni, i to tim više, što su Napuljci zaposjedali na Siciliji sva važnija mjesta, a Sicilijanci su bili zapostavljani...“

„Čudno, kako su metode onih, koji zastupaju takva državna i narodna ujedinjenja, svuda još i danas jednake,“ prekinem starca.

„Kako to mislite?“ pogleda me on u čudu.

„Nikako drukčije, nego što sam rekao,“ odgovorim.

„A tako!“ starac će pa nastavi: „Protiv napuljskog centralizma i hegemonije stala su se, kada ništa drugo nije pomoglo, na Siciliji organizirati tajna društva, koja su terorom provodila otpor protiv napuljskih vlasti. Niži slojevi stvorili su takvo tajno društvo, koje se zvalo Mafía, a građanski slojevi tajno društvo Carbonarâ. Tijekom vremena je Mafía dobila takav utjecaj, da je postala strah i trepet sviju vlasti. Pred njenim su terorom morali uzmicati i policija i sud i vojska. Činovnik, koji je radio protiv volje Mafie, ili sudac, koji je sudio po zakonu, a ne onako, kako je Mafia tražila, brzo su oćutjeli njenu osvetu. Radi toga su se često i same vlasti morale s Mafiom upuštati u pregovore. Mafía, koja se nije žacala ni iznuđivanja, otmice i prijetnja, stvorila je na Siciliji pravnu nesigurnost, koja je trajala sve do nedavnog doba. Tek fašizam je svemoći Mafie učinio kraj...“

„A što je bilo s ovim Ruggerom Settimom?“ upitam prekinuvši starčevo kazivanje.

„Dok su podzemne sile Mafie i slobodnozidarskih Carbonarâ potkapale moć i autoritet napuljske vladavine na Siciliji,“ nastavi starac, „u više je mahova pokušavano, da Sicilija opet dobije svoju vladu i svoj parlament. Posljednji je pokušaj u tom učinio markiz Ruggero Settimo. On je početkom

godine 1848. izdao proglas o samostalnosti Sicilije. Uz zvonjavu zvona, uz molitve po svim crkvama i uz veliku radost cijelog naroda sastavio je sicilijsku vladu i sazvao sicilijski parlament. Napuljska je vlast morala pred tim spontanim ustankom da uzmakne. Ali nakon godinu dana bio je i toj posljednjoj sicilijskoj samostalnoj vladi kraj. Uzdala se u Englesku, ali ju je ona ostavila na cjedilu, pa su Napuljci iznova još na deset godina zavladaali Sicilijom. Pred njima je nekoliko tisuća sicilijskih ustaša moralo da pobjegne iz domovine. Među tim bjeguncima bio je i Francesco Crispi, čiji je grob također u ovoj crkvi.“

Starac me povede do mjesta, gdje stoji spomenik tog slavnog državnika, izrađen od palermškoga kipara Giovannija Nicolinija, pa nastavi da mi kazuje:

„Evo tu je posljednje počivalište čovjeka, koji je konačno likvidirao ideal samostalnosti Sicilije sjediniвши je s Italijom i koji je kasnije bio i predsjednik talijanske vlade. On se već bio istakao u ustanku pod Ruggerom Settimom. A iza toga je u emigraciji u Londonu došao do uvjerenja, da se Sicilija može osloboditi burbonske napuljske tiranije samo tako, da se pridruži pokretu za ujedinjenje cijele Italije. Stupio je dakle u vezu s Mazzinijem i Garibaldijem pa se godine 1860. preobučen u argentinskog trgovca vratio nepoznat na Siciliju. Tu je pripremio teren za dolazak Garibaldija, koji se s nešto preko tisuću dobrovoljaca 11. svibnja iste godine iskrcao kod Marsale i za mjesec dana zaposjeo Palermo te imenovao privremenu vladu, kojoj je na čelu bio Crispi. Do kolovoza je Garibaldi oči-

stio Siciliju od napuljskih vlasti, 22. studenoga proveo plebiscit za ujedinjenje s Italijom, i već 1. prosinca dočekan je kralj Viktor Emanuel II. s golemim slavljem u Palermu. Sicilija je mjesto vlastite vlade dobila guvernera talijanske vlade. No vjekovni se ideal nije dao tako jednostavno iščupati iz sicilijskih duša. Ispod površine širilo se nezadovoljstvo, pojačano gospodarskim nevoljama, koje su uništavale Siciliju. Mafia je postala silnija nego ikad. Mazzini je na Siciliji tražio uporište za svoje republikanske ideje protiv savojske dinastije. Kasnije je socijalizam našao na Siciliji plodno tlo. Sicilijsko pitanje zadavalo je i nakon ujedinjenja papinske države s talijanskim kraljevstvom najvećih briga talijanskim vladama. I Crispi je bio pozvan za ministra unutrašnjih djela, da kao Sicilijanac učini, što drži da treba za uređenje sicilijskih prilika. No optužen radi bigamije morao je da seli iz vlade, prije nego što je mogao postići kakav uspjeh. Vratio se kasnije za predsjednika talijanske vlade te je s Austrijom i Njemačkom stvorio trojni savez, ali pitanje Sicilije ostalo je i poslije njega nesređeno. Kad je svjetski rat urodio komunističkom opasnošću, koja se na Siciliji posebno jako stala osjećati, došao je fašizam i svojim metodama stao Siciliju da disciplinira. Nestalo je Mafie, nestalo komunizma, nestalo masonstva. Sicilija kliče Mussoliniju, koji nastoji iz nje iznova načiniti žitnicu Italije, kao što je bila i u doba rimskoga carstva. U idealu rimskog imperija utopio se ideal sicilijske samostalnosti. Sicilija postaje most za ekspanziju Italije na afričko kopno. Najbliži joj je Tunis, pa Rim već upire oči prema tom kraju nekadanje Kartage...

Tišina goleme crkve podrhtavala je od starčevih riječi, kao da ih uzdasí iz ovih slavnih grobova nose od oltara do oltara, ne bi li ih Gaginijevi svecí i anđeli pretvorili u pobožne molitve i svete pjesme. Ali profanost tih riječi odbijala se o mramor i kamen i vraćala se amo, gdje je starac sve muklijim i sve tišim glasom nastavljao:

„Ruggero Settímo, Michele Amari i Francesco Crispí trí su imena, koja karakteriziraju posljednje stoljeće u povijesti Sicílije. Stari je Ruggero Settímo posljednji put iznio ideal sicilijske samostalnosti, ali je klonuo i legao s tim idealom godine 1863. u grob. U to je vrijeme bio prvi ministar prosvjete ujedinjene kraljevine Italije Sicilijanac iz Palerma povjesničar Michele Amari, koji je radi revolucije Ruggera Settíma morao deset godina živjeti u progonstvu i čiji je grob također u ovoj crkvi. On je godine 1861. postao prvi ministar prosvjete ujedinjene Italije, ali se u svojoj duši nije mogao posve smiriti s tim, da je Sicilija postala puka administrativna provincija Italije, pa je napustio ministarsku stolicu i povukao se u tišinu svog povjesničarskog rada otkrivajući i uzveličajući staru slavu Sicílije. Naprotiv Francesco Crispí, također jedan od sudionika Ruggera Settíma u akciji za samostalnost Sicílije, prilagodio se posve talijanskom unitarizmu. Čini se, da je kod njega u tom mnogo odlučivala i mržnja na klerikalizam, kojom je bio zadojen. Kao garibaldinac mrzio je papinsku vlast, a tu je mržnju prenosio i na ono mnoštvo crkava, samostana, svećenika i redovnika, što ih ima na Siciliji. U ujedinjenoj, liberalnoj Italiji želio je, da se moć Crkve i svećenstva što više stegne. Tom je tendencijom ozna-

čeno ono sedam godina, što je vladao Italijom kao ministarski predsjednik. Nakon što je vojničkom silom krvavo ugušio pobunu seljaka na Siciliji godine 1894., a dvije godine kasnije bez odobrenja parlamenta poslao famoznu vojnu ekspediciju na Abesiniju navukavši porugu cijelog svijeta na tadašnju vojnu sposobnost Italije, završio je neslavno svoju političku karijeru. Tek je Mussolinijev fašizam stao njegove učinjene pogreške da popravlja. Ali posebne sicilijske težnje, koje je Crispijev unitaristički liberalizam posve potisnuo i oslabio, nije još ni fašistička vladavina u dušama sviju Sicilijanaca posve zatrla...

Dugo sam zamišljeno stajao pred Crispijevim spomenikom. Nisam ni primijetio, kad je starac prestao govoriti. A kad sam se okrenuo, njega više nije bilo.

Nije li to jedan od posljednjih raštrkanih članova nekadanje sicilijske Mafie iznikao preda mnom, da mi kazuje o prikrivenoj nostalgiji, iz koje se javljaju stoljeća sicilijske slave i stradanja, pa opet nevidljivo iščeznuo?

Palermo je toga dana priredio svečani doček jednom fašističkom ministru, koji je došao iz Rima Siciliji u pohode. Ulice su grada poprimile dostojanstven izražaj, tisuće zastava službeno su se vijorile, a dvoredovi fašističke omladine zabarikadiralili su sve ulične prelaze, te se i ja moradoh zaustaviti u mnoštvu, koje je dizalo ruke na rimski pozdrav. I baš u taj čas zape mi pogled na čovjeku, koji na drugoj strani ulice nasuprot meni jedini nije bio digao ruke uvis: bio je to onaj jednooki starac iz crkve sv. Dominika...

Addio, Palermo!

U dva sata poslije podne odlazi naš vlak, pa se žurim, da prije objeda još jedamput prokrstarim Palermom i saberem po njemu posljednje dojmove prije rastanka. Najradije bih se bio odvezao na Monte Pellegrino, kamo me je mamila špilja sv. Rozalije. Stojim nasuprot Engleskom Parku (Giardino Inglese) kraj Garibaldijeva konjaničkog spomenika i gledam prema brdu palermske Svetice, koje je svojom neobičnošću pjesnički zanosilo Goethea. Ne mogu onamo. Vrijeme juri brže od mojih preostalih još sicilijskih želja, pa se moram zadovoljiti onim, što će mi moje taorminske suputnice kod objeda kazivati, kad se odanle vrate.

Okrećem se od Svetičina brda i Garibaldijeva konja, a Rutellijev lav na podnožju spomenika gleda, kako odlazim prema širokom drvoredu Ulice Slobode (Via della Libertà), koja me zove u svoje sjenovito okrilje. Lijevo me na njegovu početku zaustavlja spomenik Francesca Crispija, kojim je Mario Rutelli uzveličao prvog sicilijskog državnika ujedinjene Italije. Na drugom kraju drvoreda susreo sam se sa spomenikom Ruggera Settima od palermskoga kipara Benedetta Delisija. Iza tog spomenika je Garibaldijevo kazalište u pompejskom stilu. Odatle su me čekala još dva kilometra ulice — Via Ruggero Settimo i Via Maqueda — sa svom vele-

gradskom vrevom, kroz koju sam se trebao bez većeg zaustavljanja provući.

Na trgu Quattro Canti di campagna stade preda me jedno malo curče te upre u me crne očice pune molbe, kojom su joj i usta progovorila. Moglo joj je biti sedam ili osam godina. Crne su joj se guste kose zalizano klizale na jednu i drugu stranu glave. Ruke su joj se u prekratkim rukavima kari-ranoga kaputića tromo spuštale niz haljinu, dok nije spazila, da joj pružam pola lire. Dohvatila je novac i kliknuvši „Mama, mama“ pojurila u poprečnu ulicu Stabile te iščezla u prvim vratima.

Za njom je gledao dječčić, tek malo stariji od nje, koji je na štapu imao u obliku krošnje mladoga stabla vezano razno cvijeće.

„Majka je male Rozalije jako bolesna i sasvim siromašna,“ reče mi sućutnim glasom, kao da je dvostruko stariji, nego što jest.

Jedan sam njegov cvijet za liru ponio kao uspomenu na taj sentimentalni susret s to dvoje parlernih mališana.

Kad sam stotinjak koraka dalje svrnuo opet pogled u jednu pokrajnju ulicu, cijela se tu skupina dječčića u prugastim majicama i poderanim hlačicama, sjatila oko jednog momka, koji je u bijelom kaputu na pladnju nosio nekakve kolačiće u obliku pogačica. Jedan između dječčića kupi kolačić, a onda sjedne nasred pločnika podvinuvši poda se jednu nogu te uzme komadićak po komadićak dijeliti ostalima. Posljednjem valjda ne ostade ništa, te stade šakama da daje oduška svome bijesu. Nastade opća dječja vika, koja me je dostizala još na uglu nedalekog Verdijeva trga, gdje su uz rub

pločnika na kolicima sa dva točka stajale orguljice, na kojima je mladić s jednom drvenom nogom vrtio rukom ručicu. Verdijeva „La donna è mobile“ izvila se iz nutrine tih, gotovo za pola pianina velikih orguljica te se širila prema golemoj zgradi Velikoga Kazališta (Teatro Massimo), koje — sagrađeno u korinčkom stilu od g. 1875. do 1897. — zaprema cijeli prostrani trg. Neki samostani morali su biti srušeni, da načine mjesta toj kazališnoj grdosiji, u koju stane 3200 osoba. Na njoj je poprsje Verdija od palermškoga kipara Antonija Ugoa. Učinilo mi se, kao da se to lice najslavnijeg talijanskog skladatelja smrklo na onu svirku orguljica, kojim se profanirala jedna od najpopularnijih njegovih melodija. Zatim se oglasi još nametljivija melodija pjesme „Santa Lucia“, koju je domala s tom svirkom fućkao ili tiho gundao svatko, kraj koga sam prolazio odmičući ulicom Maqueda. Učinilo mi se, da ti sve udaljeniji zvuci mjesta „Santa Lucia“ pjevaju „Addio, Palermo“ te pomalo tonu u buci, što je sa sviju strana zapljuskavala tu elegantnu i živu ulicu.

Bilo je baš podne, kad sam u crkvi sv. Josipa dao oduška pobožnoj zahvalnosti nad svim onim dojmovima, kojima mi je Sicilija, osobito u svom glavnom gradu, ispunila dušu. Učinilo mi se, kao da golemi stupovi, na kojima počiva crkva u svojoj svojoj svetoj bujnosti, čine počasnu stražu usplahirenim molitvama, koje između njih u svečanom pohodu prolaze prema glavnom oltaru. Pružam sklopljene ruke za njima s čežnjom, da mi se vrate, te da pod njihovom svetom zaštitom sad ravno krenem natrag u domovinu, gdje me draga veća i manja srdašca s radosnim drhtajem čekaju.

Faro od Misine

Palermo je slao pozdrav Zagrebu, kad nam je naša palermska domorotkinja svakom od prozora do prozora vagona pružala ruku na rastanak.

„Pozdravite i svoju Jasnicu, pa je drugi put povedite sa sobom, da ne plače, kad opet budete pošli na Siciliju!“ rekla je meni, jer sam joj bio pripovijedao, kako je bilo, kad sam polazio na ovaj sici-lijski put. Te njene riječi kao da mi je ponavljao ritam vagonskih kolesa, doklegod smo vozeći se uz obalu Palermskog Zaljeva mogli vidjeti Palermo i nad njim profil zamišljenog Monte Pellegrino, koji se sve više od nas udaljavao uranjajući u sunčanu daljinu uokvirenu morskom i nebeskom modrinom.

Kod Bagherie iščezla nam je čarobna palermska krajina iza brdâ, ispod kojih nas je vlak kroz bezbroj tunela i tunelčića nosio uz obalu Tirenskog mora sve dalje na istok.

S jedne i druge strane željezničke pruge jurili su limunjaci ograđeni mladim čempresima, naranč-njaci ograđeni kaktusima, vinogradi ograđeni trskom i travnjaci puni žutog, modrog i crvenog poljskog cvijeća, među kojim se obješenjački smješkao crveni mak dižući glave iznad svoje šarene okoline. Svi su jurili prema Palermu. I mi samo što ne doviknusmo vlakovođi, neka okrene vlak natrag.

Mirno, namreškano, nepregledno more, načičkano jedrenjačama i barkama, očijuka s brežuljcima

okruglih glavicâ, na kojima se gnijezde kašteli, s pećinastim vrhovima, na kojima se koče stare kule, i bijelim selima, raštrkanim po dolinama. A na obroncima brdâ čuče gradići ljuteći se na nas, koji pored njih jurimo, što ih bunimo u njihovu zaljubljenom ašikovanju s divnom morskom modrinom. Veselo nas dočekuje samo grad Cefalù sa svojom ponosnom normanskom katedralom, koju je kralj Roger II. sagradio prije palermske Palatinske Kapelice.

Dalje nas opet prate zamišljene masline, vitki čempresi, nasmijana limunova stabla i elegantne pame. Ovce se šeću po travnjacima, a koze se veru po obroncima brežuljaka, koji često vrlo strmo zatvaraju doline. Žitna su polja u njima s niskim klasjem spremna, da za koji dan požute, a kraj vrtova mazge i konji okreću vrtuljke na napravama za zalijevanje. Agave i kaktusi izranjaju na mahove pred nama i iščezavaju opet, kad uletimo u koji tunel.

Vagoni su nam radi mnogobrojnih tunela neprestano rasvijetljeni, te gotovo ni ne primjetismo, kako večernje sjene pomalo padaju. Tek kad smo izašli iz 5 i pol kilometra dugog Peloritanskog tunela, večernji suton zakri čaroban vidik na Messinu. Kod našeg dolaska na Siciliju dočekala nas je ona u jutarnjoj košulji, a sad se zaogrнула tamnim večernjim plaštem i nakitila đerdanom zlatnih električnih svjetala, da nas svečano isprati na našem odlasku.

„Zbogom, Faro od Misine!“ kliknem, kad nas je parobrod iz luke stao da nosi prema kalabrijskoj obali. Sjetio sam se naime u taj čas starog dubrovačkog pisca Marina Držića, kako je u komediji „Dundo Maroje“ svom Pometu dao, da klikne: „Nut

ljudi, odkad dinare skapulaju iz dna Fara od Misine!“ Htio je tim reći: Što je jedamput prorajtano, tomu se više ne nadaš!

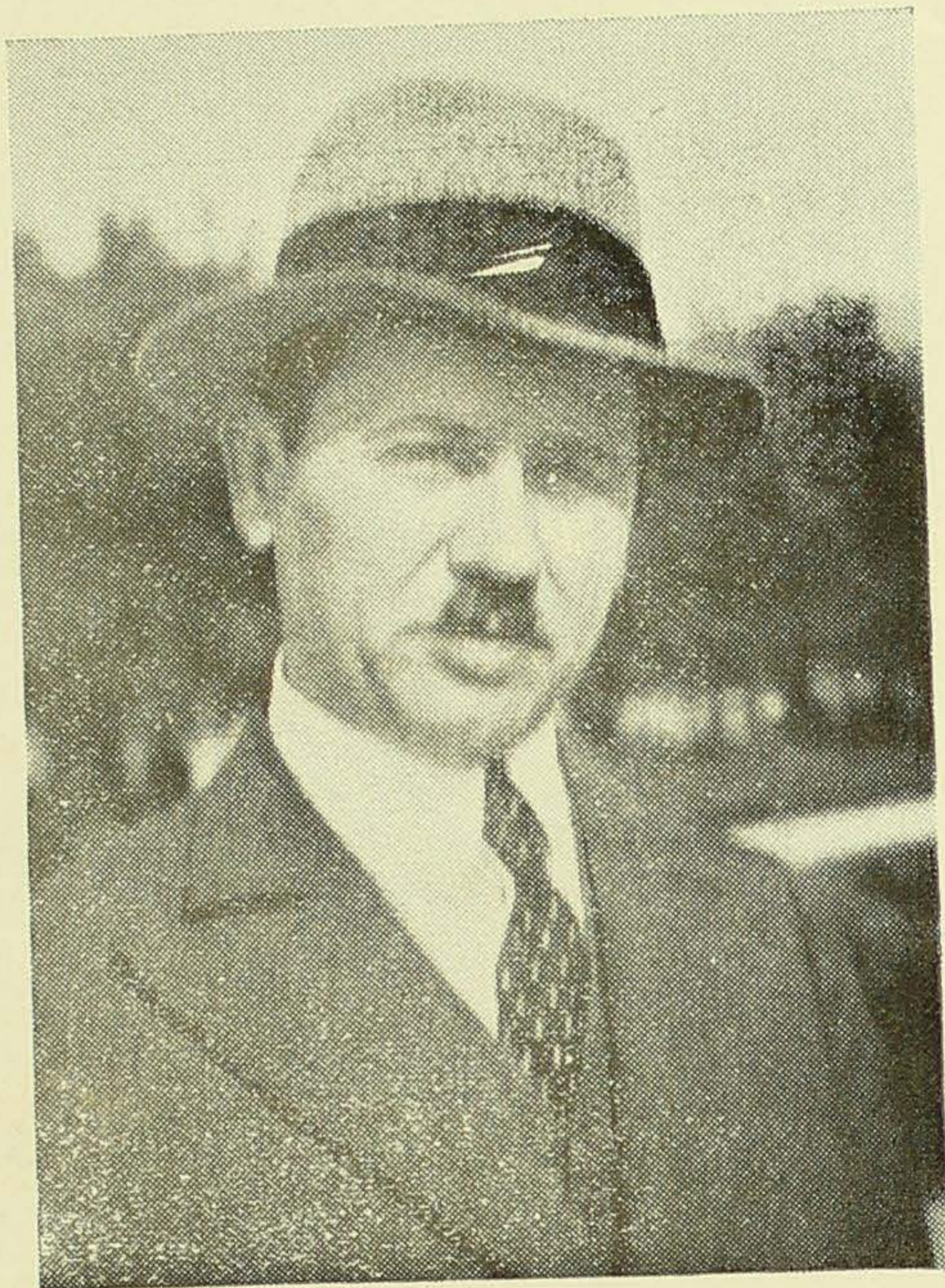
Mojí dani, provedeni na Siciliji, nisu prorajtani. Vraćaju se evo u ovoj knjizi. A vrata li se još jedamput i u zbilji, ne će me k njima pratiti plač moje Jasnice, nego radost, što će onda i ona moći sa mnom na onaj najljepši među otocima...

K o n a c

ISPRAVAK. Na str. 143. u 9. retku odozdo mjesto »divnu oltarnu sliku« treba da bude »divni oltarni kip«. Na istoj stranici u 8. retku odozdo mjesto riječi »slikara« treba da bude »kipara«, a tako i u 2. retku odozdo.

O piscu ove knjige

Bilo je to pred
dvadeset i pet go-
dina. Dne 14. listo-
pada 1913. šetala
smo se nas trojica
mladih sveučilišta-
raca prije večere
zagrebačkom Ili-
com: Bogdan Ba-
bić, sadašnji zagre-
bački profesor i
pisac nedavno iza-

šle knjige „Naša Zemlja“ iz područja geologije i prije
izašle knjige „Građa svijeta“ iz područja kemije, za-
tim Josip Andrić, sadašnji dugogodišnji urednik Hr-
vatskog Književnog Društva sv. Jeronima i pisac ove
knjige, te potpisani sadašnji urednik Zadruga Dobre
Štampe. U ono teško doba, u kojem je Hrvatska
stenjala pod Cuvajevim komesarijatom, izlazio je
hrvatski katolički dnevnik „Riječke Novine“ na Ri-
jeci, te su sa tla toga Hrvatskoj oduzeta grada, kamo
nije sezala Cuvajeva samovolja, prvaci mladoga
hrvatskog katoličkog pokreta dr Rudolf Eckert i
dr Petar Rogulja razvijali pisanom riječi misli vo-
dilje o katoličkoj obnovi Hrvatske u duhu ideja bi-
skupa Mahnića. Svi smo tada upirali oči u te naše
„Riječke Novine“, svi smo se oko njih okupljali i
radovali se svemu, što su nam one donosile. Tako
smo i nas trojica one večeri na šetnji kroz Ilicu brzo
došli na razgovor o „Riječkim Novinama“, te će u

tom razgovoru Bogdan Babić najedamput reći:
„U današnjem sam broju „Riječkih Novina,, pročitao vrlo lijep podlistak, nekakvu srijemsku elegiju u prozi.“

„A tko je ispod nje potpisan?“ upita brucoš Andrić.

„Neki pseudonim: Pišta.“

Ja pogledam u našeg Andrića, kojega smo još od najranijih požeških gimnazijskih dana zvali Pištom, jer je rodom iz Bačke, koja je tada bila pod Mađarskom, pa smo mu zato to mađarsko ime dali kao nadimak.

„Čuješ, Pišta, da nisi ti to?“ upitam ga.

On se samo nasmiješio, i to je bio dokaz, da sam pogodio.

Tako smo otkrili pisca prve Srijemske Elegije, pa kako su se otada češće stale u „Riječkim Novinama“ pojavljivati takve Srijemske Elegije, postalo je ubrzo javna tajna, tko ih piše. Na njima je dr Josip Andrić iznio svoje književno ime. Po njima je on tri mjeseca kasnije postao urednik dačke revije „Luč“ i nakon sedam godina urednik Hrvatskoga Književnog Društva sv. Jeronima.

Što je dakle dr Josip Andrić ove jeseni proslavio svoj 25-godišnji književni jubilej — računajući od izlaženja „Srijemskih Elegija“, prvog većeg književnog djela njegova —, na tom nosim i ja kao nekakav Pilat u CREDU neku krivnju. Još više. Ima tomu ravno 30 godina, kako sam kao urednik požeškog dačkog srednjoškolskog listića „Slavonca“ privukao među svoje suradnike i tadanjeg četvrtoškolca Josipa Andrića, da ga već slijedeće godine uzmem i za svog beletrističkog suurednika. Otada Andrić više nije puštao pera iz ruke uređujući 4 godine „Slavonca“, 3 godine „Luč“, 3 godine „Mladost“, 7 godina „Seljačke Novine“, 10 godina „Obitelj“ i dosad već 18 godina izdanja Društva sv. Jeronima, kojih je već oko 350 knjiga kroz njegove uredničke ruke otišlo u hrvatski narod. A koliko je u tom svom

golemom uredničkom djelovanju, kojemu je cijeli svoj život posvetio, i sam napisao, to bi teško bilo i približno prikazati, kamo li nabrojiti.

Dr Josip Andrić je ponajprije pripovjedač. Njegove „Srijemske Elegije“ izlaze doskora u posebnom izdanju. Osim njih su izašle posebno još njegove pripovijesti „Dunje ranke“ (1923.), „Nove brazde“ (1924.) i politički roman „Svega svijeta dika“ (1926.). Svoju pripovjedačku sklonost dokazao je i svojim brojnim prijevodima. Preveo je s češkoga romane J. Š. Baara „Putem ljubavi“ (1917.) i „Za kraljicu“ (1930.) pa romane Julija Zeyera „Tajna lijepe Cvijete“ (1927.) i „Marijin vrt“ (1936.) te omladinsku pripovijest „Samko“ (1934.), zatim roman Jaroslava Durycha „Krasuljak“ (1938.), s njemačkoga „Roman jednoga kapelana“ od H. Strachwitza (1928.), a s francuskoga romane „Dvorac kod Crvenog Potoka“ od M. Delly (1930.) i „Roman jednog sebičnjaka“ od Champola (1933.)

Na polju dramskom tiskana je Andrićeva gluma „Vuk u ovčjoj koži“ u 2 čina (1933.) a sad izlazi u reviji „Hrvatska Prosvjeta“ njegova seljačka gluma u 3 čina „Ukleta srce“.

Najviše se dosad istakao kao putopisac. Mnogo je svijeta proputovao i o svim tim svojim putovanjima pisao je putopise. Tako je napisao novinske putopise iz Italije, Bavarske, Švicarske, Francuske, Engleske, Irske, Češke, Slovačke, Poljske i Palestine. Književne putopise napisao je o Palestini, Irskoj i Siciliji. Prvi mu je izašao u nakladi Društva sv. Jeronima pod naslovom „U Kristovoj domovini“ (1931.), te je to postala najraširenija knjiga o Svetoj Zemlji kod nas Hrvata, i njome je otvoreno novo razdoblje u odnosima hrvatskog naroda prema kolijevci kršćanstva, jer od te knjige datira akcija za hrvatsko svetište u Jerusalemu, koje je nastojanjem dra Andrića g. 1937. i ostvareno u čast Hrvata bl. Nikole Tavilića, jerusalemskog mučenika. Kako je markantna pojava Andrićeva putopisa iz Svete Ze-

mlje, isto tako je značajan i njegov književni putopis iz Irske „Na Zelenom Otoku“ (1934.), nesamo što je to prva hrvatska knjiga o toj zanimljivoj zemlji i simpatičnom irskom narodu, nego i što je bila za vrijeme diktature zaplijenjena. A po općem je sudu to najbolje dotadanje Andrićevo književno djelo. U njem je on stao da izgrađuje svoju formu književnog putopisa u nizu slika, koje nadovezuje jednu na drugu kao posebne članke unoseći u njih mnogo beletrističkog elementa, pa cijela knjiga ima složeni oblik kao neke književne suite. Ta je forma došla još do jačeg izražaja u trećem Andrićevu književnom putopisu, koji evo daje pod naslovom „Najljepši među otocima“ (1938.) i u kojem na posebno zanimljiv način približuje čitaočevoj duši Siciliju u svem čaru njene prošlosti, njena života, njenih prirodnih i umjetničkih ljepota, a i nekih značajnih hrvatskih tragova, koje nam u vezi sa Sicilijom evocira. Pisac lutajući po tom najljepšem među otocima nailazi na svakom koraku na historijske uspomene, koje isprepleće lirskim i pripovjedačkim elementom, a srcu daje posebnog oduška, ako može tu i tamo nadovezati i koju reminiscenciju iz hrvatske prošlosti i sadašnjosti.

Dr Andrić je i narodnogospodarski pisac te je s tog područja napisao studije „Gospodarska politika“ (1923.), „Hrvatsko uzor-selo“ (1924.) i „Žito u svjetskom gospodarstvu“ (1927.)

Kao politički pisac napisao je studiju „Ustavno pitanje u Čehoslovačkoj“ (1922. u „Hrvatskoj Prosvjeti“), „Politika kao nauka“ (1926.), a sad baš dovršuje knjigu o vodi slovačkog naroda Andreju Hlinki, s kojim je od g. 1920. bio u osobnim vezama i o kojem je on kroz to vrijeme do danas u Hrvatskoj najviše pisao. Tom knjigom daje oduška svojim simpatijama prema Slovačkoj, prema kojoj goji među svim slavenskim zemljama posebnu sklonost. Uopće se vidi, da su njegove osobite simpatije Palestina, Irska, Slovačka i Sicilija, dakle po

redu zemlje, koje su baš s katoličkog stanovišta i radi svoje kršćanske kulture veoma zanimive.

Kao glazbeni pisac i kritičar napisao je dr Andrić nebrojene studije i kritike. Osobito se istakao pišući vrlo mnogo o hrvatskoj i slavenskoj glazbi. O svim većim djelima hrvatske glazbe u posljednjih dvadesetak godina napisao je kritike, osobito s područja opere. Posebnu pažnju zaslužuju njegove studije o Lisinskom, Širolí, Smetani i Dvoržaku. Napisao je i vlastitom nakladom izdao studiju „Ruska opera“ (1923.), a doskora mu izlazi i knjižica „Kako ćemo razumjeti glazbu“.

Dr Andrić se od najranije mladosti bavi glazbom i kao skladatelj te je stvorio i nekih osamdesetak skladbi. Posebnu ljubav goji prema tamburaškoj glazbi, koju nastoji dići na umjetničku visinu, te o tom mnogo piše, a kao potpredsjednik Hrvatskog Tamburaškog Saveza i inače u tom smjeru vrši znatan utjecaj. Njegove tamburaške skladbe ubrajaju se među najbolje na tom području te ih je više izašlo tiskom.

Andrićevu kulturno-umjetničku mnogostranost dokumentira i to, da je on ostvario i prvi hrvatski katolički film „Hrvati u Svetoj Zemlji“, koji je naišao na svestrani uspjeh. Njegovo je djelo i prva hrvatska izložba Svete Zemlje u Zagrebu g. 1936., a on je organizirao i hrvatsko-slovensko odjeljenje na Svjetskoj izložbi katoličke štampe u Vatikanskom Gradu g. 1936.-7. te je i tim učinio znatno hrvatsko reprezentativno djelo u stranom svijetu.

To još nije sve, što bi trebalo navesti iz golemog djelovanja dra Andrića. Njegova inicijativa u akciji za uzveličanje bl. Nikole Tavilića u Jerusalemu i po hrvatskoj domovini kulminirat će uz Božju pomoć u tom, da će u tom svom velikom sinu hrvatski narod dobiti svog prvog kanoniziranog Sveca.

Ime dra Josipa Andrića markantno je upisano u hrvatskoj katoličkoj književnosti i hrvatskoj kulturnoj povijesti uopće. Dajući ovu njegovu najno-

viju putopisnu knjigu hrvatskom čitateljstvu prigodom njegova 25-godišnjeg književnog jubileja molimo Boga, da mu dade snage za novih 25 godina još uspješnijega rada na svim područjima, na kojima je njegovo djelovanje i dosad bilo tako plodno i blagosloveno.

U Požegi na dan Bezgrješnog Začeca 1938.

Dr Đuro Kuntarić

Sadržina

NAJLJEPŠI MEĐU OTOCIMA	Strana
Raštrkana djeca majke Evrope	5
Od djetinjeg plača do Messinskog tjesnaca	7
Grad sicilijske Beatrice	9
Taorminski intermezzo	15
Obalom Grka i Kiklopa	21
Kroz domaju „Cavallerie rusticane“	24
Sicilijanka s crnim očima	28
Arhimedov šaraf	33
Dionizijevo uho	36
Oči svete Lucije	43
Alfej i Aretuza	53
Susret s Voltaireom	59
Jerusalemski kralj na Siciliji	67
Antikrist na Siciliji	81
Kralj robova	86
Kod Himere	95
Hrvatski susreti u Palermu	103
Palermsko jutro	108
San Giovanni degli Eremiti	114
Pred kraljevskim dvorom	121
Cappella Palatina	130
Palermska katedrala	138
Tri svetice i četiri pape	149
Monreale	153
Il Vespero Siciliano	160
Vranjanin na Siciliji	168
Mafia	173
Addio, Palermo!	179
Faro od Misine	183
O PISCU OVE KNJIGE	186
U knjizi ima 19 slika.	

zkv.h.org.rs

Naslovni list fotomontaža V. Miroslavljević
Štamparija „Grafika“ Sl. Požega